Бл. Видов

62-14-63

Някой моменти от Македонското революционно движение в България

Част 1а

Предпечатна
за
ПП „Успех" при ЦСВ
Пловдив

Цена 0,11 лева

У В О Д

С настоящия си труд имам за задача да предам някои по-важни моменти от историята на македонското революционно движение, периода от 1919 до 1924 година. За изясняване на събитията привеждам факти от преди Балканската и Първата световна война.

През първите десет години от основаването си Македонската революционна организация беше единна и сплотена, вдъхновявана от един нечуван идеализъм. През месец януари 1903 година обаче на конгреса в Солун, когато трябваше да се вземе решение за въстание, се проявиха известни различия. Две години по-късно, на Рилския конгрес в 1905 година, се оформиха две течения, едното левицата, което застана на позициите на апостола на македонското революционно движение Гоце Делчев – автономна Македония в рамките на Балканската федерация, а другото – десницата, поставила се в услуга на двореца и българската буржоазия – присъединение на Македония към България.

Начело на левицата стоеха група изтъкнати водачи, първенец Гърче Петров, а на десницата – Христо Матов, Иван Гарванов и Борис Сарафов.

Понеже на конгреса в Рилския манастир бяха взети решения, продиктувани от левицата, водачите на десницата не пожелаха да им се подчинят и с различни маневри се постараха да ги елиминират. Въпреки проявилите се различия между водачите, до разцепление не се стигна, тъй като обединително звено беше застаналия начело на организацията Даме Груев. След неговата смърт обаче враждите се проявиха в остра форма и се установи в организацията окръжен феодализъм. Македонският революционен окръг, начело на който стоеше Христо Матов, хвърли решенията на Рилския конгрес и въвърже идеята за самоуправление, с което се хвърли бацилът на разложението. След него идеята за самоуправление възвърже и Струмишкият революционен окръг,

начело на който стоеше Хр.Чернопеев; както и Серският революционен окръг, ръководен от Яне Сандански .

Особено остра беше враждата между Скопския и Серския революционен окръг. Тя стигна своята връхна точка след като серчани приведоха в изпълнение смъртната присъда над Иван Гарванов и Борис Сарафов. Болезнено амбициозният Христо Матов бе силно засегнат от премахването на двамата му другари. И той трябваше да се потруди да попълни тяхното място . Така излезе на сцената Тодор Александров, когото Хр.Матов облече с голяма власт.

Новата звезда Тодор Александров, подпомогнат от Христо Матов, двореца и българската буржоазия предприе пропаганда срещу серчани и другите водачи от левицата, квалифицирайки ги турски агенти . Използвайки благоприятната обстановка, властолюбивият Тодор Александров замечта да застане начело на македонското революционно движение. Образува през 1910-11 год. нелегално ръководство на ВМРО. Централен комитет, без да бъде свикан за тази цел конгрес, както това повелява устава.

Но насреща му водачите на левицата учредиха през 1919 година Временно представителство, около което скоро се приобщи по-голямата част от македонската емиграция. То издаде апел към населението в Македония и македонската емиграция в България, издигайки лозунга за автономна Македония в рамките на Балканската федерация.

Изплашени от авторитета на Временното представителство, десницата и българската буржоазия напрегнаха сили да издигнат в съзнанието на български народ Тодор Александров до степен на вожд на македонската революционна организация. Те се помъчиха да му създадат популярност и ореол на водач от ранга на Гоце и Даме. Но напразни бяха усилията им . Всъщност те създадоха от него един джелатин, който да плаши прогресивните деятели в България.

Облечен да действува като властелин, Тодор Александров взе да урежда сметките си с левицата. Първата и голяма жертва бе водачът й Гьорче Петров през 1921 година. С неговото премахване Тодор Александров постигна големи успехи. Мнозина от членовете на Временното представителство, било от страх, било от колебливост, вместо да стегнат редовете си, отслабиха своето влияние горе в центъра и в братствените организации. Серската група почти цялата се оттегли в провинцията и се отдаде на мирен труд. Между тях бе Тодор Паница, който установявайки се в град Неврокоп, прекъсна всякаква връзка със своите другари и което учуди всички постави се в услуга на водача на БЗНС Ал.Стамболийски .

А някои от левицата като Мишо Икартов, Тодор Чопов, Ал.Буйнов, Георги Пенков и Г.Ковачев се приобщиха към Тодор Александровата ВМРО. Всичко това засили позициите на властолюбивия Тодор Александров. Впоследствие неговата популярност се засили с два важни акта - превземането на Неврокоп от Алеко паша и ~~Ге~~ Георги Атанасов и Кюстендил от прославения войвода Панчо Михайлов.

А с участието си в деветоюнския преврат през 1923 година Тодор Александров доби признанието на незаменим вожд, защитник на двореца и българската буржоазия.

За да се разпадне македонската левица не бе единствената причина - премахването на Гьорче Петров. Голямата грешка на левицата бе, че на конференцията в 1919 година, станала в дома на Апастас Лозанчев, (Киев, София, Козлодуй, България) бе отхвърлена идеята за четническия институт, от което се възползва Тодор Александров. Той умело приобщи голям брой сили от левицата, жадни да заминат с чети в Македония.

Тодор Александров постигна голяма слава, но не бе за дълго. Той стана жертва на военните и българската буржоазия, тия, които го облекоха във власт да чисти прогресивни водачи от левицата .....

Но за това ще предам подробно в следната част.

Авторът

НЯКОИ МОМЕНТИ ОТ МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ !

Македонската организация след I световна война .

През периода от 1913 до 1919 год. българският народ преживя две големи национални катастрофи, причинени от противонародната политика на тогавашните наши управници. Участието на България на страната на Тройния съюз в Първата световна война, знае се, бе флагрантно престъпление спрямо истинските интереси на Българския народ. Буржоазните партии обаче тогава не можаха да прозрят това. Единствени, които се противопоставиха на тази фатална политика, бяха БКП, БЗНС и македонската левица, начело с Яне Сандански и Гьорче Петров .

Десницата в македонската организация обаче, всички алчни кариеристи и долнопробни авантюристи, начело с Ал.Протогеров, Иван Карандулов, Христо Матов, Тодор Александров и др., подкрепяни от управляващата буржоазия, бяха на друго мнение. Те подстрекаваха българското правителство към една авантюристична политика, без да се съобразяват с реалната действителност и международната обстановка.

През 1915 г. те предприемаха различни подмолни действия, с цел да изострят отношенията между България и Сърбия, правейки си глупавата сметка, че това може да осигури освобождението на Македония. Между многото акции, организирани от тях,бе и прословутото Валандовско нападение през пролетта на 1915 год. Зетят на Тодор Александров - Коце Ципушев, който като пунктов началник в Струмица е бил в течение на всичко, което се е предприемало във връзка с организиране на нападението, в книгата си "19 години в сръбски затвори", за това нападение пише следното: "Атентатът бе добре подготвен. В него взеха участие 1500 души - четници -българи и турци. Главен обект бе бомбардирането моста под гара Удово.

Водихме борба две нощи и един ден със сръбската войска и милиция. Само във Валандово паднаха убити 150 души сръбски войници и подофицери, един майор и няколко души други офицери" .

След избухването на Първата световна война и нашествата на България на страната на Тройния съюз, както е известно, Сърбия бе окупирана. Хората около Александър Протогеров и Тодор Александров и компания сметнаха, че въпросът с Македония е вече разрешен и сега е момента да се разчистят сметките със сърбите. По тяхно внушение в окупирана Сърбия бе пратена Планинската дивизия, първоначално командвана лично от Протогеров, със задача да стои там като страж и да се справи с всички вредни елементи.

Известни са зулумите, които се извършиха в Сърбия от тая дивизия, в болшинството си комплектувана от хора вадни за отмъщение . Ръководителите на македонската организация сметнаха, че сега е момента да се отмъсти на сърбите за всичко онова, което те извършиха над българското население през 1913 год., т.е. да отговарят за вероломните акции на белградските агенти Ив. Бабунски, Коста Пекян, Василия Тръбич и Коста Павлович.

Но историята се повтори. Дойде през 1918 г. катастрофата, сърбите отново се настаниха в Македония и под командата на същите главорези - Бабунски- Пекянец се извършиха нови зверства, с цел да се отмъстят за извършеното от македонствуващите през периода 1915 - 1918 г. в Сърбия.

При тая верига на взаимни отмъщения, ако се тегли паралел ще се види, че вината за изравяне пропаст между България и Сърбия не е нито на българския, нито на сръбския народ, а на групата авантюристи от двете страни, които никога не са имали реален поглед върху нещата и винаги са тласкали правителствата си към една политика, която далеч не е в изгода на двата народа.

Интересно е, че в края на 1918 г., когато у нас настъпи обща разруха вследствие на катастрофата, същите македонски грю-

ници изплуваха пак на повърхността и побързаха да се организират за да действуват като някаква сила. Но като наивни политици, несъобразяващи се с международното положение, сметнаха, че в момента, когато България е повикана в Ньой, за да й бъде наложен един жесток мирен договор, предвиждащ откъсване на живи части от нейното тяло, може да се повдига въпрос за присъединяването на Македония към България. И те не само помислиха, но и пратиха делегация начело с Каранджулов и д-р Никола Стоянов, която обиколи европейските столици, но навсякъде срещна затворени врати.

Използувайки положението, че на власт през 1919 г. бе едно коалиционно правителство, съвсем нестабилно и неориентирано същите самозвани македонски водачи Протогеров и Т.Александров побързаха да съберат около себе си група и се провъзгласят за ръководители, като създадат нова ВМРО, имено съществуването на обединената бивша ВМРО. Наред с това те образуваха и легален орган, наречен Изпълнителен македонски комитет, възглавяван от Каранджулов и д-р Стоянов .

Положението на България обаче по онова време беше много тежко. Сърбите съзнаваха това и се чувствуваха господари, чиято дума може да бъде чута. След като Протогеров и Т.Александров се провъзгласиха за ръководители на ВМРО, белградското правителство с нота поиска да му се предадат като военнопрестъпници, които трябва да понесат отговорност за извършените злодеяния в окупирана Сърбия. Заедно с тях бе поискан и полковник Дарвингов.

Кога и как се появи на македонската сцена Тодор Александров

Появата на Тодор Александров и успеха му да застане начало на македонската революционна организация не бе случайно. За изтъкването на една личност, особено това е важно за революционното движение, винаги съществуват обективни и субективни причини.

И историкът е длъжен, когато описва едни събития, свързани с една личност, да потърси именно тия причини.

С убийството на Гоце Делчев през април 1903 година правилно бе 39 легнало убеждението, че македонското революционно движение бе улучено право в сърцето. А с убийството на втория апостол Даме Груев през декември 1906 година - то бе обезглавено. Казвам обезглавено, защото централизмът в Македония и Одринско след неговото убийство се разпадна и се получи един вид "революционен феодализъм", който се прояви по окръзи, дори по околии.

Кои бяха причините, за да се стигне до децентрализация и се установи окръжно самоуправление ? Причините бяха две : Първо, че двамата останали живи колоса - Пере Тошев и Гърче Петров, огорчени от интригите на появилите се вътрешни върховисти Иван Гарванов и Христо Матов, не съумяха да поемат падналото знаме, както това направи Даме след убийството на Гоце, и нещо повече: не само не запазиха демократичния централизъм в организацията, но внесоха и широк либерализъм и крайна децентрализация.

Иван Гарванов и Христо Матов това и чакаха . Те пуснаха навсякъде своите емисари, които агитираха за приобщаване около тях и клеветеха Пере Тошев и Гърче Петров, че са изменници на централистическия идеал. И трябва да се признае, те имаха не малък успех в това направление, разколебавайки много добри работници . В своята пропаганда те срещнаха отпор само в Струмишкия революционен окръг, начело на който стоеше старият централист Христо Чернопеев и на Сресния революционен окръг, начело на който стоеше Яне Сандански.

Особено последният разполагаше с интелегентни помощници - войводи от ранга на Чудомир Кантарджиев, Таската Серски, Георги Скриковски, АЛександър Буйнов, Тодор Паница, Георги Газепов и др.

И агитаторите на Иван Гарванов и Христо Матов не само

че не можаха да проведат агитация, но не успеха и да пристъпят в Серския окръг. Но Христо Матов направи Скопският окръг своя непревъзмогнаема база и се провъзгласи за негов феодал.

След убийството на Иван Гарванов обаче Матов изгуби много, тъй като Иван Гарванов му бе най-голямата връзка с българската реакция. Но празнотата скоро бе попълнена с още по-удобна личност, със стария върховист и царедворец Александър Протогеров. Наистина за Матов Протогеров бе по-изгоден, отколкото Гарванов, обаче липсваше му оперативна личност. И за това се наложи на Матов да потърси друга личност, която да може да развива широка оперативна дейност. И той се спря на Тодор Александров, когото е имал възможност добре да опознае. Тодор Александров в момента е бил млад, едва 30 годишен, но на Матов вдъхвал надежда. тъй като Тодор за кратко време израснал в Щипско-кочанския район, където е почнал да работи.

Тодор Александров е роден на 4 март 1881 година в град Щип. Завършил е българското педаготическо училище в Скопие през 1897 година. Още през първата година на своето учителствуване той става организатор и ръководител на ВМОРО в град Кочани, Виница и Кратово. До 1903 година учителствува и в същото време заема отговорни постове в Скопския революционен окръг. В началото на 1903 година като учител в Кочани, Тодор Александров е избран за околийски ръководител на ВМРО. Кочанската околия е преден пост за пренасяне на оръжия от България за вътрешността на Македония и голяма е заслугата на Тодор Александров за грамадните количества оръжие, пренесено от България за Битолския революционен окръг. Същата 1903 година Тодор Александров влиза във връзка със Солунските гемиджии, по-специално с Павел Шатев и урежда канал за пренасяне на взривни материали за извършване на атентати в Солун.

На 3 март 1903 година, предаден на турската власт от кочанските власти от които е искал налог за оръжие, Тодор бива арестуван и откаран в Скопие при македонския губернатор Хилми паша. При обиск в квартирата му в Кочани е била намерена нелегална литература, шифровани писма и печатан "Устав за движение на четите". Изправен пред скопския извънреден съд, Тодор е бил осъден на 5 години строг тъмничен затвор. В затвора престоява 13 месеца и поради това не е могъл да вземе участие в Илинденското въстание.

През 1904 година султанът дава така наречената Начева амнистия и Тодор Александров бива освободен. След излизането си от затвора, Тодор става главен учител в Щип, обаче продължава да работи в организацията като член на околийското ръководство. Но заподозрян от турската власт, бива лишен от правото да учителствува. На 10 януари 1905 година, поради заловено писмо, бива потърсен да бъде арестуван, но въпреки, че къщата е била обсадена със заптии, Тодор Александров успява да се измъкне и се включва в четата на Мише Развигоров, на която става секретарр.

През 1906 година Тодор Александров заболява и по съветите на приятели заминава за България да се лекува. Същата година заема учителско място в Бургас, но на другата година - 1907, той напуща учителството, заминава за Македония и се включва в четата на Симеон Георгиев, на която става секретар. На трети редовен Скопски окръжен конгрес, състоял се на 8-11 ноември 1907 година, Тодор Александров бива избран за втори окръжен войвода заедно с Ефрем Чучков .

Хуриета През 1908 година Тодор Александров посреща с голямо недоверие. Той смята, че с него младотурците целят да разтроят организацията. Той и Чучков най-късно се легализират с четите си . Но и след легализацията Тодор Александров обикаля

Скопския окръг и говори на организационните хора, да не предават оръжието си, да чакат сигнал за нова борба .

Научили за тази му пропаганда, турската власт прави опит на 2 август 1909 година да го арестува, но той пак ѝ се изплъзва и пристига в България . По искане на Христо Матов през пролетта на 1910 година Тодор Александров заминава с чета за Скопския революционен окръг. Неговата чета е първа, която влиза в Македония след Хуриета.

При тази дейност на Тодор Александров и проявените от него организационни качества, обясними е, дето Матов се спира на него. През 1911 година без конгрес, само чрез писма, по чисто домашному, се избира Централен комитет, в който влизат Тодор Александров , Христо Чернопеев и Петър Чаулев, допълнителен член Александър Протогеров .

Станал член на ЦК по благоволението на Христо Матов, Тодор Александров почва бързо да расте и да се изкачва по стъпалата на организационната нерархия. Но изкачването му на горе не ставаше съобразно правилниците на организацията, а по внушението на среди, които имаха интереса да бъде разстроено ВМОРО. Разбира се, помагаше му за това и неговата болна амбиция за повече власт.

Така скалъпеният Централен комитет в този му състав бе незаконен и като незаконен бе отхвърлен от Серския революционен окръг и от одрински, както и от много околии в революционните окръзи. Пере Тошев открито порица този незаконен комитет и покрусен от всичко, което ставаше в редовете на организацията, замина за вътрешността на Македония през лятото на 1912 година и предаден от агентите на Тодор Александров, бе простреляи от тиквешките помаци до чифлика си Кити Люб-Фарим.

И така Тодор Александров се освободи от един сериозен противник. Поставил се във връзка с дворецa, той се зае да

оглави напълно организацията . Упорит и амбициозен, той се постара да очисти пътя си и се освободи от видни членове на ВМОРО, минаващи за отявлени противници на Фердинанд. Между избраните жертви бе и големият македонски революционер Добри Даскалов.

За много кратко време Тодор Александров взе надите на организацията. За Фердинанд това беше изгодно, нему беше нужно да има на свое разположение организацията, за да я използува за постигане на своите цели. И моментът бе такъв, че Тодор Александров му бе нужен. Слушайки своите господари - немците, Фердинанд взе инициативата за образуване на Балкански съюз против Турската империя. Но затова трябваше подготовка и създаване на нагнетение. Нужно беше да се направят в Македония известни провокации, които щяха да подпомогнат за образуване на Балкански съюз.

И тази именно роля Фердинанд възложи на Тодор Александров. За хора, лишени от идеи и принципи, какъвто бе по онова време Тодор, възложената му задача допадна и той още да я върши с голямо усърдие. Тодор Александров започна провокациите си с така наречените "магарешки атентати", от които Фердинанд бе крайно много доволен .

Тези атентати не бяха нито на железопътни и шосейни мостове, нито на складове, а на площадите през пазарни дни в градовете на Македония, когато обикновено се събират най-много хора. Натоварени магарета с дърва или жита, а между товара монтирани адски машини с часовници, се пускаха да се движат из пазаря. Адските машини избухваха, нанасяйки поражения на онии, които в момента са били около магаретата, безразлично българи или турци. Най-известните "магарешки атентати", устроени от Тодор Александров , станаха в Кочани, Гевгели, Щип, Ковадарци и Радовиш.

Ето разликата в действие между апостола Гоце Делчев и Тодор Александров. Докато първият извършваше атентати над железопътни мостове, складове с оръжие, каунни помещения и казарми, Тодор Александров Пускаше в движение магарета с адски машини, които в повечето случаи отнемаха живота на невинни хора, а по-често и на българи.

И тъй в продължение на цяла една година това беше активна Тодор Александровия Централен комитет, а предстояха такива важни моменти, когато организацията можеше да бъде насочена да бъде полезна за делото на Македония.

Неизвестно по чие внушение и с каква цел в навечерието на Балканската война, членовете на Централния комитет решават да заминат в Македония и се настаняват в различни райони. Петър Чаулев заминава за западна Македония, Тодор Александров – за Кукушко, а Христо Чернопеев, със съгласието на Яне Сандански, заминава за Серския окръг, където образува сборна чета, в която се включва и четата на поета П.К.Яворов. Седалището си Чернопеев установява в Разложко .

Настанили се в различни райони в Македония, трите членове на ЦК дочакаха Балканската война. Престоят на Тодор Александров в Кукушко не бе ознаменован с никаква особена дейност, нито в организационно, нито в политическо отношение. Явно, той не бе добре приет в Кукуш, тъй като населението там беше добило сведения за неговата личност и дела. Тъкмо за това Тодор не можа да хване корени в тоя район и не можа да си създаде престиж.

Голям минус бе за Тодор Александров, че той не свърза името си с някакви важни прояви. Така, при обявяването на Балканската война докато Яне Сандански и Христо Чернопеев със своите чети улесняваха настъплението на българската войска, някъде дори преди да пристигне българската войска, освобождаваха градове, какъвто

е случая с Мехомия, Неврокоп, Драма и Мелник, Тодор Александров през цялото време се спотайваше с четата си и едва след като Кукуш бе освободен от българската войска, той излезе на сцената и взе да развява байряк.

Балканската война срещу Турция Тодор Александров се помъчи да използува, за да заздрави по-добре положението си на ръководител на организацията. През цялото време, до като трае войната, той от името на организацията прави различни предложения, които само затрудняваха тогавашното правителство на народняци и прогресисти. Правителството на Гешев и Данев не може да го търпи и пред известни прояви на организацията само си затваря очите, тъй като знае връзките на Тодор Александров с двореца.

През 1915 година, когато на власт беше правителството на д-р В.Радославов, Тодор Александров и Александър Протогеров бяха в най-изгодно положение, тъй като управляващите тогава либерали смятаха македонската организация за силна и, че при известни обстоятелства може да им бъде полезна. Сближаване ги и факта, Радославов беше послушен на Фердинанда.

Обаче двамата самозвани македонски водачи взеха да нахалничат и пред радославовото правителство, което предизвика известно охлаждане . Радославов от страх или от неосведоменост беше разположен към македонската организация и беше готов да се вслуша в съветите на Тодор Александров и Александър Протогеров.

Външният министър в кабинета на радославовото правителство д-р Никола Генадиев обаче имаше по-други разбирания и съвсем не беше наклонен да се вслушва в мнението и предложенията на "македонските" водачи. Сам той беше македонец и не се плашеше от организацията .

Мнението на д-р Генадиев все пак внасяше известни колебания у Радославов и за свое успокоение той изпрати свои външен министър в чужбина, за да провери какви са там настроенията и какво трябва да бъде отношението на България към Двойния съюз и Тройното съглашение. Доктор Генадиев се завърна от чужбина с ясни политически заключения. Той беше разбрал от срещите, които е имал с европейските държавници, къде е мястото на България и как би могла тя да запази своите интереси. В доклада си до министерския съвет, който той бе в последствие обнародван, д-р Генадиев съветвал България да запази обявения си неутралитет и ако е потребно да избира между двойния съюз или Тройното съглашение, мястото й е към Съглашението, а не към Двойния съюз. И Генадиев се мотивира, като казва, че силите от Тройното съглашение декларират, че ако България огиде към тях или най-малкото запази неутралитета си, след войната й гарантира да си вземе част от територията на Македония и разшири границите си в Беломорска Тракия, като вземе Кавала, а на изток границата й към Турция стигне до линията Енос - Мидия.

Научили за този доклад, който още е бил в ръцете на д-р Радославов, Тодор Александров и Александър Протогеров поискали д-р Генадиев да се откаже от доклада си, като го видоизмени. Вестниците на времето дадоха сведение за една драматична сцена в кабинета на Радославов в Народното събрание, когато двамата водачи накарали Радославов да извика в кабинета си д-р Генадиев и в негово присъствие заплашили Генадиев да се откаже от доклада си и препоръча противното - България да се присъедини към Двойния съюз, понеже той гарантирал по-добри условия.

Тодор Александров беше против предложенията на д-р Генадиев, защото те не бяха изгодни за неговия господар Фердинанд, който държеше България на всяка цена да се присъедини към съюза

на Германия и Австрия.

И сега, когато знаем какви бяха последствията от присъединението на България към Двойния съюз, разпокъсана България, става ясно колко пагубна е била политиката на Тодор Александров и колко накости е донесла тя не само на България , но и на Македония, за която той уж се бореше . Ако той беше се показал повече прозорлив, ако носеше македонското дело с чисти ръце, неговото поведение щеше да бъде съвсем друго . Той щеше да обърне гръб на Фердинанд и щеше да възприеме съвършено друга политика, от която Македония щеше да спечели. Но от Тодор Александров това не можеше да се очаква.

Д-р Генадиев не се отказа от доклада си, но правителството на Радославов не бе в състояние да го възприеме. Събитията почнаха бързо да напредват, положението се изостряше, чувствуваше се напрежение от натисните, които се правеха от различни страни и среди. Това наистина създаваше колебание у някои от членовете на кабинета, но нито един министър нема доблестта да си даде оставката в знак на протест.

Решението на Фердинанд да се намеси България на страната на Двойния съюз беше окончателно и неотстъпно и за правителството, което искаше да остане на власт, друг изход нямаше.

Смятнало, че мястото на България е на страната на централните сили, правителството на Радославов, въпреки голямата опозиция от страна на другите партии, почна подготовката за създаване настроение всред неориентираните маси.

Тодор Александров и Александър Протогеров, използувайки положението, се постараха да се поставят в услуга на Фердинанд и го улеснят в решението му да се намеси България на страната на централните сили. В Централния комитет в същност останаха те двамата, особено напред излезе Тодор Александров, който

почувствувал се силен, се обяви за единствен ръководител на македонската революционна организация. Помогна му обстоятелството, че вторият член на Централния комитет Христо Чернопеев остана народен представител, кандидатиран от управляващата либерална партия и фактически се отдръпна от организацията, а третият член Петър Чаулев остана в сянка. Организацията остана да се командува само от Тодор Александров. Всички , не само двореца, се отнасяха към него и него считаха за представител на организацията .

За Фердинант и Тодор Александров оставаше само една пречка и то бе Яне Сандански, който със своята Серска група застана на страната на опозицията в България, против готвения съюз с Германия и Австроунгария. И през април 1915 година Яне Сандански бе убит в Пирина от агенти на Тодор Александров - Стоян Филипов и Стоян Малчанков и пътя на Фердинанд бе разчистен за действие с развързани ръце.

За да услужат на двореца, Тодор Александров и Александър Протогеров предприеха през лятото 1915 година, преди обявяването на войната, нова и сериозна провакация срещу Сърбия. Това беше масовото нападение на Валандово, близо до гара Удово, на железопътната линия, която свързва Скопие със Солун. За целта Тодор Александров си послужи със своя зет Коце Ципушев, който по това време беше в Струмица и заемаше поста председател на окръжната постоянна комисия. Коце Ципушев заемаше поста и службата само формално, фактически той бе в услуга на организацията. С негова помощ бяха събрани около 1500 души четници, всички от македонски произход и всред тях голям брой турци, въоръжени с пушки, бомби и адски машини, извършиха Валандовската акция. Пораженията бяха големи, много сърби бяха избити, обаче всичко това без всякакъв резултат. Изостриха се само отношенията между България и Сърбия, което за каузата да бъде нападната Сърбия , беше нужно .

Не мина много време, след няколко предизвикани гранични инциденти, България се намеси във войната на страната на Двойния съюз . Христо Чернопеев, макар и народен представител, веднага след обявяването на мобилизацията отиде в своя революционен район-Струмица, събра цяла рота свои момчета и се постави на разположение на българското командуване. Като ротен командир взе участие в боевете при Криволак и там бе убит в сражение. Другият член от централния комитет Петър Чаулев след освобождението на Македония отиде в Охрид, а в Щип и Тетово, стана окръжен управител и там изкара войната .

Тодор Александров по друг начин разреши въпроса . Зачисли се в 11 македонска дивизия, партизански отдел, командувана от неговия друг Александър Протогеров. Понеже беше необходим на германското разузнаване, седалището му бе определено в град Ниш. Тук Тодор Александров събра цял щаб от свои хора, минаващи за войводи: Александър Василев /Алеко паша/, Атанас Калчев, Миле Кучкара, Милан Гюрлуков, Ива[illegible]ров и др. Споменавам тези имена, понеже по-късно те играят важна роля. Алеко паша от сътрудник на Тодор Александров по-късно се провъгласи за господар на Петричко и участвува в заговора против Тодор Александров Другите лица, след убийството на Протогеров , когато се развихриха борбите между протогеровисти и михайловисти, взеха живо участие на страната на Ив.Михайлов .

В Ниш задачата на Тодора Александров бе да проследява сръбските нелегални четници, които бяха пуснати да извършват диверсии в тила на българската армия. В същност той си постави и друга задача: да прочиства Моравско от всичко подозрително измежду сръбското население. Когато събирал хората си на съвещание, за да им дава инструкции, открито заявявал: - Сега имаме възможност да отмъстим на сръбската организация "Черна рука", която

издевателствуваше в Македония след сръбската окупация". Но извършвайки вандалщини, Тодор Александров отмъсти ли на истинските виновници, които нареждаха клането над българското население ? Не ! Отмъсти на хора, които нямаха никаква вина за извършените злодеяния. Резултатът от извършените наказателни акции, заповядани от Тодор Александров, само изровиха пропаст между сръбския и българския народ. А себе си Тодор Александров изравни с прочутите сръбски злодеи Коста Пекянец, Йован Бабунски, Василе Трьбич, Коста Павлович и др., които бяха орьдия на сръбската буржоазия. С тези си действия Тодор Александров не услужи нито на България , нито на македонското дело.

В края на 1918 година, както е известно, първата световна война, в която България взе участие на страната на Централните сили, завърши за нас катастрофално. Това беше втората национална катастрофа, причинена от противонародната политика на буржоазните управници. Историята се повтори. Сърбите отново се настаниха в Македония и под командата на старите техни главорези- Бабунски - Пеканец се извършваха нови зверства над българското население. На сърбите се падна нов шанс да си отмъстят за извършените от Тодор Александров и Александър Протогеров злодеяния в Моравско.

Интересно е, че след настъпилата обща разруха у нас, вследствие на катастрофата, старите македонски грешници Тодор Александров и Александър Протогеров, не се поучиха от събитията, отново изпшуваха над повърхността и побързаха да се организират, за да действуват като някаква сила. Но като наивни политици, несъобразили се с международната обстановка, сметнаха че в момента, когато България е повикана в НЬОЙ, за да бъде натрапен един жесток мирен договор, предвиждащ откъсване на

живи части от нейното тяло, може да се повдига въпрос за присъединяването на Македония към България . И те не само помислиха, но и пратиха делегация, начело с Каранджулови и Никола Стоянов, които обиколи европейските столици, но навсякъде срещна затворени врати .

Но и от този факт те не се поучиха . Използвайки положението, че на власт през 1919 година бе едно коалиционно правителство, съвсем нестабилно и неориентирано, същите самозвани македонски водачи побързаха да съберат около себе си група и се провъзгласят за ръководители, като създадат нова ВМРО, мимо съществуването на обединената бивша ВМОРО. Освен това те образуваха и легален орган, наречен Изпълнителен комитет, възглавяван от Ив.Каранджулов и д-р Никола Стоянов.

Изпълнителният комитет от своя страна се погрижи в столицата и във всички градове на страната, където живеят компактни македонски маси, да се образуват македонски благотворителни братства, които да следват политиката на провъзгласилите се македонски водачи .

Но тази дейност отресна бившите членове на ВМОРО Гьорче Петров, Атанас Лозанчив, Туше Деливанов, М.Герджиков, Д.Хаджидимов, Петър Ацев и серските ръководители. Те се събраха на съвещание и взеха решение да се противопоставят с идеологията на ВМОРО. Избрано бе и временно представителство в състав: Атанас Лозанчев, Гьорче Петров, Туше Деливанов, М.Герджиков, което си постави задача да привлече македонската емиграция. И наистина в един много кратък срок Временното представителство успя да събере около себе си грамадното болшинство от македонската емиграция. Голяма част от братствата в София и провинцията преминаха на тяхна страна . Този

прилив към Временното представителство внесе смут в редовете на тия, които бяха се зачислили към групата на Тодор Александров и Александър Протогеров. Смутиха се и самите водачи, особено след като столичните вестници почнаха да поместват декларации на отделни братства за преминаването им на страната на Временното представителство. Вбесен,Тодор Александров започна да заплашва Гьорче Петров, като го наричаше болшевишки агент. Пред свои хора той открито заявявал, че Гьорче трябва да бъде премахнат .

Особено бе раздразнен Тодор Александров , когато временното представителство излезе с апел към населението в Македония и македонската емиграция в България . ~~Ето и текста на издадения апел~~ :

"Арестуването" на Протогеров и Т.Александров

Под натиска на сърби и гърци, новото правителство на България, образувано от Александър Стамболийски, в което влизаха земеделци, народняци, социалисти и радикали, трябваше да арестува по даден му от вън списък голям брой македонци. На 8 ноември 1919 год. биват арестувани 236 души катастрофаджии, между които и Протогеров и Т.Александров . Колко е било сериозно задържането на самозваните водачи се вижда от факта, че една седмица след арестуването, градоначалникът на столицата Антон Прудкин издава на 15 ноември 1919 год. същата година следното съобщение: "Вчера под строг военен конвой бе отправен арестанта Тодор Александров за разпит при следователя. На ул. "Цар Симеон" срещу църквата "Свети Никола" в момента, когато Тодор Александров се спрял да си върже връзките на обущата, група неизвестни въоръжени лица са нападнали стражата и са отвлекли в неизвестност арестанта Тодор Александров. Задържани са братята Стоян и Пане Мишеви от Щип.

Това сухо съобщение на софийския градоначалник подтвърждаваше мисълта, че "бягството" на Тодор Александров е било предварително подготвено и организирано със знанието на отговорните тогава фактори. За да се даде вид, че властта не е замесена в "бягството" на Т.Александров, Прудкин два дена по-късно арестува двамата близки приятели на Александров - Гошо Прилепчански и Иван Алексов. По този повод Прудкин прави нови изявления пред представители на столичния печат,като между другото казва : "Следите на Тодор Александров са изгубени, но вторият арестант генерал Протогеров е в Александровската болница на лечение и е под силна охрана ". А след това добавя иронично: " неговата участ е предрешена, няма да му се отдаде щастието за бягство, както това на Тодор Александров".

Но иронията остава за сметка на Пруднки, защото няколко дена само след това той направи второ изявление, в което съобщава за "бягството" и на генерал Протогеров, което станало при следния начин. Бягството е било организирано от самата полиция. Ето как е било извършено то. Няколко души от най-приближените на Протогеров между които Дончо Арсов, пожарникарски началник и Коце Михайлов, брат на войводата Панчо Михайлов, се преобличат в полицейски униформи и пристигат да сменят полицейския пост в болницата. Когато новият пост е охранявал, пристига лека кола, качва се в нея болният Протогеров и изчезват . На другия ден софийските вестници предават съобщението с шумни заглавия, окачествявайки "бягството" като голям акт на ВМРО .

След "бягството" на двамата водачи

От болницата генерал Протогеров се укрива в столицата на ул. "Чипровци" и действувайки светкавично се обяви за нелегален . По онова време и при благосклонното отношение на правителствените органи, нелегалността не бе някакъв подвиг, макар че приближените им хора спекулираха с това и се мъчеха да им създадат ореол на страдавши и мъченици. В същност те свободно се движеха из столицата и ако властта искаше всеки момент можеше да ги излови. Нелегалността им бе необходима за пред външния свят, респективно за пред сърбите. За каква нелегалност може да става дума, когато се знаеше , че Тодор Александров имаше цяла канцелария на ул. Гурко № 29.

Като нелегални Протогеров и Александров излизат с нова революционна програма и призовават хората от македонски произход да се приобщат към тях, издигайки лозунга: автономна Македония. Лозунгът им, разбира се, беше фалшив и можеше да заблуди само наивните и неориентирани хора, защото се знаеше тяхната скрита цел да крепят политиката на двореца - присъеди-

нянето на Македония към България.

Позивът на двамата самозвани водачи все пак намери прием вред някои от младежите- идеалисти от македонски произход, които таеха в гърдите си бунта срещу новите натрапници на Македония. Тези младежи, носили до скоро българска военна униформа, горяха от желание да помогнат на своите братя. И перспективата да отидат в Македония като четници, както това им обещаваха Протогеров и Т.Александров, им се виждаше твърде примамлива. Толкова повече, че другата страна - левицата не им предлагаше това .

За решението на временното представителство, да не се изпращат чети в Македония, изяснявам в следващите страници на изложението ми .

Старите дейци на бившата ВМОРО, начело с Гьорче Петров Анастас Лозанчев, Туше Деливанов, Димо Хаджидимов, Мишел Герджиков и др. бяха образували временно представителство, но те бяха рязко против изпращането на чети в Македония. Те издигнаха стария лозунг за автономна Македония в рамките на Балканската федерация, апелирайки към великите сили - победителки да възприемат тяхното искане, за да се умиротвори Балканския полуостров .

Грешка бе, че се прие становището на Мишел Герджиков да не се изпращат чети в Македония. Българското население в Македония, още имаше вяра в четнишкия институт, а от друга страна, държавната организация на сърби, хървати и словенци, не бе организирана и заздравена. Протогеров и Тодор Александров, използуваха това положение на междуцарствие в СХС и изпратиха чети, които трябва да се признае, бяха приети радушно от българското население в Македония .

Активизирането на двамата водачи
Т.Александров и А.Протогеров

След бягството си първата грижа на двамата водачи е била да осведомят старите си приятели, че те застават начело на ВМРО и в най-скоро време ще възобновят четническия институт. На 5 февруари 1920 год. те свикват конференция в столицата в къщата на Гошо Прилепчански, притежател на содолимонадена фабрика, родом от гр.Щип. На конференцията, както ми е разправял Гошо Прилепчански, присъствували Иван Каранджулов, председател на изпълнителния комитет, д-р Никола Стоянов, Михаил Монев, Анго Попов, Георги Баждарев, Наум Томалевски, Милан Гюрлуков, Скопския войвода Величко, Аргир Манасиев, Тодор Попадамов и др.

По думите на Гошо Прилепчански, конференцията единодушно приела доклада на Тодор Александров за възобновяването на четническия институт, както и плана за нахлуването на районните чети в Македония. На същата конференция Протогеров и Александров предложили да се привлече към тях и Александър Василев, същият, който по-късно бе наречен Алеко паша, който по онова време се е подвизавал в Мелнишко и Петричко като търговец на мандри, контрабандист на добитък и е поддържал връзки с разбойническите банди, вършуващи по онова време в Петричко, Мелнишко и Горноджумайско.

Трябва да се подчертае, че приятелството между Тодор и Алеко паша е старо, още от службата им през войната в окупирана Сърбия. В окупирана Сърбия Протогеров и Т.Александров са имали възможност да наблюдават Алеко и още от тогава са били възхитени от неговите качества и похвати, главно при изтреблението на сърби - вредители. В своето изложение на конференцията Т.Александров подчертавал именно тия негови качества, за да

бъде привлечен Алеко към организацията, като добавял, че сега щял да им бъде полезен за превземането на Петричкия окръг и създаването там здрава база за организацията, откъдето ще могат да се изпращат чети за вътрешността на Македония. За приемането на Алеко, Тодор Александров е бил подкрепен и от Стоян Филипов. Предложението за приемането на Алеко е било също прието единодушно.

По думите на Гошо Прилепчански, веднага е бил извикан Алеко в столицата и срещата е станала на 20 февруари 1920 г. пак в неговия дом на ул. "Цар Симеон" . Срещата била много сърдечна. Иначе твърде сериозният и вечно намусен Тодор при появата на Алеко разтворил широка усмивка и последвали братски прегръдки и целувки. На срещата по-късно присъствувал и генерал Протогеров .

Гошо Прилепчански много пъти е изказвал пред мен учудването си като има предвид голямото приятелство между Тодор и Алеко, как е било възможно три години по-късно Алеко да стане убиец на Т.Александров. Понеже те престояли в неговия дом около три дена, слушал спомените им от преживяното в окупирана Сърбия, както и многото престъпления, които ги свързват, чудил се е за станалата бърза промяна .

Четническият въпрос и Временното представителство

Въпросът за изпращането на чети в Македония е бил повдиган и пред Временното представителство на бившата ВМОРО, обаче без да бъде поставян на дневен ред. Този въпрос е бил конкретно разискван на съвместната конференция на Временното представителство и серчани, състояла се на 20 февруари 1919 г. в къщата на Анастас Лозанчев на бул. "Сливница", близо до Хаджимановия мост.

За тази конференция ми е разказал старият македонски революционер и просветен работник Туше Деливанов, един от най-близките сътрудници на Гоце Делчев. При разискване на въпроса за изпращане чети в Македония - каза Деливанов - единствен, който

взе положително становище, бе Димо Хаджидимов. Той поддържане , че не бива да се остави изпращането на чети да бъде патент само на двамата самозвани водачи Протогеров и Т.Александров, които с това привличат привърженици. Обаче рязко се противопостави на това Мишел Герджиков, който заяви, че четите са изиграли вече своята роля, те са били полезни до хуриета 1908 г. Ако решим да изпращаме чети- заяви Герджиков – ние ще вредим не само на организацията, но и на самото население в Македония. Предложението на Герджиков – заключи Деливанов – бе възприето и този въпрос вече не бе повдиган .

На същата съвместна конференция, пак по думите на Деливанов, е бил обявен обсъден друг един въпрос – създаването на една силна македонска емиграция, която да не бъде под влиянието на Протогеров и Александров . Конференцията приела един апел към македонското население и македонската емиграция в България, чието съдържание предавам по-долу текстуално .

А п е л

към македонското население и емиграцията в България

Подписаните деятели от бившата ВРО в Западна Македония, след съвместно и обстойно съвещание о представителите на Серското крило от същата оргаризация по общото положение и по бъдещето политическо съществувание на Македония, в които съвещания се разгледа издадената от последните декларация по същия въпрос , възприехме единодушно основните положения на тази декларация, които в конкретизиран вид, като прями и общи искания, изразяващи непосредствено идеята за бъдещото самостойно съществувание на Македония, се излагат в края на настоящето и също така с пълно единодушие решихме да излезем пред всички наши съотечественици със следните общи за двете страни изявления:

Нашето минало и настояще ни дава пълно основание да

считаме щастливо започнатото общо дело, като дело на бившата целокупна ВРО и да изразяваме истинските течения и желания на населението в Македония.

Нашата готовност да отстраним по въпроса всяка следа от партийност и да служим солидарно и честно на народната кауза , представяме на сънародниците си като гаранция за нас и пример за тях по отношение сегашните и бъдещи борби, които обстоятелствата налагат и ще наложат за изграждането и закрепване делото на обособяването на Македония.

В това наше общо и искрено предначинание, в което влагаме само капитала от нашия идеализъм в македонските революционни борби и нашето искрено и честно служене на освободителното дело, ние решително отхвърляме съучастието, сега и за всякога, на онии бивши дейци от вътрешната организация, които преди, през и след войните, със своята дейност и своя живот се отклониха от нейните основни положения, компрометираха нейния идеализъм, оскверниха чистотата и безкористието на македонските борби и очерниха скъпата памет на загиналите наши другари от двете крила. Обществената съвет на революционна Македония нека отдаде заслуженото на тия изменници на идеалите на организацията и на нейната чест.

Изпълнени с дълбока вяра, че сме изразители на общи въжделения, че никой македонец и никой македонски изгнаник не би се усъмнил в чистотата на нашите намерения, в твърдостта на нашите убеждения и в искреността на нашите действия, с дълбоко огорчение трябва да заявим, че в лицето на така наречения изпълнителен комитет на няколко от македонските братства, ние срещаме една организирана съпротива на нашето начинание и в никой случай не можем да му признаем призванието, което си приписва- да изразява желанията, течениията и чувствата на македонската емиграция в България и ония на македонското население. На това не му дават

право нито подбудите за неговото учреждаване, нито начина на избора му, нито лицата, които го представляват. В нашите очи изпълнителният комитет не е друго, освен едно съчинено представителство на Македония без връзки с нея, задачата на което е да разединява емиграцията в България и да й приписва желания, каквито тя в грамадната си част няма. И ние каним тази емиграция да порицае онова меншество из своята среда, което му даде живот и крепи още неговото съществуване, да го отвърне от тоя погрешен път и заедно с него да приеме с порив, който се налага от нуждите на времето, за свой естествен представител бившата революционна организация, която единствено е изразявала и изразява интересите и тежненията на македонското население.

Това го казваме не в името на някаква борба за превземане на братства и комитети. Нито желаем, нито препоръчваме с борби от този род да затрудняваме спокойствието и живота на една братска страна като България и да компрометираме отново идеализма на борбите около македонското дело.

Под знамето на Македонската революционна организация в лицето на запазените от покварата на времето остатъци могат и трябва да се наредят всички без всякакъв шум. При многото нека минат и малкото. Не превизмайте, а изоставяйте и не се подавайте на новите лъжеавтономисти. Пазете се от псевдоавтономията на комитетствуващите, като от всяка рожба, заразена още в утробата на майка си .

За принципа на самостойното съществуване на Македония и за борбите около него е повикана, както в миналото да действува единствено бившата революционна организация и тя едничка е в състояние да даде както на борбите, така и на самия принцип онова съдържание, което може да им гарантира достатъчно кредит пред македонското население и да създаде надеждни перспективи за успех пред конференцията на мира. Всякакви други представителства на

"Автономни" идеи могат само да опорочат нашето дело и да осуетят неговия успех, да осуетят надеждите на един народ, който не желае чуждо владичество и който в същото време жадува за опиротворение на Балканите, за умъртвяването един път завинаги враждите и съперничествата между балканските народи .

Като апелираме към населението в Македония и към емиграцията в България да ни дадат всичката своя морална подкрепа, както и да направят надлежните материални жертви за доизкарване започнатото дело, считаме се за щастливи да донесем до тяхно знание, че преди още да зарегистрираме формално нашето разбирателство и да се обединим за обща борба, ние успяхме да поднесем заедно пред надлежните места и лица следните искания, които вярваме да отговарят напълно на чувствата и волята както на населението вътре, така и на изгнаниците вън :

1. Македонското население без разлика на народност и вяра след всичко преживяно има твърдото и съзнателно желание, щото неговата страна да се запази цяла и неделима като самостоятелна политическа единица на Балканите в нейните естествени географски граници върху базата : Солун като общ център, Вардарската долина, Скопие и Битоля с техния стопанско-икономически хинтерланд. Тия си стремеж да заживее спокойно и свободно, македонското население е готово да подчертае и открито чрез плебисцит при отстраняването на заинтересованите администрации.

2. На така образуваната държава да се даде самоуправление при пълно равенство и еднакви права на всички народности без разлика на численост и при отсъствието на всякакви духовни или политически институти, които биха дали предимство на която и да било от тях или биха възбудили подозрения и опасения за зараждането на сепаративни течения и аспирации.

3. Докато се устрои и затвърди вътрешно и до пълното изживяване на току що стихналите вражди и страсти между разните

народности, които имат всички естествени условия да заживеят в мир и братство, стига да се освободят от външно влияние, бъдещата самостоятелна Македония да се сдобие със солидни международни гаранции за своя постоянен неутралитет и да бъде под международна закрила срещу всякакви завоевателни стремежи от вън, за да може при така гарантирано съществуване да заеме своето скромно място, ако такова й бъде отредено в бъдещото семейство на народите.

4. Поддържайки горните искания, македонското население не се ръководи от чувството на вражда, а от жажда за живот и мир Кристализирани отдавна в националната си физиономия, никоя от народностите в Македония не желае чуждо политическо владичество, нито разчленението на една земя, която след отделянето от Турция на съседните балкански държави, издигна вътрешни търговски центрове като Скопие и Битоля, които отстъпваха само на техните столици. При това македонското население в своята цялост стана жертва на една балканска политика, която видимо имаше известно национално оправдание, но която фактически поради географското положение на Македония, което й даваше цена само като цяла; се изрази в стремежи за насилствени завоевания, които хвърлиха цялото население заедно с балканските му събратя в катастрофално самоизтребление и сега окървавено, разорено и преживяло два пъти ужасите на тая безплодна политика, е направено пред необходимостта да ликвидира веднаж завинаги с нея и да заживее самостоятелно, само за себе си и в братски отношения с родствените балкански народи, доколкото правителствата им ще зачитат Македония като постоянен и равноправен фактор на Балканите .

Ако тия искания са действително искания на нашите съотечественици там и тук , ако са тия въжделенията както на населението в Македония, така и на емиграцията в България и ако ние,

подписващите тоя апел, подали братски ръката си в името на един народен идеал и решени задружно да вървим докрай, имаме качеството да представляваме бившата революционна организация и да й служим вярно, дайте ни доверието си, дайте ни подкрепата си . Ние ще се помъчим, щото тая организация с всичките си запазени сили да се издигне отново на краката си . Помогнете и готови бъдете да я подкрепите всеки момент, особено когато ней ще са наложи да даде подходяща форма на непокварените народни сили, за да ги насочи към задачите и нуждите на бъдещето, каквото и да бъде то .

Апелът носи дата 9 март 1919 г. и подписите на следните лица: Гьорче Петров, П.Ацев, Т.Деливанов, М.Ив.Герджиков, Таско Серски, А.Лозанчев, Д.Хаджидимов, Д.Икономов, Хр.Янков, Кр.Леондев, Н.Пушкаров, протоиерей Тома Николов, Чуд.Кантарджиев, Р.Ризов, Г.Скрижевски, П.п.Арсов, Павел Христов ,Лука Джеров, М.Шкартов и Ар.М-в, Хр.Ст-в и др.

Македонската емиграция след издаването на апела

Апелът на Временното представителство създаде раздразнение в противната страна и в същото време извика известно колебание сред емиграцията . Апелът носеше подписите на големи и заслужили македонски дейци, а това не можеше да мине незабелязано. Под апела бе подписът на Гьорче Петров, идеологът на бившата ВМОРО и дългогодишен задграничен представител на същата организация, на Атанас Лозанчев, един от основателите на македонската революционна организация, на Мишел Герджиков, представител на одринци, един от първите другари на апостола на македонската революция Гоце Делчев , на Димо Хаджидимов, също пръв другар на Гоце Делчев, твърд социалист, един рядък прозорлив ум и мастит

Рисковете сме готови да понесем всякога, но мъката от потискането на нашата мисъл е голяма и непоносима. Дълг е на онзи, в чиито ръце попадне този бюлетин, да го предават на всички, които трябва да го прочетат, защото го пускаме в крайно ограничено количество. В него друго не можем да стори, освен да зачекнем нашите идеи, а просветените техни съчувственици нека ги доразвиват и обясняват дето трябва".

Временното представителство немога да развива широка агитационна и пропагандна дейност чрез печатни органи и платени агитатори, по простата причина, че нямаха финансова подкрепа от никъде, освен малки и редки волни пожертвувания. Докато при Протогеров и Александров бе друго. Касите на двореца и реакцията бяха отворени за широка пропаганда .

Атаките срещу изпълнителния комитет на Протогеров и Тодор Александров

Знае се как групата около Протогеров и Александров прибягна към обществен шантаж, за да си създаде на бърза ръка един послушен комитет, който пред света да се каже, че представлява целокупната македонска емиграция. В първия още брой на бюлетина временното представителство спира вниманието си на този изпълнителен комитет и неговата функция пред емиграцията осветлява по следния начин :

"Неговото бързо сглобяване /на Изпълнителния комитет / след погрома се дължи на една единствена причина: решението на българската държавна политика да свърже непременно пред външния свят каузата на македонските българи с онзи на България . За тази цел нужно беше да има в София и едно "македонско"учреждение, което да потвърди общността на двете кауза. При тия условия на изпълнителния комитет се даде всичката възможност от дето трябва, за да изпълни своята мисия и я изпълни достойно. Само едно усло-

вие липсваше – основният елемент, който единствено можеше да оправдае македонския характер на това учреждение – широката подкрепа на широката маса от емиграцията и бежанците в България. От името на тази емиграция представителите на бившата революционна организация на няколко пъти апелираха към родолюбието на хората от комитета да преустановят своята дейност, за която нямаха нито пълномощия, нито фактическа подкрепа от грамадната част на българите в Македония и на нейните изгнаници ... И когато нищо не помогна, дълг наш беше да изобличим публично съществуването на комитета и неговата деятелност като чужда на действителните желания на македонските българи. Пред факта, че няма днес македонски българи, който да смята изпълнителния комитет за свое представителство, той, последният, няма моралното право да съществува, освен за оние високи кръгове, които му дадоха и ролята и целите и средствата ".

За автономистите и лъжеавтономистите

В идеологичната борба, която Временното представителство водеше срещу противната страна – страната на Протогеров и Александров – в бюлетина се отделяше място и за осветление пред емиграцията – кои са автономисти и кои – лъжеавтономисти. Под заглавие "Двете автономии" редакторите на бюлетина атакуват противната страна и между другото бележат: "Не е думата за хората и привържениците на Изпълнителния комитет, който в своите официални органи и публикации държи само за обединение с България, а на приказки добавя, че ако то не стане, ще се иска автономия. Това е маниер за нелоялна борба с нас, след като македонската емиграция се обединява масово около нашето знаме. Думата ни е за оня колеблив още елемент от емиграцията, който продължава да се държи настрана от двата лагера с мисълта, че няма между тях съществено различие, щом се поставя по средата едно "ако".

Това е едно заблуждение. Между двете автономии лежи цяла пропаст.

1. Автономията като условно искане означава една безмислица. То значи да се декламира и да не се държи никак сметка за фактическото положение.

2. Да се почва от присъединяване и ако не стане - да се иска автономия, това означава, че автономията ще обхване само българската част от Македония, а това е едно искане, което хора с нормални умствени способности не могат да поддържат и да смятат за осъществимо .

3. Ако обединисто-автономистите възприемат автономията за цяла Македония с всички народности, които я населяват, както я възприемаме ние, тогава и те трябва да скъсат с държавната политика на България и да имат кураж като нас да го кажат открито пред света. Но как е възможно тоя сорт "автономисти", които искат едновременно и обединение и автономия, да добият доверието на чуждите народности в Македония, а най-главно да уверяват съдиите в Париж, че те не свързват съдбата си с оная на България? И статията в Бюлетина завършва с думите: "Прочее, избирайте между автономията и лъкеавтономията - средно положение няма ".

Левите партии и некодонският въпрос

Интересна преценка се прави в Бюлетина за тогавашните леви партии, които с безгрижие се отнасят към македонски въпрос. Очевидно не става дума за Комунистическата партия, защото в бележката се казва за леви партии, които управляват заедно с десните. В бележката дословно се казва: "Странно е, че левите партии, които управляват заедно с десните, се отнасят към въпросите от външната политика на България сякаш само с чувство, или което е още по-лошо - въобще не се занимават с тях ... В какво положение ще изпаднат левите партии и какво ще стане с техните

лозунги, ако утре българската част от Македония мине формално под гръцко и сръбско владичество, под което фактически се намира днес ? Едно от двете: или ще трябва да еволюират на дъно и да ориентират политиката си – вътрешна и външна – по стария курс и по старите методи на действие, или пък да отстъпят местата си на ония, които имат вече практика и опитност в тоя курс и тия методи .

Замисляват ли се левите партии по тоя важен въпрос ? .. За съжаление малко признаци има за това. По въпроса за бъдещето на българското племе тия партии почти не се занимават. По-удобно им се вижда да абдикират от тях ... А има един важен въпрос за момента: запазването на оная част от българското племе, което остава вън от границите на България ... Ако този въпрос е по-постижим от националното обединение, какво правят левите партии, за да разчистят пътищата към него ?

Ще ни бъде ли позволено да се поласкаем с надеждата, че ще бъдем подпомогнати в едно свещено дело от там, дето помощта няма да бъде подозрителна и че тая помощ ще бъде еднакво в услуга и на тоя, който я дава и на тоя, комуто се дава ".

Ориентацията на емиграцията след излизането на апела на Временното представителство

Неочаквано и за Временното представителство издаденият апел бе посрещнат твърде радушно от македонската емиграция в България. Настъпи голямо колебание сред членовете на македонските братства, които взеха да напущат групата на Протогеров и Т. Александров и създадения от тях Изпълнителен комитет. Първи и смело казаха своята дума гюмюрджинци, т.е. намерилите прибежище в Гюмюрджина изгнаници от почти цяла Македония.

Ето и тяхната резолюция , която даваме дословно :

"Подписаните емигранти от Кукушката, Солунската,Гевгелийската, Битолската, Леринската, Воденската, Ресенската,Енидже-вардарската, Скопската, Прилепската, Дебърската, Охридската и Тиквешката околия, събрани днес - 21 април 1919 година в гр.Гюмюрджина - да разменим мисли върху темата: "Днешната и утрешните задачи на автономистите - македонци", приехме единодушно следната резолюция :

1. Да поздравим временото представителство на обединената бивша ВМРО за подетата от него патриотична инициатива и да изкажем нашата всестранна готовност за подкрепа в борбата му до окончателното реализиране на издигнатия от него лозунг- политическа самостоятелна Македония.

2. Да вменим в дълг на същото представителство,щото при бъдещото описване на Бюлетина да се отделя повече място за охарактеризиране престъпната роля на нашата продажна интелигенция в македонското освободително дело ...

3. Да апелираме към индеферентната още македонска емиграция, където и да се намира тя, за бързото и сплотяване около временното представителство на обединената бивша ВМРО- единствен изразител на нашите въжделения и защитник на каузата ни .

4. Да апелираме към емиграцията в София, числяща се в македонските братства, да отнеме мандата на своите делегати в "Изпълнителния комитет" и да заяви публично, чрез печата, че той е престанал да изразява тяхната воля и желания, откакто е изменил на идеала за политическата самостоятелност на Македония, в името на който сме се клели и жертвували .

5. Да апелираме към левите напредничави партии в България ,които са способни да се абстрахират от своите котерийни цели и проникнат от духа на новото време,да съдействуват за

реализирането на издигнатия от обединеното ВМРО лозунг - цялостна Македония като политическа и икономическа единица.

6. Настоящата резолюция да се изпрати до временното представителство на обединената бивша ВМРО за сведение и даване гласност в Бюлетина. Следват около 50 подписа .

Думата на пловдивската емиграция

След гемиджинци и емиграцията в Пловдив каза своята дума: Събрани на 27 април 1919 г. на общо организационно събрание, емигрантите в Пловдив взеха следното решение:

1. Порицават дейността на назначения от българското правителство "изпълнителен" комитет, като неотговарящ на интересите и целите на македонското население и македонската емиграция.

2. Заклеймяват с печата на позора ония македонци, които дадоха и продължават да дават своята морална подкрепа на известните авантюристи Протогеров и Александров, платени оръдия на българския монархизъм и германския кайзеризъм.

3. Нареждат се под знамето на обединената ВРО и което е знаме за независимостта на Македония .

4. Апелират към цялата македонска емиграция да даде пълната своя морална и материална подкрепа на временното представителство, което единствено представлява същинските въжделения и стремежи на роба в Македония и неговата емиграция в чужбина .

Думата на Кукушкото братство в столицата

Кукушкото братство в столицата е най-многочисленото братство и то в четири последователни събрания през март и април 1919 г. след като се е занимало със същия въпрос , е взело следното становище:

1.

1. Присъединява се към оная част от македонската емиграция, която поддържа създаването на гарантирана самостоятелна Македония, като най-правилно разрешение на македонския въпрос .

2. Осъжда Изпълнителния комитет на софийските македонски братства, който макар че представлява една нищожна част от емиграцията на Македония, се зае да действува за едно разрешение на македонския въпрос, преди да бъде повикана на работа цялата македонска емиграция и въпреки негодуването на голяма част от нея, продължава своята дейност.

3. Прекъсва всякакви връзки с Изпълнителния комитет и отнима мандата на двамата свои делегати при последния.

Временното представителство подкрепиха и ениджевардарци и гуменджани

Едно по едно братствата се ориентираха към временното представителство. Така в събрание на 6 май 1919 г. ениджевардарци и гуменджани взеха следното решение:

1. Строго порицават дейността на самозвания Изпълнителен комитет на македонските братства, насочена против интересите на македонското население.

2. Подкрепя исканията, отправени от временното представителство до мирната конференция, които целят създаването от Македония на самостоятелна област.

Разцепление и сред студентската група

Настъпилото раздвоение сред македонската емиграция даде отражение и в средите на македонските студенти. Понеже ръководството на групата бе взело страната на Протогеров-Александров, мнозинството от членовете решиха да провъзгласят групата за разтурена. В събрание, състояло се на 4 май 1919 г., студентите решиха да отзоват делегатите си в Изпълнителния комитет на

македонските братства в София, защото го считат за незаконен. В този смисъл студентите издадоха и позив до македонското население.

Остра полемика между двете страни

Постепенното преминаване на братствата към Временното представителство смути твърде много хората около Протогеров - Александров. Те почувствуваха, че скоро ще останат генерали без армия . Но макар подкрепата на двореца и правителството, те започнаха яростна словесна полемика в печата. Столичният вестник "Камбана" помести едно тяхно съобщение, озаглавено "Отговор на едно обяснение на Вътрешната организация". В него Протогеров и Т.Александров заявяват пред българската общественост, че вътрешната революционна организация съществувала и че те били нейните законни представители в България.

Един месец по-късно групата на Протогеров-Александров излезе с печатан орган "Лист за македонската емиграция" и се започна една люта печатна борба - отправяха си едни срещу други стрели хората около Листа и Бюлетина .

В първия си брой органът на Протогеров "Лист за македонската емиграция" помести на уводно място статия, озаглавена "Истинският смисъл на тяхната борба" . В нея между другото се казваше: "От няколко месеца шестина честолюбци, подпомагани от незначителен брой техни сподвижници, безспирно терзаят душите на македонските емигранти в България и се опитват в настоящето критическо време да изиграят една крайно гибелна за Македония и за българския народ роля ... Те без всякакво стеснение си прикачиха громки и неоправдани с нищо етикети и се провъзгласиха за единствени искрени ратници за свободата на Македония ... Нарекоха се временно "представителство" на ВМРО ... Вътрешната революционна организация няма и не може да има членове в България, извън

революционната територия. Вътрешна революционна организация може да бъде само в Македония. Шестимата следователно не само не могат да бъдат "представители" на тази организация; но те не са даже и нейни членове ".

Демагокско, но правилно становище на лъжеавтономистите Протогеров и Т.Александров .

В същия брой "Лист" отговаря и по въпроса за ориентацията на емиграцията, подчертавайки че емиграцията следвала тяхната страна. В една бележка, озаглавена "Около чии кадри","Лист" пише дословно: "Самозванците около Бюлетина правят голяма шашарма,като съобщават,че македонската емиграция "стихийно" и "масово" се групирала около кадрите на бившата Вътрешна организация. Доколко е масово, явно става от подписите под разните "позиви", "апели" и поръчани телеграми. Всъщност и кадрите и групиращите се яваш яваш около тях са някогашните членове на така наречената "Народно федеративна партия", начело на която стояха Яне Сандански, Димитър Миразчиев, Ал.Буйнов и Ч.Кантарджиев. Сега покойният Сандански се замества от неговия копиеносец Таске "Серски".

Отговорът на Временното представителство по повод изложението във в."Камбана"

По повод изложението, което Протогеров и Александров дадоха във в."Камбана" , Временното представителство излезе във втори брой на Бюлетина с обширен отговор, носещ подписите на шестимата ръководители: Таске Спасов, Д.Хаджидимов, Павел Христов, Гьорче Петров, М.Герджиков и Петър Ацев. В него между другото се казваше: "С високо възмущение ние за втори път трябва да изобличим авторите на изложението, като разкрием пред обществото и емиграцията що в същност са били и що са сега тия пазители на

"честта" и "престижа" на вътрешната организация ...
Ние държим преди всичко за моралната страна и изпитваме дълбоко оскръбление, когато техните дела и самите те, като деятели, се свързват с името на Македония, особено с това на вътрешната революционна организация, интересите и достойнството на която сме се нагърбили да браним ... Колкото до тяхната дейност в областта на българското държавничество, ние повтаряме казаното в апела си ... Ще припомним паметната Валандовска афера, замислена от австрийци и германци, изпълнена също така покорно и точно както му е реда. с изтребление на врага, бе перла на тяхното македонствуване подир Кочанската такава преди Първата война ...

"Представителите на вътрешната революционна организация" могат да отбележат и друг свой революционен актив - Формирането на 11 сборна дивизия ... И други още длъжности на самозваните "представители" на вътрешната организация. Тях намират най-подходящи да усмиряват възстанията в Сърбия, както и бунтовете около София ... Те създават възстание в Албания, за да се роди албанската държава, която иска Дебър и Скопие . Имат безброй почетни длъжности в двореца и три министерства, важни и неважни мисии в Главната квартира и по армията, грижи по урегулирване външната и вътрешната политика и изобщо целия живот на България, включително стопанството и прехраната ... Историческа е вече фирмата им на улица "Турко" , фирма с много явни и тайни титли /представителство, щаб, специални поръчки, редакция, заседателна зала на Изпълнителния комитет и пр.пр./ ...

А над всичко отгоре те в съдружие с Изпълнителния комитет спасяват Македония от ония, които искат нейното самостоятелно съществувание и за да я спасяват. готови са и желаят настойчиво да я представляват в Париж, след като я представляваха вече тъй дълго в Берлин, в Ниш и Скопие. Питаме - що общо може да

има вътрешната революционна организация с дейност в България като гореописаната ? ... Ние заявяваме най-високо,че дейността на визираните двама господа е една верига от неокачествими престъпления пред Организацията, защото дебнишком откраднаха нейното име, за да го чернят пред външния свят, както и да компрометират делото на Македония ... Македония и македонската организация нямат нищо общо с "представители" като Протогеров и Александров, нито с техните дела. Те не са даже и техни дела, а дела на парите, дадени срещу безумното изменничество на свещената македонска кауза ... И те стигнаха до странното състояние на духа, да пишат "мемоар" до конференцията на мира, да го подлечатват с фалшифициран печат на Организацията и да отказват десет дни под ред съществуването на тоя мемоар, защото научили да го представят скришно дори и от приятелите и сподвижниците си от Националния комитет" . И отговорът завършва със следните думи: "Що общо, повтаряме ние да има организацията с действията на подобни лица"?

Кой да представлява Македония на мирната конференция

Разцеплението вред македонската емиграция беше се оформило в един момент, когато в Париж заседаваше Мирната конференция и се разрешаваха въпросите за България и Македония. Между двете крила се водеше борба - кой да представлява Македония в Мирната конференция и кой да защити нейните интереси. Групата на Протогеров и Александров беше в привилегировано положение, тъй като на нейна страна бе правителството.

В момента, когато се водеше спор между двете крила, правителството определи да влезе в делегацията като експерт и технически съветник председателят на Изпълнителния комитет Иван Каранджулов. Другата страна - Временното представителство -

сметна това назначение като провокация и в брой 6 на своя Бюлетин излезе с протест. В него между другото се казваше: "Представителството от свое има и от името на многохилядната емиграция, протестира най-енергично за този избор /да се прати Каранджулов като представител в Мирната конференция /, тъй като правителството не гони да използва неговите съмнителни технически познания, а качеството му на председател на едно учреждение като "Изпълнителния комитет на македонските братства", което произволно и самозвано се афишира за "представителство" на македонските българи без тяхно знание, съгласие и доверие ".

Не само назначението на Каранджулов в делегацията за Париж показваше, че правителството държи за групата на Протогеров като единствена страна, меродавна да представлява македонската емиграция, но и всички негови действия бяха насочени да толерират тази група. Всичко, което излизаше от тяхната група, се афишираше и се даваше място в печата, за да остане впечатление, че именно групата на Протогеров и Александров е меродавната. Обратно към другата група - Временното представителство - въпреки че по-голямата част от емиграцията отиде с него, се упражняваше открита цензура . Нищо тяхно не се афишираше, дори не се даде място във вестниците и на мемоара от 30 май 1919 г., който Временното представителство отправи до правителството и политическите партии в България. В брой 6 на Бюлетина, в статия, озаглавена "Към Голгота" Временното представителство протестира по този повод и между другото пише: "Нашият мемоар биде подавен и захвърлен по начин да не се подозира даже неговото съществуване в България. А в същото време българската политика прави всичко, за да закрепва положението на нашите македонствуващи противници".

Една полемика за представителството в Мирната конференция

Временното представителство бе определило за свой представител на Мирната конференция французина отец Павел Христов. Този избор, разбира се, вбеси противната страна. Тяхното издателство "Каранджулов, Протогеров, Милев", което издаде цяла серия от брошури против политиката на Временното представителство, излезе и с една специална по повод определянето на Павел Христов като представител на Мирната конференция. В тази брошура, озаглавена "Новите смутители всред македонската емиграция", между другото се казваше: "За да се залъгват с повече успех наивните хора и да прикриват по-лесно престъпните си домогвания, самопрогласилите се за настоящи представители на бивша организация честолюбци, си служат покрай другите нечисти средства, твърде много с името на един чужденец французина отец Павел Христов, когото те нарият свой пълномощник в Париж, пред конференцията на мира".

По повод на тази брошура временното представителство в Билетина си, брой шести, излезе със протестна статия, озаглавена "Една безподобна мерзост", в която между другото се казва" "Касае се за една мърсота, за една подлост, на която са способни само хора, у които нищо човешко не е останало, и бихме огорчили най-дълбоко всички наши съотечественици, ако не се спрем отделно на оная, отделно от онова, което е смешно и забавно ... Личността на този благороден француз стои над всяко съмнение. Неговите самоотвержени усилия в полза на една самостоятелна Македония намират в сърцето на македонския българин дълбок отзвук на признателност ... И ако неговите думи могат да имат по-голяма или по-малка нравствена тежест пред общественото мнение и пред съда на всемирните разпоредители, това се дължи изключи-

телно на обстоятелството, че той се явява защитник на законните аспирации на едно измъчено население, а не по силата на някакъв мандат, който естествено не би могъл да му бъде даден от неколцина случайно събрани честолюбци, които представляват само себе си и нямат никакво качество да говорят освен от свое име ... Кратко и ясно. Павел Христов представлява в странство себе си, той няма мандат от никого, той не е пълномощник никому. А още по-кратко и по-ясно пълномощници на Македония - това са Протогеровци, Каранджуловци и Александровци ... Заявяваме още веднъж открито: благородният французин е наш пълномощник, е пълномощник на вътрешната организация. Той действува там от наше и нейно име, от името на македонското население. Той не би бил там без нашите пълномощия, без нашето доверие ... Вашето подло домогване не ще успее . Успех ще имате само пред враговете на нашето отечество . . . Други мемоари освен техните не им са нужни ... ".

Македонската емиграция и Мемоарът на Временното представителство

Както се каза и на друго място, цензурата не допуска да се каже и дума по мемоара на Временното представителство до правителството от 30 май 1919 г., нито да се обнародва поне съобщение за този мемоар и за изпратените множество резолюции от македонските емигранти. Емиграцията обаче го посрещна с голямо въздушевление, разгледа го в нарочно свикани събрания и взе съответни резолюции.

По-долу давам някои текстуално, други съкратено резолюциите на братствата по отношение на мемоара.

Думата на емиграцията в Пловдив

Дружеството на македонската емиграция в град Пловдив

в публичното си събрание на 9 юни 1919 г., след като изслуша речта на Ив.Харизанов на тема: България и Македония и дейността на Представителството на вътрешната революционна организация в Париж и след като се прочете мемоарът на организацията, с който се изнася нашият лозунг за независимо управление на нашата родина, реши :

"Одобрява напълно мемоара на Представителството на ВРО до българското правителство". Резолюцията е подписана от председател - Ат.К.Попов и секретар - Ив.Кротев.

Резолюцията на емиграцията във Варна

1. .....

2. Не позволяване да ни представляват пред наши и чужди официални кръгове разните изпълнителни комитета и всевъзможни други организации, освен Временното представителство на бившата вътрешна революционна организация". Секретар -В.Орлов и забележка, че резолюцията е приподписана от 570 души .

Думата на ениджеварварци и гуменджанци

Ениджевардарската и гуменджанска емиграция в София на общо събрание на 15 юни 1919 г., след като се прочете мемоарът на Временното представителство, единодушно реши :

Подкрепя мемоара на Временното представителство в неговата цялост и се солидаризира напълно със съдържанието му,което изразява всецяло волята, както на емиграцията, така и на българското македонско население, останало в родните огнища". Председател - К.Д.Зеков, секретар - П.Тошков .

Протест на емиграцията в Бургас

Македонската емиграция, живуща в Бургас и околията на събранието си на 29 юни 1919 г. единодушно реши :

"Порицава и отхвърля изпълнителния комитет на македон-

ските братства, който с дейността си докарва нещастия, както за Македония, така и за България.

Солидаризира се напълно с акцията на Временното представителство и му дава пълната си подкрепа. за да се осъществи издигнатият лозунг – Целокупна и независима Македония".

Следват саморъчните подписи на 300 души емигранти. Бюро на събранието: Н.Стоилов, Г.П.Цветков, К.Анастасов, Г.Василев, А.Пешев. М.Ботков и А.Илиев .

Протестира и Горна Джумая

"Подавляващето болшинство от жителите на град Горна Джумая – местни и бежанци – в общо гражданско събрание на 9 юни 1919 г. одобри и се солидаризира напълно с мемоара на Временното представителство и моли правителството да се застъпи пред конференцията за създаването на автономия Македония ".

За 12 членното бюро: Иван Ингилизов и Янаки Илиев.

И емиграцията в Одрин одобрява

"Съобщаваме ви, че одринската емиграция единодушно се присъединява към изявленията на Временното представителство, подадени чрез своя мемоар". Временното управително тяло на македонската емиграция в град Одрин : Н.Милев, П.Константинов, В.Голаганов и К.Ароева .

И Петрич е с Временното представителство

Емигрантите от разните краища на Македония, живущи в г.Петрич, в събранието си на 15 юни 1919 г., след като се запознаха със становището на Временното представителство по въпроса за Македония, единодушно взеха следната резолюция:

"Да поддържаме и подкрепим издигнатия от Временното представителство лозунг – автономна Македония. Високо протестираме против кампанията, която водят платени правителствени орь-

дия и част от българската преса против Временното представителство ... Изказвайки своята солидарност, апелираме към всички съотечественици да подкрепят Временното представителство". Временен комитет: д-р П.Наумов, Н.Антонов, Ил.Бижев, Г.Благоев, Н.Полизоев, М.Трайков и Д.Илиев .

Опити за помирение между двете крила

След така остро очертаните се две групи беше съвсем естествено да се появи почин и за помирение. Но поради неискреността на самите помирители и на тия, които са ги вдъхновявали, помирителната акция не можа да завърши работата си с успех.

Петчленната помирителна комисия в състав : Челбов, Н.Ризов, Н.Киров, арх.Юруков и К.Разлов, отправи писмо до Временното представителство с молба да вземе участие във "Великия конгрес" на емиграцията, дето последната, сплотена около автономното начало да манифестира единодушно тежненията си за автономна управа на целокупна Македония. В писмото си тази петочленна комисия, произходяща от съвещание на избраните от 21 братства делегати за Великия конгрес , съобщава, че и съборът на братствата взел присърце идеята за обединение, като за тази цел избрал комисия, която да бъде в помощ на неутралната комисия.

Отговорът на Временното представителство

Временното представителство по повод акцията за помирителната комисия отправи до нея обширен отговор, който бе публикуван като притурка на Бюлетина с дата 6 септември 1919 г. Самият отговор носи дата 29 август 1919 г.

"Временното представителство - се казва в отговора- като подчертава още веднаж, че е безпредметно да се гони посредством помирителни акции достигането на единство у емиграция-

та, когато това единство съществува на дело. Видейки обаче под подозрението, насаждано упорито от заинтересованите среди, че то /Временното представителство / е безусловен противник на всяка мисъл за единство всред емиграцията и за да даде възможност на тази емиграция непосредствено да провери доколко проявяваното разположение за примирие у известни среди е искрено и пропито от желанието да помогнат в съдбоносния момент за постигане на общия идеал, както и за да отговори на още от сега отправената закана, изходяща от примирителски среди, че "който не се яви на общия събор, той е враг на Македония", Временното представителство, макар и без мандат по този въпрос от организациите, които го поддържат, изявява пълното си съгласие да се отзове на инициативата на помирителната комисия и да ходатайствува пред горните организации да вземат участие в един общ събор на емиграцията, в който тя да издигне своя единодушен глас за бъдещето на Македония по известната вече формула.

Временното представителство нито отхвърля идеята за единомислие и единодушие, нито отказва съдействието си това единомислие да добие израз в един общ емиграционен събор.Това обаче Представителството ще направи при следните условия:

1. Свикването на общия събор да стане от и в името на Временното представителство, което има довереното на най-голямата част от активната македонска емиграция и по негово и на петочлената комисия желание и съгласие .

2. Съборът да има ограничената задача да манифестира от името на целокупната емиграция нейните тежения и чрез бюрото си, или чрез пословени от него лица да направи намерените за нужно постъпки пред компетентните в разрешението на македонския въпрос фактори .

3. Изпълнителният комитет да даде предварително публич-

на декларация:

а/ че оттегля първия свой мемоар до конференцията, като мотивира това с обстоятелството, че македонската емиграция в голямото си мнозинство не се е солидаризирала с тая директива и не я възприема .

б/ че не е в никакви връзки с минаващите за представители на ВРО Тодор АЛЕксандров и генерал Протогеров, че протестира против дадения от тях мемоар до мирната конференция .

4. Да ни се дадат формални уверения, че официалната власт няма да пречи на свободното изказване волята на емиграцията, а специално за делегатите от Струмишко и Гюмюрджинско да се освободят от ограниченията, к оито са в сила за движението по новите земи.

5. Да ни се дадат също уверения, че цензурата ще третира еднакво нас както и изпълнителния комитет, и че ще ни позволи да изнесем свободно чрез печата местонахождението, състава и дейността на нашите организации .

6. Господата от личния състав на изпълнителния комитет да се откажат от участие в общия събор, а Временното представителство е готово да се съгласи да се оттегли от работите на конгреса веднага след откриването му .

7. Никакво участие в събора няма да се допусне на лица, които се обвиняват като злосторници из окупираните от България земи през време на войната .

8. Няма да участвуват в събора и оние бивши македонски деятели, за които се знае, че в навечерието и през време на войните са си позволявали да участвуват в преговори, съглашения, акции и пр.с чужди фактори от името на вътрешната организация.

Ако всичките изложени условия бъдат приети и изпълнени, Представителството е готово веднага да разпореди за свикването

на общия събор, като изборите за делегати станат по системата на пропорционалното представителство и като предварително се анулират братствените делегати ... "

Отговорът на настоящата декларация молим да ни бъде представен писмено най-късно до 3.IX.вечерта, до която дата, ако не постъпи такъв, ще считаме, че условията ни не са приети и начинанието за свикване на общ конгрес за пропаднало ... "

Отговорът носи подписите на Д.Хаджидинов, Гьорче Петров М.Герджиков и П.Христов .

Отговор на комисията

С дата 2 септември 1919 г. комисията изпраща следния отговор, който явно отхвърля условията на Временното представителство :

"Считаме за свой приятен дълг да ви направим следните възражения:

1. ... За съжаление съществува разцепление между емиграцията в двете организации, а извън това голяма част от емиграцията стои далече от двете организации поради съществуващите разцепления и като така е нарушено единството на емиграцията. в България . Само в София има организирани от 20 до 30 братства, които вървят с изпълнителния комитет и водят със себе си 30 до 40 хиляди емигранти, а в провинцията отделно и като така, те водят голяма маса и говорят от нейно име. Единството на емиграцията не е нарушено от групата примирители, а от вас и от другата страна. Помирителната група винаги е действувала за разбирателство и обединение на почвата на автономна Македония, а не на почвата на едно вливане една в друга фракция. Помирителната комисия винаги се е въодушевлявала от идеята на едно пълно обединение за постигане на заветния идеал. Тоя идеал, това знаме е издигнато от цялата емиграция, включително и от изпълнителния

комитет, решено в Осми редовен събор и потвърдено от Деветия с избирането на една седмочленна комисия за влизане в преговори с неутралната комисия и с вас за свикване на един общ събор и провъзгласяването на обединението на двете организации на горната база ...

Ние ви молим от името на 21 братства към обединение и към общ събор при следните условия :

1. Свикването на общия събор да стане по следния ред: да бъде издаден един позив, написан от обединителната комисия и разпратен поотделно от двете управителни тела до своите си организации, като същият позив бъде приподписан и от обединителната комисия .

2. Съборът да има върховната задача да санкционира възприетата предварително формула от организациите - автономна Македония.

3. Да санкционира по най-тържествен начин обединението на двете емигрантски организации.

4. Да избере едно ново управително тяло с един висш съвет, на който да възложи изпълнението на взетите решения.

5. Изборът на делегатите да стане по пропорционалната система.

6. Комисията е съгласна по принцип да не вземат участие в конгреса лица, за които е доказано или има силни улики за злосторство в окупираните земи през време на войната .

7. Комисията намира, че ръководните тела на двете групи ще си сложат мандата при откриването на конгреса. Откриването на събора да стане от обединителната комисия, а ръководството на заседанията - от избрано отсъбора бюро .

8. Искането да се анулира меморът е унизително, а не е и политично, нито полезно за делото .

9. Колкото се отнася до исканата декларация, визираща "представителите на ВРО Т.Александров и Протогеров,последните със самия факт, че са излезли произволно от името на революционна организация,сами са се изключили от всички легални организации и следователно не могат да участвуват в общия македонски конгрес ".

Впрочем обединителната комисия кани ви за последен път към обединение и конгрес. Следват подписите: Челбов, Н.Ризов, Н.Киров, арх.Юруков, К.Разлов .

След този отговор на неутралната комисия до Временното представителство последното още на другия ден - 3 септември 1919 г. отговаря по следния начин :

"Господа, вие си служите с една софистика, която е съвършено неуместна. На тази софистика, придружена с твърдения, че организирането в София 40,000 емигранти върволи след изпълнителния комитет, сияаме за излишно да отговаряме тук ... Вие вместо да посредничите, присвоявате си претенцията на върховни съдии. След този ви отговор ние не намираме за нужни да влизаме по-нататък без мандат в обсъждане на повдигнатия въпрос".

Този кратък отговор на Временното представителство също бе печатан в притурката към Бюлетина, носещ дата 6 септември 1919 година.

Димитър Влахов и разцеплението вред емиграцията

На 7 август 1919 г. пристига във Варна, бягайки от болшевишкото настъпление, българският консул в Одеса Димитър Влахов. Той заварва македонската емиграция в България разделена на два лагера. Едната по-голямата част, на страната на Временното представителство, начело на което стоеха Гьорче Петров , Димо Хаджидимов, Мишел Герджиков, Туше Деливанов, Таската Сер-

Анастас Лозанчев, Петър Оцев, Чудомир Кантарджиев, Никола Пушкаров и др., а другата, по-малката част, на страната на самозваните водачи Протогеров и Т.Александров , където бе и националният комитет, начело с Ив.Каранджулов и д-р Никола Стоянов .

С пристигането си в България Димитър Влахов влиза във връзка със стария македонски деятел и член на помирителната комисия Никола Киров - Майски, който го осведомява по положението и постъпките, които са били правени за обединение на двете крила и отказът на Временното представителство да приеме предложенията на комисията .

Интересното е,че Димитър Влахов е взел страната на помирителната комисия и упрекнал Временното представителство, че не се е отнесло благосклонно към направените от комисията предложения. Очевидно поради поста, който заема в българското дипломатическо тяло - генерален консул в Одеса и като човек, който е бил постоянно в контакт с български реакционни среди, Влахов не е можал и другояче да постъпи, освен да се нареди на страната на помирителната комисия.

След прекъсването на преговорите между двете крила емиграцията остана разделена, такава тя беше и в момента, когато заседаваше Мирната конференция в Париж и се разрешаваше македонският въпрос. Временното представителство продължаваше своите постъпки пред световния ареопаг, изпращайки меморандуми и други изложения,както и използвайки устната и печатна пропаганда, настоявайки за даване пълна автономия на Македония и се обособи в независима държава под покровителството на Великите сили .

Някои от западноевропейските среди бяха опечелени за тази кауза, като отделни вестници излизаха и със статии, за да подкрепят това становище. Така френският вестник "Аксион Франсез" с дата 15 септември 1919 г. излиза със статия, в която

издига глас за даване автономия на Македония, подчертавайки, че само ако се приложи принципът- Македония за македонците - ще се омиротвори Балканският полуостров и от барутен погреб ще се превърне в мирен център .

Въпреки тия единични издигнати гласове, историята е известна. България бе наказана, като не само не позволиха да се даде Македония на България, но откъснаха и живи части от нейното тяло.

А Македония, вместо да й се даде автономия, което бе най-правилното разрешение, бе поделена между сърби и гърци . Вина за това имат българските правителства, които винаги са водили една противонародна политика, а по македонския въпрос никога не са имали правилно становище. За тази политика носят отговорност и Протогеровци, Александровци и Каранджуловци, които всякога са излизали от свои котерийни интереси и са тласкали българските правителства към авантюризъм.

И комунистите от Пирот протестират против Ньойския договор

Един много интересен факт, който на времето е направил силно впечатление: комунистическата организация в град Пирот, Сърбия, протестира против решението на Парижката конференция да се откъснат от България градовете Цариброд, Босилеград и Струмица. Те първи издигат глас на протест срещу несправедливата присъда спрямо България и българското племе .

На 25 септември 1919 г. те свикват голямо протестно събрание и отправят протестна резолюция до парижката конференция и настояват да бъде отменена наложената присъда и откъснатите градове останат пак в пределите на България .

"Великият конгрес на изпълнителния комитет"

За да се даде вид пред българската общественост, че македонците вършат нещо, изпълнителният комитет вдига голям шум около така наречения "велик" конгрес на македонската емиграция свикан да протестира и изрази скръбта си срещу неправдата - Македония да бъде поделена между сърби и гърци. По нареждане на изпълнителния комитет делегатите е трябвало да се явят в конгреса с траурни ленти на реверите си .

Конгресът бива открит на 28 септември 1919 г. от председателя на изпълнителния комитет Иван Каранджулов .Присъствували са като делегати повечето държавни служители, членове на братства, някои сформирани набързо, колкото да пратят делегати в конгреса. Конгресът е бил обаче бойкотиран от грамадната част на македонската емиграция, тъй като повечето от емигрантите бяха застанали на страната на Временното представителство.

Куриозното е, че между ония, които са поздравили конгреса, е бил и водачът на широките социалисти Кръстю Пастухов

Атентата срещу Прудкин

Всъщност една мистерия, която остана загадка. Вестниците съобщиха за атентата, обаче в съобщението не се каза кои са атентаторите и от кои среди произхождат. В обществото се носеха две версии: първата, че е дело на Протогеров и Т.Александров, затова, че той ги задържал под арест, а втората - че сам Прудкин е инсценирал този атентат, за да може да се държи за по-дълго време на поста - градоначалник на столицата. Малко е вероятно атентатът да бъде дело на привържениците на Протогеров и Т.Александров, защото се знаеше, че "бягството" както на Тодор Александров, така и на Протогеров, е станало със знанието на Прудкин и други военни и административни личности. Това ми е признал лично Дончо Арсов, един от главните организатори на

1) Кой ще ни представлява България в Париж?
2) Кога и как сте се запознали с г-н Петров?

"Великият конгрес на изпълнителния комитет"

За да се даде вид пред българската общественост, че македонците вършат нещо, изпълнителният комитет вдига голям шум около така наречения "велик" конгрес на македонската емиграция свикан да протестира и изрази скръбта си срещу неправдата - Македония да бъде поделена между сърби и гърци. По нареждане на изпълнителния комитет делегатите е трябвало да се явят в конгреса с траурни ленти на реверите си .

Конгресът бива открит на 28 септември 1919 г. от председателя на изпълнителния комитет Иван Каранджулов .Присъствували са като делегати повечето държавни служители, членове на братства, някои сформирани набързо, колкото да пратят делегати в конгреса. Конгресът е бил обаче бойкотиран от грамадната част на македонската емиграция, тъй като повечето от емигрантите бяха застанали на страната на Временното представителство.

Куриозното е, че между ония, които са поздравили конгреса, е бил и водачът на широките социалисти Кръстю Пастухов

Атентата срещу Прудкин

Всъщност една мистерия, която остана загадка. Вестниците съобщиха за атентата, обаче в съобщението не се каза кои са атентаторите и от кои среди произхождат. В обществото се носеха две версии: първата, че е дело на Протогеров и Т.Александров, затова, че той ги задържал под арест, а втората - че сам Прудкин е инсценирал този атентат, за да може да се държи за по-дълго време на поста - градоначалник на столицата. Малко е вероятно атентатът да бъде дело на привържениците на Протогеров и Т.Александров, защото се знаеше, че "бягството" както на Тодор Александров, така и на Протогеров, е станало със знанието на Прудкин и други военни и административни личности. Това ми е признал лично Дончо Арсов, един от главните организатори на

"бягството".

Атентатът в театър "Одеон"

На времето и този атентат остана загадка, защото не бяха заловени атентаторите. За случая използвано бе обявеното на 3 март публично събрание, с оратор руския емигрант - белогвардеец Петър Рис. Събранието бе много афиширано и организаторите са имали предвид именно това, че ще дойдат големците - управници. Темата, на която щеше да се говори, бе: "Стара и нова Русия".

Съобщението за събранието на Петър Рис беше извикало буря от негодувание във всички леви среди- комунистите, левите земеделци, анархистите и от македонската левица.

Идеята за атентата се ражда у младежа, тогава студент, Александър Пешев, по убеждение анархист. Целта е била да се осуети събранието и се накажат организаторите на това антиболшевишко събрание. Идеята на Пешев е била да се монтира в сградата на театъра адска машина и това си намерение споделя с другарите си Фердинанд Марков, Борис Христов Шаров и Борис Пендикерков, всичките анархисти. Младежите се събрали на 28 февруари, същия ден, когато става атентатът срещу Прудкин и работата била уговорена в подробности: Фердинанд Марков, като техник по минно дело, подпомогнат от другарите си, да издълбае в пилоните на театъра дупки, които да се изпълнят с пиротехнит и се поставят експлозивни капсули, възпламенявани с фитили. Понеже събранието е било обявено за 10 часа сутринта, организаторите изчислили каква дължина трябва да има фитилът. Изчислението е било направено - адската машина да избухне към 10 часа и десет минути. Но една непредвиденост е попречила за точното изпълнение на плана. По същото време в църквата "Света Неделя" молебенът по случай освобождението на България закъснява и очакваните големци

закъсняват да се явят на събранието в театър "Одеон" . В "Одеон" все пак между другите присъствуващи са били руският пълномощен министър в столицата Петраев, водачът на Демократическата партия Ал.Малинов, професор Ив.Д.Шишманов и др. Точно в 10 часа и няколко минути адската машина експлодира, настъпва голяма суматоха, пострадалите осем души от взрива веднага биват отнесени в Александровската болница.

Понеже атентаторите не бяха открити и заловени, софийските вестници само гадаеха. Едно от предположенията бе, че извършеният атентат е дело на руски комунисти и нихилисти и мнозина от подозрените руски емигранти, посочени от белогвардейците, биват задържани, но впоследствие освободени .

Друга версия бе, че атентатът е дело на Прудкин, който бил голям противник на белогвардейците и приятел на болшевиките. След превратa на 9 юни Прудкин по същото това обвинение за атентата в театър "Одеон" бе съден .

Истината по атентата обаче бе друга. Атентатът бе дело на младежите тогава Александър Пешев, Борис Пенджерков и Фердинанд Марков. Понеже полицията не е могла да ги открие, двама от атентаторите Александър Пешев и Борис Пенджерков - спокойно ~~си~~ заминават да "следват" във Франция, откъдето се връщат след повече от една година. За случая Александър Пешев ми е разказал между другото и следното :

"Беше ми съвестно да слушам, че се обвинява за атентата Антон Прудкин и бях готов да отида пред полицията и заявя, че аз съм атентаторът. Тази мисъл често ме занимаваше, дори я споделих с другарите си. Те обаче ми се изсмяха, смятайки, че се шегувам, а когато разбраха ,че сериозно мисля по това,подиграваха ми се, че съм искал да мина за лекомислен герой. Борис Пенджерков ми казваше: ако искаш да минеш за герой, поле има

за това широко, няма нужда от сантиментализъм". И понеже не бяхме заподозрени от полицията - разказваше ми Пешев - ние с Пенджерков заминахме за Франция. Това е истината по атентата.

Тогава бях 20-годишен, не бях още член на Партията и смятах, че с подобни действия като този в театър Одеон ще смажем буржоазията и че ще се възцари идеалният комунизъм. Сега от атентаторите сме живи двамата - аз и Фердинанд Марков, който понастоящем е опериран от рак в гърлото и е загубил способността да говори и материално е зле - завърши разказа си Александър Пешев, настоящ професор в Софийския университет ".

Във втория том на спомените си Иван Михайлов пише следното за атентата в театър "Одеон".

"Разгласеното и широко афишираното събрание, на белогвардейския журналист, предизвика интерес и всред македонските среди ... и аз лично присъствувах. При избухването на експлозива моментално станах на крака, но тъй като бе се вдигнал голям прах, аз не можах да видя нищо, чак когато успях да излеза на улицата видях, че бях потънал целия в прах от обущата до главата. Всички излизащи от салона бяха побелели като мъртвци.

Атентата отдавахме на Антон Пруткин".

Атентатът в театър "Одеон" не е свързан с борбите между двете крила на македонската емиграция, обаче изводът е друг. По онова време в средите на македонската левица е имало сили, какъвто бе Б.Пенджерков, запалени младежи, които са могли да действуват и по свой начин, без да чакат нареждане от организация, готови са били за успеха на своите идеи да жертвуват живота си . Примери от този род има много . Такива бяха и солунските атентатори, така наречените "гимиджии".

Един провокационен атентат

Случаят е известен на нашата общественост. На 24 май

1921 г., в деня на двамата просветители Кирил и Методи, когато манифестираше в столицата учащата се младеж, бе хвърлена бомба вред манифестиращите ученици, с цел да се смути празненството. За мен това бе една провокация от страна на реакцията. Разбира се, буржоазният печат стовари вината върху комунистите и македонската левица и реакцията побърза да използва случая, но никой не повярва на това. Защото веднага след "атентата" дойде запалването на партийния клуб на комунистите на площад "Лъвов мост". Този факт показваше ясно връзката между бомбения "атентат" и нападението на клуба.

Очевидно всичко това бе организирано от страна на реакцията. Наистина печатът се постара да даде обяснението, че нападението на клуба било дело на група "възмутени" граждани, от извършения атентат. Но и на това обяснение никой не повярва. А аз се спирам върху тия два случая, защото "възмутените" граждани не бяха случайни, а специално подбрани екзалтирани младежи, повечето от македонски произход, членове на Македонския младежки сговор, между които и писателя, тогава студент Димитър Ефтимов. Аз съм приказвал с Димитър Ефтимов за този случай. Той не отказва, че е бил при подпалвачите на клуба, но бил "неусетно" завлечен от тълпата, която разярено се отправила към комунистическия клуб.

Тогавашните леви македонски студенти Хр.Попов, Грашев и др. обаче твърдят друго: че Димитър Ефтимов е бил между първите инициатори и организатори за подпалването на клуба.

Бомбеният атентат бе използван не само от реакцията, за да се отправят стрели срещу комунистите, но и от Тодор Александров в борбата му срещу македонската левица. За него бе важно да представи на нашата общественост на какво е способна македонската левица, ръководена от Гьорче Петров, Димо Хаджиди-

нов и Михаил Герджиков – да устройва атентати срещу децата ... За Тодор беше важно да се очертае в такива черни краски македонската левица, а да може да бъдат оправдани утрешните негови действия, примерно да не бъде чудно на обществото, когато се вземат "мерки" срещу нейните водачи.

Знае се за едно изказване на Т.Александров пред едно събрание. Неговият съгражданин Тодор Дуков ми е доверил, че на това събрание Тодор казал: "Виждате ли на какви долни дела са способни комунистите и нашите противници, техни оръдия – Гьорчевци, Хаджидимовци и пр. Време е да се смаже главата на македонската червена хидра ... " .

След полемиката – подготовка на терористически действия

След конференцията на ул. "Цар Симеон" ,която даде мандат да се възстанови четническият институт, Протогеров и Александров се почуствуваха силни и пристъпиха към изпълнение на изработения план. Почнаха да организират съставите на четите и да образуват терористически групи. За онова време лесно бе да се намерят за тази цел кадри . След постигналата България катастрофа имаше голям брой безработни, предимно уволнени от армията офицери от македонски произход, които свикнали на лек живот, беше за тях примамлива службата на четници и терористи .

Земеделското правителство, възглавявано от Ал.Стамболийски ,заето с вътрешни проблеми, си правеше оглушки, а столичният градоначалник Прудкин в много случаи им се притичаше на помощ. Обаче между министрите от кабинета на Стамболийски имаше един,който не можеше да се съгласи с такава една политика – да се прави държава в държава– и настояваше да се пресече пътят на разните безотговорни фактори. Този министър бе Александър

Димитров, заемащ поста министър на войната, който има смелостта на събрание да отправи предупреждение към тия самозвани водачи, нарекли се македонски революционери. Но за тази си смелост става жертва, той пада убит през м. октомври 1921 г. между Радомир и Кюстендил .

За убийството на Ал.Димитров ще дам в следващите страници на моето изложение. Сега ще предам докъде бяха стигнали отношенията между двата македонски лагера в България - левицата начело с Гьорче Петров, Димо Хаджидимов, Мишел Герджиков и др.- от една страна, и групата на Протогеров - Александров - от друга. Почувствували се силни, след като се оградиха с четници и терористи, Протогеров и Александров решиха да минат в действие, за да сплашат противниците си. Първата жертва бе избрана - това бе Гьорче Петров, главата на Временното представителство. По думите на Туше Деливанов, Т.Александров казвал на приятелите си, че след като бъде премахнат Гьорче Петров, стожерът на групата, тя ще се разпадне и няма да намери сили за съпротива. А за да бъде оправдано убийството, ще действуваме пред печата,да осведомява обществото, че ние стоим на позицията за пълното и безусловно обединение на емиграцията, а Гьорче Петров и Димо Хаджидимов са за разединението.

Планът за премахването на Гьорче Петров е бил добре обмислен, обаче изпълнението му предизвика създаването на два кръвни лагера вред македонската емиграция, отражението на което и досега не е изчезнало. На 28 юни 1921 г. бива убит Гьорче Петров на улица "Веслец" ,близо до ул."Козлодуй",пред самия му дом .

Вестта за Гьорче се разнася със светкавична бързина и поток от хора - приятели, другари и почитатели - се отправят към лобното място. Пристигат Димо Хаджидимов, Мишел Герджиков,

Таската Серски, Петър Ацев, Христо Янков, Туше Деливанов, Мишо Шкартов и др. Образува се импровизиран митинг, произнасят се речи и ораторите, знаейки от къде идва убийството, назовават и имена. Покушението е инспирирано от Т.Александров, който в желанието си да се освободи от хора силни, които могат да му бъдат пречка, наредил Гьорче да бъде премахнат .

Но интелектуалните убийци нямаха кураж да признаят извършеното престъпление. Когато още същата вечер една комисия отива при Задграничното представителство - Бахдаров, Томалевски и Пърличев - те приемат позата на големи съчувственици и дълбоко опечалени. В комисията са участвували Христо Янков, Туше Деливанов, Анастас Лозанчев, Мише Шкартов и др.

На въпроса защо е посегнато на Гьорче Петров ,тримата задгранични изразили своята погнуса от извършеното посегателство и нещо повече - заявили, че ще вземат участие в погребението и че са готови да поемат голям дял от разноските по погребението ... Каква гавра ! Да изпратиш убийци и след това да заявиш, че ще участвуваш в погребението и ще поемеш дял от разноските по погребението! Това е присъщо само на подлеци и провокатори .

За Тодор Александров е било лесно да вземе решение за убийството на Гьорче Петров, обаче трудно е било изпълнението му. Трудно е било да се намери лице , което да изпълни присъдата. Върху това Тодор Александров изглежда най-малко е мислил, но оказало се, че това е било най-важното. Всички, към които се обръщал, по различни предлози отклонявали предложението. Намерили кураж да откажат даже най-закоравелите негови лакеи - Гюрлука, Параспуров, Чичото, Слави Иванов, Стоян Мишев, Бърльо войвода и др.

И наистина кой би имал дързостта да вдигне оръжие срещу единствения останал жив създател на бившата ВМОРО и нейн идеолог ?

Кой би приел да насочи куршум срещу човека, който беше посветил живота си за освобождението на Македония и по онова време застанал на най-правилната позиция за разрешаване на македонския въпрос ?

По думите на Слави Иванов, един от охраната на Т. Александров , с когото съм имал случай да разговарям, Тодор е преживял доста мъчителен период, докато да намери убиец на Гьорче Петров. Но на помощ му дошъл Анго Попов от град Кукуш, живущ в Пловдив, който като функционер на организацията, пристигнал в София на доклад при Т.Александров. Тодор му доверил , че за Гьорче има смъртна присъда, но няма лице, което да я изпълни. Роболепният Анго Попов обаче се почувствувал щастлив, че ще може да му услужи в случая. "Аз имам човек, който ще свърши веднага тази работа" - казал Анго Попов . Това е едно турче от град Ресен, казва се Реджеб. Той се върти около мене, мое доверено лице е и напълно разчитам, че ще свърши работата". Тодор се зарадвал много. Този разговор между Тодор и Анго Попов ми е предал Слави Иванов, който и днес е жив и е гражданин на Загреб .

Анго Попов се връща в Пловдив, повиква при себе си турчето Реджеб и му съобщава, че на него се е паднала честта да убие един голям предател и сръбски шпионин. За изпълнението на тази задача Реджеб трябва да замине за София. На другия ден Реджеб пристига в София, явява се, където трябва, както му е заръчал Анго. На Реджеб обаче не се съобщава името на жертвата, защото по име предполага се, че е знаел, не един път е слушал от другарите си за големия войвода Гьорче. Реджеб бил насочен към кафенето, като му е било обяснено, че там ще намери жертвата си да седи на маса с Перо Шандanов. Реджеб отива в кафенето, сяда на далечна маса. Това е било на 28 юни 1921 г., точно към

шест часа след пладне. Реджеб вижда жертвата си заедно с Перо Шанданов, когото познава . Чакал доста време Гьорче да напусне кафенето, за да проследи жертвата си. Към 7 часа Гьорче се разделил с Шанданов и тръгнал по ул."Мария Луиза" за към дома си. По пътя изглежда е бил спиран от приятели и затова към къщата се пристига около 8 часа .

По това време улицата е била празна, играели наоколо четири деца. Реджеб сметнал, че моментът е удобен. Тъкмо Гьорче хванал дръжката на уличната порта, Реджеб изважда пистолета и изстрелва четири куршума. Гьорче пада по очи смъртно ранен още при първия изстрел. Леко е било ранено и едно от децата. Убиецът тръгнал съвсем спокоен по ул. "Веслец" и чак когато приближил Владайската река, почнал да бяга. Вистрелите и писъците на раненото дете привлекли вниманието на граждани от близките улици но полицията закъснява да се яви ...

На другия ден по всички улици и площади на столицата са облепени некролози с портрета на Гьорче. Пред некролозите се събират граждани, които коментират и изказват проклятие против интелектуалните убийци . По думите на Слави Иванов и на самия Реджеб, сам убиецът му, застанал пред един некролог, как гражданите проклинат убиеца и го наричат изверг. Реджеб като чул името на убития, се ужасил, той тогава разбрал кого е убил. Думите, изразяващи проклятието на хората, се врязали дълбоко в душата му. Изпитал дълбоко смущение, Реджеб веднага се отправя към дома на Тодор Александров, дето намира съпругата на Тодор Вангелия, Слави Иванов и Стоян Мишев. С влизането се още в стаята, Реджеб просълзен, взел да си скубе косите. "Какво съм направил аз - казвал той. - Убил съм най-големия и най-добрия човек на ВМРО. Аз това никога няма да си простя. Обръщайки се към Слави Иванов и Стоян Мишев, казал им с упрек: "Вие сте знае-

ли кого трябва да убия, защо не ми казахте предварително. Ако знаех, че трябвало да убия Гьорче Петров, нямаше никога да се съглася - добавил плачейки Реджеб.

След тази декларация на Реджеб, Слави Иванов още в момента влиза във връзка по телефона с Тодор Александров и го уведомява какво е казал Реджеб. Като чул това, Тодор Веднага нарежда: "Пратете го при бабайка му, или преведено на точен език - ликвидирайте го веднага, за да не разкрие от къде е дадена заповед за убийството".

След тази заповед на Тодор Александров, слугите му Слави Иванов и Стоян Мишев веднага нареждат заедно с тях да тръгне и Реджеб за Горна Джумая. Организационната кола пристига, качват се трите, подмамвайки жертвата, че в Горна Джумая ще му бъде всичко обяснено. Още по пътя Реджеб бива ликвидиран и в Джумая колата пристига с трупа на Реджеб. За извършеното веднага е било съобщено по телефона на Тодор, който по това време е бил в Кюстендил .

Даже знае се и разговорът, който се е водил между Тодор и Слави Иванов . "В този момент, когато ти предавам съобщението - казал Слави Иванов - турчето е при бабайка си", а Стоян Мишев добавил: "Може и да е седнал на софрата при Мохамеда и да яде пилаф". Циничен разговор, който е присъщ само на закоравели убийци! Разговора по телефона е подслушан от тогавашния служител, в Горно-Джумайската поща Тодор Чопов племенник на Гоце Делчев и съобщен на Мишо Шкартов, който го е записал в спомените си .

Погребението на Гьорче Петров

За тия, които инспираха убийството, картината не бе приятна. Те не са очаквали, че емиграцията ще отдаде такава дълбока почит на покойния . На погребението взе участие не само

многохилядната емиграция в столицата, но и многочислени делегации от всички братства в страната. Столицата рядко помни такова шумно и тържествено погребение. Всеки честен македонец пожела да изрази своята привързаност към всепризнатия водач и основател на ВМОРО. Стеклият се народ не можеше да бъде побран в църквата "Свети Крал" и площада около нея. Всички околни и близки улици бяха претъпкани с почитатели на покойния Гьорче. Опелото се извърши от Охридския митрополит Борис в съдружие с голям брой свещеници. Импровизиран хор от всички църкви в столицата пригласяше църковната служба . По лицата на всички се четеше дълбока скръб. Краткото слово на митрополит Борис откликна в сърцата на всички присъствуващи. Ние - каза той - сме изправени пред тленните останки на един голям български и рядък родолюбец, който от младини посвети целия си живот в борба на освобождението на Македония " .

Накрая митрополит Борис призова инспираторите на убийството да се покаят за извършеното злодеяние и Гьорче да бъде последната изкупителна жертва на измъчената и страдалческа Македония.

Импозантно бе и шествието, което се образува от църквата до гробищата, проточи се един поток от хора, на който не се виждаше краят. На гробищата бяха издигнати няколко трибуни, откъдето оратори изразиха негодуванието на цялата македонска емиграция за подлото и предателско покушение, извършено спрямо Гьорче . Особено откровени бяха думите на Христо Янков и Славчо Ковачев - разказва Михаил Герджиков - те недвусмислено посочиха от къде идва внушението за премахването на Гьорче - Ал.Протогеров и Т.Александров .

Няколко кратки думи са необходими, за да очертаем дългия, изпълнен с много подвизи жизнен път на Гьорче . Роден е в с.Трояци - Прилепско, през 1864 г. Завършва гимназия през

1885 г. в Солун и става учител в Щип, където учителствува до 1888 г. От Щип бива преместен в Скопие като учител и учителствува до 1891 г., а от там - в Битолската гимназия до 1894 г. Като учител в Битоля Гьорче следи с особен интерес събитията и положението на турската държава. Той е един от основателите на ВМОРО. От 1896 до 1902 г. той заема поста задграничен представител на организацията и със своята мъдрост, такт и прозорливост подпомага за заздравяването на революционната организация. В Илинденското въстание Гьорче Петров взима участие с голяма чета, а по-късно, след потушаването на въстанието той обикаля опожарените селища и със словото си успокоява пострадалото и обезверено население.

Навсякъде, където се явява Гьорче, благодарение на своя ораторски талант, успява да вдъхва вяра у всички. Най-важно успява да възстанови и авторитета на Дамян Груев, засегнат поради печалния край на въстанието .

През времето на хуриета - 1908 г. - заедно с Антон Страширов Гьорче издава в Солун списание "Културно единство". В Балканската война той е доброволец в българската армия. Преценявайки неговите способности като просветен и културен човек, командването го назначава за началник на Културния отдел при губернаторството в град Серес. През време на Първата световна война Гьорче е председател на Постоянната комисия в Битоля и по-късно кмет на гр. Драма. Навсякъде Гьорче остава спомена на честен и справедлив управник .

След националната катастрофа Гьорче се прибира в София и застава начело на бившите членове на ВМОРО и приобщава около себе си градската част от македонската емиграция в България. Бива назначен началник на отдел "Социални грижи" при Министерството на вътрешните работи, която служба изпълнява с рядка любов, стремейки се да облекчи страданията на многото бежанци

от Македония.

Понеже Гьорче взе преднина в македонската организация привлече към себе си всичко честно и борческо. Това озлоби противната страна – Протогеров и Александров, които бяха изгубили всяка подръжка вред емиграцията. Не можейки по друг начин да води борбата, Тодор намери единствения изход – да прати турчето да извърши подлото покушение. С простреляното на Гьорче Петров бе смъртоносно наранена и Македония . Куршумите, които изпрати Тодор Александров, бяха в услуга на враговете на България и на македонското дело. Със злодейския си акт разруши изграденото революционно дело. Той върна делото на организацията назад и го опропасти .

За да не създаде Временното представителство четнически институт, по думите на М.Шкартов, причината е била липсата на финансови средства. А Временното представителство стоеше на старите позиции на ВМОРО: да не се поема никакъв ангажимент, както с политическите партии, така и с правителствата. Противниците на Гьорче Петров го атакуваха, че бил поставил Временното представителство и македонската левица в услуга на Стамболийски. Тази пропаганда целеше да всее смут в редовете на левицата .

Когато Временното представителство се е съвещавало, имало е предложение да се поиска финансова помощ от правителството на Стамболийски, но то е било отхвърлено: първо – че се нарушава принципа на неангажираност и второ – че ясна бе политиката на Стамболийски – приятелство със сърбите .

Грешка на македонската левица бе, че не взе приема тероризма след убийството на Гьорче Петров . Тя трябваше да отговори веднага с контра- удар. А знае се, че в левицата не липсваха смелчаци. Цялата работа е, че в тогавашните водачи на Временното представителство преодоляваше мнението, че обикновено

терор предприема слабата страна, която няма подкрепа от народа. Такава максима обаче, за една революционна организация е неприемлива.

И пак ще повторя: ако след убийството на Гьорче Петров бяха ликвидирани хората от Изпълнителния комитет на Тодор Александров, Иван Каранджулов и Никола Стоянов, групата на Тодор Александров и Ал.Протогеров щеше да се стресне. А левицата не само не предприе контра нападение, но захвърли и оръжието си, за да се покажат великодушни. От това се възползува Тодор Александров, който приложи широк план за премахване на противниците си, както вред македонската левица, така и вред управляващите земеделски лидери. А тогава съществуваше една некава власт, която не си даде труд да обуздае мафията на Тодор Александров и Ал.Протогеров .

Това нехайство в последствие им костуваше техните глави, за което ще стане дума в следните страници.

Убийството в Неврокоп

Наскоро след убийството на Гьорче Петров, през лятото на 1921 г. в Неврокоп бе убит лидерът на Народняшката партия и най-близък сътрудник на Протогеров - Александров - големият богаташ и тютюнотърговец Стоян Малчанков. За разлика от своя съидейник Стоян Филипов, Малчанков се ползваше с голям авторитет сред неврокопското население. Малчанков бе кандидат на Народняшката партия за депутат от Неврокопския край и понеже убийството му съвпада по време на изборната борба, навремето убийството му бе приписано на сандънистите, а в същност то бе дело на разбойнически банди за грабеж, каквито по онова време върлуваха в Петричкия окръг.

Убийството на Малчанков бе преписано на последовате

лите на Сандански и поради това, че същият ден, когато то е било извършено, те се събрали в една кръчма в Неврокоп и си устроили гуляй.

Убийството на Малчанков не можеше да понесе така лесно Тодор Александров. Заради неговата смърт Тодор предприе редица наказателни удара в Неврокопския край: походът му срещу сандани-стите през 1922 г., когато бе превзет Неврокоп и бяха избити повече от 30 души, три години по-късно кръвопролитието в с.Дъбниците, когато бе отнет животът на около 150 души /последното бе дело на заместниците на Тодор / и пр. Подробности за тия кървави дела ще предам в следващите страници на моето изложение .

Тодор Александров си извоюва преднина

Думата е, че превзе организацията в свои ръце и Протогеров остана след него. Вече за тяхната ВМРО се говореше Александров-Протогеров, а не обратно. За това издигане помогнаха му условията, но помогна си и сам той. Като по-млад, по-енергичен, най-важно по-амбициозен, Тодор се стремеше да върви напред.Първоначално под сянката на Протогеров, а след това постепенно пое-маше една след друга функциите на организацията,докато най-после след извършените убийства на противниците, взема окончателно водите в свои ръце. Връзката с буржоазно-партийните щабове поддържа Тодор и за всяко нещо всеки се обръща към него.

Така от втори човек в тяхната ВМРО Тодор стана пръв Почувствувал се господар. Тодор почва да нарежда. Първо узаконява задграничното представителство от временно в постоянно: Бажданов, Томалевски и Пърличев. Второ, по негово нареждане Националният комитет свика на 5 октомври 1921 г. Трети "велик"македонски конгрес, на който професор Милев изнася доклад и обяснява защо е пропаднало обединението между двете македонски крила. Разбира

се ,вината бе хвърлена върху Гьорче Петров и така бе оправдано обществено убийството му .

Убийството на м-р Ал.Димитров

През 1921 г., когато Т.Александров се мъчеше да задрави своето положение в организацията, буржоазните партии водеха преговори за образуването на един опозиционен блок, наречен конституционен,против правителството на Стамболийски. За буржоазните партии беше необходимо една сила, с която да плашат противниците си - земеделците, комунистите и македонската левица. В случая такава сила виждаха в лицето на ВМРО, водена от Тодор Александров - Протогеров. И за да спечелят благоволението на ВМРО, почнаха да кокетничат с водачите. Разбира се , не бе достатъчно само да се кокетничи, трябваше да се разтворят и касите , от които тъй много имаше нужда Тодор Александров .

Но срещу това той трябваше да се отплати. Жертвата беше намерена - министърът на ~~вътрешните работи~~ войната от кабинета на Стамболийски Александър Димитров, лицето, което беше и против реакцията и против македонската организация на Александров-Протогеров. И наистина, последва решение, което в скоро време бе приведено в изпълнение. На 28 октомври 1921 г. бе извършено покушението против Ал.Димитров .

За убийството на Ал.Димитров софийските вестници дадоха повърхностни сведения, като се въздържаха от коментарии, понеже знаеха от къде бе инспирирано то. То бе извършено при следните обстоятелства: Александър Димитров потегля от София за обиколка из Кюстендилския край. С него в колата са племенникът му Методи Георгиев, инженер Марек и чужденецът От Иехелес. На 16 км. от Кюстендил е поставено препятствие на самото шосе и когато пътниците стигат до това място, шофьорът слиза, за да очисти пътя. В този момент, както изглежда е било нагласено, се извърш-

ва покушението. Из засада изскачат въоръжени хора, заобикалят автомобила и насочват пушките си към пътниците. Куршумите случайно или нарочно не са засегнали само От Мехелес. Всички останали са били смъртно ранени, в това число и самият войник-шофьор След стрелбата извличат труповете от колата, за да видят дали жертвите са издъхнали. Понеже някои все още проявявали признаци на живот, нападателите отрязват главата на Ал.Димитров и я поставят под дясната мишница, а останалите доубиват с куршуми, в това число и шофьора, който бил по-малко засегнат от първите куршуми. Спрямо войника-шофьор нападателите даже проявили и цинична жестокост. Един от убийците, ритайки го, казал: "Аз зная, че понякога има такива, които се преструват на умрели, и за да покаже бабаитство. изпразва цяла пачка, забравяйки, че в края на краищата, ако се търси някаква вина, най-малко може да се намери у един войник-шофьор, който е изпълнявал само службата си .

Защо бе убит Ал.Димитров ? Защото бе най-силната личност в съюзното ръководство и открит противник на българската реакция и македонствуващите. С неговото убийство се постигаха две цели: първо, да се сплаши земеделското правителство и второ, обществото да почувствува, че ВМРО е някаква сила, с която трябва всички да се съобразяват.

Интересното е, че при други такива случаи ставаха известни физическите убийци, задържаха се в началото и след това се пускаха на свобода. В случая с убийството на Ал.Димитров убийците останаха скрити. Според една версия, сочеха се Бърльо войвода и Иван Мутикаров от Радомир, но същите не бяха дори и задържани . Заловено бе едно лице от село Конобово,Кюстендилско, на име Васил Харалампиев, който бе задържан в пети полицейски участък и разследван от Вишеградски, обаче по един мистериозен начин същото лице изчезна от участъка. Столичните вестници да-

доха по този повод обширни информации, но лицето не бе отново заловено .

Как бе привлечен полковник Георги Атанасов от Ал.Протогеров и Т.Александров

След като образуваха през 1919 г. новата ВМРО, която нямаше нищо общо със старата на Гоце и Даме, Ал.Протогеров и Т. Александров бяха принудени за успеха на своето дело да кокетничат с военните и приближените на двореца. Те се стремеха да вербуват именно от тия среди хора, които да ги поставят като ръководители на разни звена в организацията. В това отношение Ал.Протогеров като бивш царски генерал имаше това преимущество да поддържа връзки с военните, едни от тях да бъдат привличани като участници в организацията, а други да му бъдат в морална подкрепа.

За терористическия апарат на Протогеров и Т.Александров беше необходимо да се привлечат различни смели, доказали на дело своята кръвожадност лица, които да бъдат използвани за целите на организацията. Между тия, на които е бил отправен погледа на генерал Протогеров, бе и полковник Георги Атанасов, проявил се със своята нечувана жестокост при потушаването на Владайското въстание.

Представен на Т.Александров , полковник Георги Атанасов е бил най-радушно приет. При първите още срещи Т.Александров толкова много го харесал, че решил да го прави зет за една от сестрите си Коца, тогавашна учителка в Горна Джумая. В интимните си планове Т.Александров отишел много далеч: проектирал да изпрати полковника в Петричкия окръг, за да бъде един вид контрола на Алеко паша, който след като взел в свои ръце окръга, почнал да дерибействува и да не слуша ръководството отгоре .

Н Но за да бъде привлечен към организацията и му бъде поверен ръководен пост, Георги Атанасов трябвало е да извърши някакъв терористически акт, посредством който да получи общо признание на нелегален работник. И скоро Г.Атанасов дава това доказателство чрез публично извършено злодеяние : атентата в кафене "Панах". В началото на 1922 г. посред бял ден той влиза в кафене "Панах" и пред очите на множество посетители застрелва трима души, между които помощник-комендант на столицата Васил Славов от Поповско, известен като голям македономразец.

Разбира се, за да се спре полковник Г.Атанасов на тази жертва, това не е било случайно . Легалните и нелегални издания на ВМРО по онова време непрекъснато нападаха земеделското правителство за неговата сервилна политика спрямо Белград и за предателството по отношение на Македония.

Както бе обичайно за онова време , Георги Атанасов не бе заловен от полицията. След инцидента в "Панах" той отива направо в една от нелегалните квартири на генерал Протогеров, където го чакал и Т.Александров. Още същата вечер е било решено Г.Атанасов да бъде изпратен в Петричкия окръг като негласен представител на ЦК на ВМРО. Било му дадено и проводително писмо до Алеко паша, че това е лицето, което е извършило смелата акция в "Панах" и което трябвало да се укрие от дружбашката полиция.

Полковник Г.Атанасов отива при Алеко паша ,обаче надеждите на Тодор Александров и генерал Протогеров не се сбъдват. Изпратен да върши подмолна акция и превзема крепостта отвътре;Георги Атанасов става верен съюзник на Алеко. Наистина, според твърденията на някои негови другари, Г.Атанасов, след като станал популярен в окръга, замечтал да застане начело на организацията, но тази мечта не му се осъществи. Заедно с Алеко той загива през време на Горно-джумайските събития.

За дейността на Полковник Атанасов във ВМРО и за опълчаването му против Т.Александров ще предам в следната част на моето изложение.

Убийството на Александър Греков

На 23 май 1922 г. бе застрелян пред дома му на улица "Турко" 48 известният общественик и директор на току що образувания опозиционен вестник "Слово" Александър Греков. На времето много се гадаеше за причината на това убийство и се правеха всевъзможни предположения, обаче остана си то една загадка . Физическите убийци не бяха заловени, за да се види, от къде идат подбудите. Понеже убийството стана наскоро след покушението срещу Министър Ал.Димитров, някои предполагаха, че то е дело на земеделското правителство, послужвайки си с наемни убийци,като отмъщение. Но тъкмо, когато се гадаеше за вдъхновителите на убийството, по столичните улици бяха облепени на 15 юни с.г. броеве от в-к "Анархист", в който се заявяваше, че убийството на Греков е тяхно дело, защото е взел страната на работодателите при избухналата стачка на тютюноработниците, като нарекъл работниците "дриплювци". В същите броеве на в-к "Анархист" се отправяше и закана, че същата участ ще постигне всички ония, които биха си позволили да се опълчат против работниците.

Убийството на Греков, извършено от известния анархист Васил Икономов, бе едно предупреждение за Тодор Александров от страна на анархистите. По думите на писателя - анархист Георги Жечев, анархистите са писали и писмо до Тодор Александров в смисъл да не защищава мародери от типа на Греков, които се опълчват срещу интересите на работниците, защищавайки работниците. По думите на Георги Жечев , Тодор Александров бил отговорил, че той няма да открива фронт на анархистите и че борба срещу работниците не само няма да води, но винаги ще бъде на

тяхна страна .

Горното изказване на Георги Кечев може да се приеме за истина, тъй като в Тодор Александровата организация сътрудничеха голям брой анархисти, начело с Ал.Буйнов, който бе от първите съветници на Алеко паша, и водача на горноджумайските анархисти Тодор Чопов, който бе за известно време и ръководител в Горна Джумая и впоследствие през Септемврийските събития пада убит по заповед на Тодор Александров .

Наскоро след убийството на Греков в столицата станаха и други две убийства. На 8 юли 1922 г. бе убит бившият следовател Пане Чуклев - македонец, а същата вечер - главният надзирател при софийския затвор Иван Иванов. Начинът, по който тези убийства бяха извършени, показваше, че са инспирирани от един и същ център, от една и съща организация - на анархистите .

Как растеше престижът на Т.Александров

Никой не можеше да отрече, че Тодор Александров бе голям организатор, майстор да използва всички възможни случаи за да засили своята власт и престиж. Чрез извършените във вътрешността на страната убийства той стряскаше българската общественост, но в същото време и подхранше съобщения за някои извършени в Македония действия, които издигаха неговия престиж. Обществото добиваше впечатление, че ВМРО е сила, която действува тук, в страната, и в поробена Македония.

През лятото на 1922 г. в Западна Македония се появи четата на войводата Петър Чаулев. която в своето движение в разните селища безпокоеше гръцките и сръбските власти. Тя е използвала канал от Италия през Албания. Този канал е бил много удобен за организацията, тъй като е далеч от българските граници и не може да се вини българското правителство, че дава съдействие. За осигуряване съдействието и помощта на италианците,

Протогеров бе пращан в Рим с мисия. И на тази база организацията беше се разбрала с италианските военни. С идването вече на Мусолини на власт в Италия шансовете за още по-сигурно съдействие станаха по-големи. Всичко това се явяваше в услуга на организацията. Толкова повече, че за движениетоена тези чети, прехвърлили се през Албания, гръцкият и сръбският печат даваше обширни информации, а нашите вестници ги препечатваха текстуални,а това наливаше вода във воденицата на Тодор Александров .

Независимо от това, за да добие по-голяма популярност, Тодор Александров през същата година, макар и за кратко време, се прехвърляше в Македония, в близките на град Кюстендил райони и от там изпращаше чети за вътрешността на Македония. Белградските вестници поместваха статии и информации за това престояване на Тодор Александров в Македония, а софийските вестници ги препечатваха и с това съдействуваха за усилване популярността на Т.Александров, който вече се явяваше страшилище и за сърби и гърци.

Белградският вестник "Време", вторият вестник след "Самоуправа" на управляващата радикална партия с шеф Никола Пашич, от юни 1922 г. до септември с.г. помести цикъл статии за пребиваването на Тодор Александров с целия си щаб в Македония . Вестникът даваше и състава на щаба: Ефрем Чучков, Бърльо войвода, Пане Мечкуевски и Дончо от Щип. Всички те се движат из Щипско, Кочанско и Кривопаланишко. Тези писания на белградските вестници, препечатвани от нашите вестници, макар и без никакви коментарии, създаваха авторитет на Т.Александров и в България той старяваше призната сила.

Временното представителство след засилване властта на Т.Александров

С премахването на Гьорче Петров наистина Тодор Алексан-

дров успя да обезвреди Временното представителство и хората около него. Серчани свиха знамената и се пръснаха из цялата страна. Идеологът на автономна Македония в рамките на Балканската федерация Чудомир Кантарджиев нае в Чепинското корито чаркове за производство на дъски, бичмета и други строителни материали. Буйнов намерил подслон в Банско, бе принуден да се сближи с Алеко паша. От тази дружба резултатите бяха големи. Ако не друго, поне склони Алеко паша през септемврийските събития 1923 г. да не бъдат екзекутирани комунистическите ръководители в този край. По този факт ще предам подробности в следващите страници. Георги Казепов се отдаде на търговия и то в съдружие с братята Никола и Димитър Хаджиеви от село Пиперица. Георги Скрижовски, смел и честен комунист, се затвори в Свиленград, дето заедно със семейството си обработваше тютюн. Тасната Серски, възмутен от настъпилата апатия, се прибра в село Враня, Мелнишко, от дето понякога изпращаше разни предупредителни писма. Тодор Паница, който бе минал на позициите на Земеделския съюз, се установи в град Неврокоп и се отдаде на местна обществена работа, като приобщи около себе си всички останали последователи на Яне Сандански. По-младите левичари се събраха около архитект Юруков и Славчо Ковачев, които бяха образували организация, нарекли я федеративна. Мишел Герджиков, недоволен от станалото разединение, се прибра при своите другари - анархисти .

Така пръснати ръководителите, вече Временното представителство не представляваше никаква сила. Бюлетинът, който те издаваха, престана да излиза. За Тодор Александров остана един единствен силен противник, който можеше да му бъде пречка, това беше Димо Хаджидимов. Беше проблем как да може да се справи с него, толкова повече, че все още не желаеше да открива огън на Комунистическата партия.

Заздравяване на Петричкия окръг

За Тодор Александров представляваше проблем и здравото организиране на Петричкия окръг. Там положението не беше особено солидно, като окръг близо до границата, върлуваха разни разбойнишки банди и безпокоеха населението. Даже земеделската власт не можеше да се справи с тях, а в някои случаи известни органи на властта с цел за лично облагодеятелствуване, ги подпомагаха. Населението в окръга бе писнало от действията на тия банди и от някои от хората на администрацията. Ето защо появата на ВМРО, възглавявана от Тодор Александров, която успя бързо да се справи с тези банди, се посрещна с известни одобрения и организацията се яви нещо като покровител.

Тодор Александров в своите действия в Петричкия окръг намери подкрепата на Александър Василев /пашата/, който беше се пласирал много добре там. Тодор не само не отклони Алеко от дружбата му със санданистите, но го насърчи с единствената мисъл да бъдат привлечени всички санданисти, като им даде възможност да се говори за автономна Македония, за такава, за каквато се бореше и Яне Сандански. Чрез дружбата на Алеко, Тодор успя да привлече в организацията стари санданисти като Таската Кочерински, Георги Поцков, Клифата, Говедарчето, Врански и много други от Мелнишкия край, които застанаха начало в местните ръководства. Само Таската Серски със своя прозорлив ум схвана тази опасна игра на Тодор Александров и с речи и с писма предупреждаваше приятелите си да се пазят от подлостта на Т.Александров. За това си отношение Таската заплати с живота си. За живота и за убийството на Таската Серски ще предам в следващите страници. Същото отрицателно отношение зае и Георги Казепов.

И от другите околии в Петричкия окръг мнозина бивши санданисти минаха на страната на Т.Александров. Така от Разложко

минаха Цветко Бизев, Йонко Вапцаров, Георги Михайлов и др. Има някои, които смятат, че Йонко е останал кастрани, обаче истината е друга – той мина и беше си там .

Като очисти Петричкия окръг от банди, Тодор Александров привлече някои от ръководителите им към себе си, какъвто е случаят с Атанас Калчев, когото произведе Тиквешки войвода и му повери голяма чета . От Петричкият окръг Тодор направи силна база, от където започна да изпраща чети във вътрешността на Македония. Посредством четите Тодор Александров се опита да прави политика. На ръководителите на четите той възложи, движейки се из разните селища на Македония, да агитират при насрочените тогава в Югославия парламентарни избори – населението да гласува за Комунистическата партия, тъй като тя издигаше лозунг за самоопределение на народите .

Разбира се, с това си нареждане Тодор показваше своето двуличие: у нас преследва и избива комунистите, а в Македония нарежда населението да подкрепи Комунистическата партия. За тия, които познават Тодора, това съвсем не им е чудно.

Почувствувал се силен, Тодор не прощаваше никому.Към всеки, който би си позволил да не се подчини на неговата воля, биваше ликвидиран. Така в столицата се извърши убийство . Посегна се на човек, който произхождаше от средите на Земеделския съюз. Това бе Александър Панов, юрист, управител на столичните минерални бани. На 3 октомври 1922 г. към 6 часа след пладне Панов излиза от Столичната община, където е бил на доклад при кмета , и минава през Градската градина, която в този момент била безлюдна, поради силен дъжд. Към него се приближава млад човек , изпразва четири куршума и поваля жертвата. Убиецът този път бе заловен, но на 4 ноември с.г., когато е бил воден на разпит, по пътя за участъка бил "задигнат" от неизвестни лица. Убиецът бе

Никола Гулев, син на прославилия се в Илинденското въстание Пито Гулев .

Защо бе убит Александър Панов ? Защото той беше образувал емигрантска група при Земеделския съюз и бе негов председател. Панов поддържаше най-тесни връзки с македонската левица и често във в."Земеделско знаме" поместваше статии по македонския въпрос, които, разбира се , не се харесваха на Тодор Александров. Ал.Панов бе смел и често на събрания бичуваше кървавите дела на организацията и лично на Т.Александров. Независимо от това той издаде брошура, озаглавена "Стамболийски и македонският въпрос" и бе редактор на списание "Прокуден земеделец".

На другия ден след убийството на Ал.Панов бе убит Туше Чойлев, който е бил на погребението на Панов и на връщане на бул."Сливница" бива повален с няколко куршума от близкото оръдие на Тодор Стоян Мишев .

Убийството на Никола Попов, баща на Антон Попов

Алеко паша не можеше да бъде сигурен като всемогъщ разпоредител в окръга, докато все още имаше бивши санданисти, неприобщени към ВМРО. Наистина повечето от бившите санданисти Алеко беше успял да ги привлече, обаче за негово нещастие бяха останали тъкмо най-силните и с огромно влияние в окръга - Георги Газепов и Никола Попов , баща на Антон Попов .

Алеко направи няколко опита да привлече към себе си и Никола Попов, обаче без никакви резултати. Попов беше човек солиден, с характер и със свои дълбоки разбирания. И понеже можеше да бъде опасен, Алеко паша реши да го премахне, въпреки че Никола Попов беше негов стар другар и съученик от Педагогическото училище в Серес. Като силен ученик, Никола Попов е помагал

насвоя другар Алеко във всичко, даже и в изпитите. За един честен човек такова едно решение би представлявало трагедия - да посегне на своя другар и съученик, но за един разбойник като Алеко, това не струвало нищо .

За да изпълни плана си, Алеко си послужва с подла измама. Един ден през 1922 г. Алеко със свои хора отива на гости в родното село на Никола Попов. Там бива устроен банкет, на който бил поканен и Никола Попов. Неподозиращ нищо, Попов се отзовава на поканата, даже за банкета носи и вино от къщи . Алеко пак прави опит да го придума да мине на негова страна, обаче Никола Попов си остава на старото си становище, че неговите идеологически разбирания на социалист не съвпадат с тези на ВМРО, ръководена от Т.Александров и Протогеров. Това раздразва всесилния Алеко и той решава още същата вечер да изпълни своя план . След завързалите се остри пререкания Алеко нарежда Никола Попов да бъде вързан и сам участвува във връзването. Така вързан, Алеко го завежда в неговия дом и там правят обиск. Намират оръжие, което изземват. И вързан, повеждат го навън, съпругата му надава вик, но Попов я успокоява, че скоро ще се върне. От писъците на съпругата не трепва окото на Алеко. Той с хората си завежда Никола Попов в местността "Градешница" и там на един орех го окачват на въже. Въжето се скъсало и някои от оръдията на Алеко сметнали, че това е значение и че Попов ще спаси живота си .Но Алеко нарежда отново да го окачат на въжето и тоя път, овиснал, със страшни мъки и гърчения, издъхва .

Когато това става, синът му Антон, който по-късно загина с поета Вапцаров, е бил на 7 години.

Като македонски революционер и убеден социалист, Никола Попов остави спомена за един светъл борчески живот. Той е роден през 1891 г. в с.Гиген или 12-те махали на Ограждене, носещо сла-

вата на здраво, недостъпно за турски крак селища. Произхожда от родолюбиво борческо семейство, баща му е бродил като хайдутин. Началното си образование завършва в родното си село, прогимназията в град Петрич, а средното - в Серес. Още от малък проявява особенс страстни интереси към революционното дело.

Убийството на Гоце Делчев и Илинденското въстание са оставили дълбоки следи в неговото съзнание . Той мечтае да види български четници и първата възможност му се отдава през 1905 г., когато Христо Чернопеев с четата си минава през тяхното село за Струмица.

През време на хуриета 1908 г. Никола Попов като учител встъпва в редовете на ВМОРО и става активен член на Социалистическата партия. Чете извънредно много наша и чужда литература и бива сочен като много начетен и културен народен просветител. А независимо от това притежава и ораторски талант и с жубавото си слово печели обича на цялото население на Горема /12-те махали/ и от там носи името Никола Горемски - Отраждески.

През 1912 г. минава границата и идва в България . В боевете срещу турците на Булаир, Шарköй и Родосто проявява чудовна храброст, за което бива награден от българското командуване. През 1913 г. в Междусъюзническата война той е вече произведен подофицер и геройски се бие на Султан тепе. Научил, че гърците нахлуват в неговия край, Никола Попов с група свои другари заминава за свой район и вдига цялото население на свещена война срещу вековния похитител - гърците . Още с първото си съприкосновение с гърците, Попов успява да унищожи няколко гръцки ядра и взетото оръжие раздава на другарите си .

Нова идея се ражда у него - да нападне главния щаб на гръцката армия. За целта поставя засада в равнината на река Струмешница край Петричкия район. В засадата попада голям гръцки

обоз, носещ продукти и оръжие. Обозът бива пленен и оръжието иззето.

Създал опълченска доброволческа войска, Никола Попов не само не позволи да пристъпи в неговото село гръцки крак, но се отправи със своя отряд да плени гръцкия крал, който тръгнал след армията си, имаше амбицията да влезе в София. Никола Попов успя да постави в клещи кралския щаб и само бързото провъзгласяване на примирието в Букурещ спаси краля от пленяване.

През Първата световна война Никола Попов служи в 26-ти полк и там се прояви със своя героизъм. След катастрофата в 1918 г. прибира се в родното си село. Населението го тачи и редовно го избира за кмет, а по-късно и народен представител. Беше голям противник на Тодор Александровата ВМРО и критикуваше действията на Алеко и затова си държание Алеко го постави на бесилката.

Никола Попов загина, но остави достоен син Антон Попов, който геройски се бори против фашиската власт и геройски прие смъртта заедно с поета Никола Вапцаров през 1942 г., осъдени от фашисткия съд .

Убийството на Симеон Молеров

Жертва на Тодор Александров и Алеко паша стана и македонският революционер Симеон Молеров, отявлен техен противник, бивш санданист. Той бе убит през есента на 1922 г. от оръдия на Попиванов и Стоян Филипов от Неврокоп. Молеров потеглил от Банско за Разлог и по пътя го пресрещат двама души, които след като отминават няколко крачки, стрелят по Молеров и го повалят мъртъв на земята .

Неговите съграждани са искали да пренесат тялото в Банско, обаче по настояването на съпругата му той е бил погребан на мястото, дето е бил убит. Гробът му и до днес се пази, тъй

като Молеров се е ползвал с голямо уважение от гражданите.

Молеров е роден от град Банско през 1875 г. Още младеж, постъпва в редовете на революционната организация, ходи известно време четник, а след това бива назначен Радовишки околийски войвода . В Радовиш Молеров отива по линията на Яне Сандански и в началото води борба с хората, които се намират под влиянието на Тодор Александров.

Като образован и културен човек обаче Молеров успява да се наложи в Радовишка околия. Спечелил доверието и обича на населението, Молеров се движи непрекъснато с четата си из селата на Радовишка околия и през пролетта на 1905 г. отсяда с четата си в централната част на град Радовиш. Турците го откриват и се завързва сражение, което трае един ден и една нощ. Вечерта пристига селската милиция, разкъсва кордона на турския аскер и Молеров с четата си спокойно напуска града, без да даде жертви .

След хуриета 1908 г. Молеров се прибира при семейството си в Банско и става учител. След Първата световна война, когато Земеделският съюз идва на власт, той се приобщава към земеделците и за известно време бива назначен за околийски началник на Разлог. Спрямо хората на Тодор Александров и Алеко паша Молеров се държи отрицателно и им прави опозиция. Много пъти са били правени опити да бъде привлечен на тяхна страна, обаче той упорито е отстоявал на своите позиции. Сметнали го вече за непоправим враг, те решават да го премахнат. И наистина те не закъсняха да изпълнят пъкления си план .

Нападението на Неврокоп

Тодор Александров имаше силна база в Петричкия окръг, но град Неврокоп не влизаше там. Властта на организацията не обхващаше Неврокоп, защото там беше Тодор Паница със свои привърженици, добре организирани и най-важно - подпомогнати от земеделската власт. Към Паница бяха се приобщили около 30 души санда-

нисти, избягали от Мелнишко, защото не са приели поканата на Алеко паша да станат членове на Тодоровата ВМРО. Тодор не можеше да се помири - град Неврокоп да бъде вън от неговия обсег. В редица конференции на войводи и селски ръководители Тодор е говорил за положението в Неврокоп, критикувал действията на Тодор Паница, когато според думите на Мицо Чеганеки, воденски войвода, наричал стария агент на турците .

Смятайки се за силен, въпреки че на власт е Земеделският съюз, Тодор Александров решава в началото на м.септември 1922 година да щурмува град Неврокоп с многочислени чети и милиция, да залови главния си противник Тодор Паница и неговите приятели, като тия от тях, които преклонят глава пред организацията, бъдат амнистирани, а тия, които бика се противопоставили, да бъдат ликвидирани чрез разстрел и публично обесване пред всички граждани на Неврокоп. За целта се изработва подробен план и се назначава щаб с главнокомандуващ Алеко паша. Формират се 130 групи с по 15 до 20 души във всяка група и на 14 октомври 1922 г. всички потеглят от Пирина към град Неврокоп. На другия ден, 15 октомври, четите стигат пред Кеврокоп и през нощта обсаждат града .

На сутринта, 16 октомври, въоръжени хора, облечени в четнически униформи, навлизат в града като една група от 300 четника се отправя към казармите и ги превзема, без да се даде нито изстрел. Други две групи от по 250 човека се отправят към пощата и клуба на земеделците в града, блокират ги, без да ги превземат. Трета многочислена група, водена от местния войвода Стоян Филипов, близък приятел на Тодор Александров, се отправя към къщата, където е бил Тодор Паница.

Нощта, когато е била извършена обсадата, Тодор Паница със своите другари Яне Богатинов и Георги Лаков е бил в къщата

на Чалъков, крайно неудобна за заемане на позиция. Затова Паница с другарите си се премества в къщата на Кочо Павлов. Барикадира се там и когато се явява четата на Стоян Филипов, изпратена да го залови, той открива огън. Започва се борба между един нападател, който разполага с 3000 души, и един безумно смел човек – Паница със седем свои верни другари, решени да загинат, но да запазят честта на Серския революционер .

Към 10 часа преди обед на 16 октомври Алеко паша, наблюдавайки със своя щаб от една височина на града, виждайки, че Паница се съпротивлява, решава да си послужи с измама. Написва едно писмо до Паница и го изпраща по една жена. Паница прочита писмото пред другарите си. То изпълнено с ласки и хвалебствия по адрес на Паница. Между другото Алеко, с приятелското обръщение "Брате Тодоре", в писмото си пишел: "Ние сме тръгнали да си разчистваме сметките със земеделските управници, а не с тебе и хората ти. Твоето място е празно при организацията и аз от името на организацията те моля и те призовавам да си заемеш мястото и влееш своя принос за делото и за осъществяването на крайната цел – автономия на Македония. Ако не се съгласиш да се присъединиш към нас, аз ще ти дам възможност да се оттеглиш от града, като вдигна блокадата в квартала, където се намираш, за да се увериш в моите братски чувства на санданист".

Паница, след като прочел пред другарите си писмото, скъсал го и не отговорил на Алеко. Прави се друг опит. Войводата Стоян Филипов изпраща своя помощник Атанас Вълчев, бивш санданист, да увещава Паница да се предаде. Паница отговорил, че на палач и на кучета не се предава и не желае да преговаря с тях. Тогава Атанас Вълчев, след този отговор на Паница, дава нареждане картечниците да открият огън. Но това не сплашва Паница, който е един куршум успява да повали мъртъв Атанас Вълчев.

Стоян Филипов, който командвал от едно място. след като видял, че неговият помощник е убит, поема общата команда, като назначава за заместник на Вълчев Панов от Мелничко, също сандански. Панов, за да се покаже безстрашен пред началството си, изкачва се на едно дърво и почва да обстрелва къщата, където е бил барикадиран Паница. Но Паница и него улучва, повалййки го от дървото.

След тия неуспехи Филипов прави още няколко опита и то с група от по 250 души, за да се приближи до къщата,където е Паница, за да я подпали, но все безуспешно. Така минава денят, без да се постигне най-главната цел - залавянето жив Тодор Паница. Вечерта на 16 октомври Паница със своите хора успява да пробие обръча, изтъква се, без да даде нито една жертва. Стоян Филипов праща силни потери, но напразно. Паница стига Доспат и от там поема за София. Тук Паница поисква от властта да му се даде помощ. На другия ден потегля с оранжева гвардия, но при село Белица, Разложко , бива върнат от военните.

През деня на 16 октомври престрелки са били водени и с чиновниците от околийското управление в Неврокоп, клуба на земеделците и при турската баня. Тези барикади били издигнати от земеделците, начело на която стоял дяло Георги, Попатанасов, Георги Вянев и др. Но и те не са имали никакъв успех. Когато се стъмнило на 16 октомври и те се изтъкнали от града. Хората, които са били в земеделския клуб, много рано преди стъмване са го напуснали. Хората на Алеко взели местния фотограф Дундев, натоварили го с един чувал с ръчни бомби - бухалки и го отправили към клуба. Бомбите биват възпламенени и оградата пламва в пламъци.

Друг сериозен случай през тоя ден е нападението на къщата на Иван Кумдзиев, стар другар на Яне Сандански. Нападението води войводата Стоян Филипов, който разярен от факта, че не

е успял да залови Паница, се отдава на лични отмъщения.

На 16 вечерта Стоян Филипов дава нареждане да се атакува къщата на Кушиджиев. Кушиджиев със синовете си Георги и Тего решава да се отбранява. Нападателите биват посрещнати с град от куршуми. По време на престрелката към Кушиджиев се присъединява и Георги Попиванов, баща на артистката Лили Попиванова.

Иван Кушидуиев — баща на Тего Кушуска България с Димитър Арнаудов - етнограф до СССР Където по късно Арнаудов е убит от болшевиките а Тего се връща след 9 IX - 44 год.

[illegible] Артомаров, който изпълнен [illegible] на къщата и развял бял чаршаф [illegible] иев попречили на Артомаров да [illegible] кола Арнаудов и Кръстьо Арнаудов [illegible] абелязани в дома на Махмуд Ходжа. [illegible] ъщата на Махмуд ходжа се прокопава [illegible] а на Георги Илиев. В с щото [illegible] пощата, земеделският клуб, [illegible] от където се сражавал Тодор [illegible] се атакува и къщата на Кушиджиев [illegible] не се стреля. Нападателите [illegible] в къщата, готови да се нахвърлят върху беззащитните жени Мария и Ангелина Кушиджиеви, да ги убият тях и децата и подпалят къщата, обаче случило се между четниците-нападатели началник на групата Лачев, от Мелнишко, бивш санданист и приятел на Кушиджиев, който се застъпил за семейството и попречил да Стоян Филипов да изпълни плановете си .

Лачев рязко предупредил, че ако се нанесе и най-малката вреда на къщата на Кушиджиев, лично ще се разправя с Филипов. Филипов знаел кой е Лачев и че е приближен на Алеко паша, и затова преглътнал горчивия хап.

Така минал денят 16 октомври с тия произшествия, които изложих по-горе. На 17 октомври сутринта Алеко изпраща глашатаи по улиците на Неврокоп да съобщят на гражданите да излизат на

е успял да залови Паница, се отдава на лични отмъщения.

На 16 вечерта Стоян Филипов дава нареждане да се атакува къщата на Кушидживев. Кушидживев със синовете си Георги и Тего решава да се отбранява. Нападателите биват посрещнати с град от куршуми. По време на престрелката към Кушидживев се присъединява и Георги Попиванов, баща на артистката Лили Попиванова. В къщата на Кушидживев е живял Недялко Артинаров, който изплашен от стрелбата, качил се на покрива на къщата и развял бял чаршаф в знак, че се предава. Но Кушидживев попречил на Артинаров да отвори портата и нарежда той, Никола Арнаудов и Кръстьо Арнаудов да копаят тунел, за да минат незабелязани в дома на Махмуд Ходжа. Развива се трескава работа. От къщата на Махмуд ходжа се прокопава друг канал и се преминава в къщата на Георги Илиев. В с щото това време са били вече запалени пощата, земеделският клуб, околийското управление и къщите, от където се сражавал Тодор Паница. Стоян Филипов нарежда да се атакува и къщата на Кушидживев и се запали, тъй като от там вече не се стреля. Нападателите разбили външната врата и нахлули в къщата, готови да се нахвърлят върху беззащитните жени Мария и Ангелина Кушидживеви, да ги убият тях и децата и подпалят къщата, обаче случило се между четниците-нападатели началник на групата Лачев, от Мелнишко, бивш санданист и приятел на Кушидживев, който се застъпил за семейството и попречил да Стоян Филипов да изпълни плановете си .

Лачев рязко предупредил, че ако се нанесе и най-малката вреда на къщата на Кушидживев, лично ще се разправя с Филипов. Филипов знаел кой е Лачев и че е приближен на Алеко паша, и затова преглътнал горчивия хап.

Така минал денят 16 октомври с тия произшествия, които изложих по-горе. На 17 октомври сутринта Алеко изпраща глашатаи по улиците на Неврокоп да съобщят на гражданите да излизат на

пазарището - за да чуят словото му. А глашатаите от себе си прибавяли: "Тия граждани, които няма да излязат, ще бъдат избити". Уплашено гражданството, цялото се стекло на площада. След дълго увещание излязло и цялото семейство на Кушлджиев. Но още по улицата пред дома на Георги Илиев хора на Стоян Филипов се опитали да арестуват синовете на Кушлджиев - Георги и Тего, но Мелнишката чета на Лачев се намесила и осуетила плана на Филипов.

На площада стеклото се неврокопско гражданство се изправило пред една страшна картина, устроена очевидно нарочно, за да се всее страх: на площада са били изложени около 30 трупа, всички бивши санданисти от Мелнишко, отказали да влязат във ВМРО. Между убитите са били и братята Самарджиеви . Като допълнение към кървавата картина пред очите на гражданите бива убит старшият полицай Тодор Игнатов, като му отсичат главата и надяната на цик, я носят из улиците. Автор на тази жестокост е войводата Атанас Калчев .

Публичното събрание, свикано да чуе речта на Алеко, е било организирано, както му е редът - с президиум, дневен ред

старият санданист Христо Попиванов.

Атанас Самарджиев е мой кръстник.

Атанас Калчев после се бори срещу Т. Александров

та за избитите, дадена е била думата

на специално приготвената трибуна.

вложил програмата на ВМРО, като

нто той слуша, стои на старите

. Ние сме за автономна Македония,

а осъществим тия наши идеали .

ко- ние дойдохме тук, за да нака-

ме нашето единство. На времето върховистите бяха виновни, като се обявиха против автономията, ние сега няма да допуснем нови върховисти. И накрая Алеко казал

пазарището - за да чуят словото му. А глашатаите от себе си прибавяли: "Тия граждани, които няма да излязат, ще бъдат избити". Уплашено гражданството, цялото се стекло на площада. След дълго увещание излязло и цялото семейство на Кушнджиев. Но още по улицата пред дома на Георги Илиев хора на Стоян Филипов се опитали да арестуват синовете на Кушнджиев - Георги и Тего, но Мелнишката чета на Лачев се намесила и осуетила плана на Филипов.

На площада стеклото се неврокопско гражданство се изправило пред една страшна картина, устроена очевидно нарочно, за да се всее страх: на площада са били изложени около 30 трупа, всички бивши санданисти от Мелнишко, отказали да влязат във ВМРО. Между убитите са били и братята Самарджиеви . Като допълнение към кървавата картина пред очите на гражданите бива убит старият полицай Тодор Игнатов, като му отсичат главата и надяната на щик, я носят из улиците. Автор на тази жестокост е войводата Атанас Калчев .

Публичното събрание, свикано да чуе речта на Алеко, е било организирано, както му е редът - с президиум, дневен ред и пр. В президиума е влизал и старият санданист Христо Попиванов. След като се е прочела присъдата за избитите, дадена е била думата на Алеко паша, който застанал на специално приготвената трибуна. В началото на речта си Алеко изложил програмата на ВМРО, като казал, че организацията, на която той служи, стои на старите позиции на ВМРО на Гоце и Даме. Ние сме за автономна Македония, но земеделците ни пречат, за да осъществим тия наши идеали .

Ето защо - казал Алеко- ние дойдохме тук, за да накажем предателите и да прокламираме нашето единство. На времето върховистите бяха виновни, като се обявиха против автономията, ние сега няма да допуснем нови върховисти. И накрая Алеко казал

следните авторитетни думи: "Македонската революционна организация днес е толкова силна, че всеки противник, какъвто и да бил той, е в състояние да го унищожи ".

Финалът на Неврокопската акция

Тия бяха събитията, които преживя неврокопското гражданство в двата дни на 16 и 17 октомври 1922 година. На 18 октомври сутринта под натиска на гражданството се избягва една кървава разправа между четниците-нападатели и войсковия гарнизон на Неврокоп. Трябва да допълня, че през тия два дни, когато Алеко паша се е разпореждал в Неврокоп, градът е бил без гарнизон . Квартируващата в Неврокоп войскова част няколко дена преди това е била изпратена да "преследва" някаква появила се чета. Освен това началникът на гарнизона майор Никифоров по това време е отсъствувал от града, а за него се знае, че е приближен на земеделците и противник на организацията, и може би ако той е бил на мястото си в града, щели са да станат твърде големи кръвопролития.

На 18 октомври войсковата част, която е гонила четата, се завръща и заварва града обсаден. По същото време пристига и командирът на гарнизона майор Никифоров и войсковата част заема позиции в покрайнините на града. Майор Никифоров се готвил да атакува града, обаче група граждани, виждайки, че ще се усложни още повече положението и ще се пролее немина кръв, отиват като делегация при командира на гарнизона и го молят да не предприема никакви наказателни мерки .

В същото това време и Алеко изпратил свои парламентьори и било постигнато споразумение до вечерта на 18 октомври Алеко с хората си да се оттегли от града, без да бъде отвлечен нито човек. Споразумението било изпълнено точно, Алеко с хората си

се оттеглил към Пирина.

Такъв беше финалът на предприетата от Тодор Александров Неврокопска акция. С всичките тези подробности са ни разказали другарите Кочо Титянов, Кръсто Делипапазов и Тего Кумджиев, които и сега са живи.

На времето, когато ставаха събитията в Неврокоп, поставяха се следните два въпроса: първо, мнозина граждани, особено организационни хора, се чудеха как е възможно Тодор Паница, този стар конспиратор, тази хитра пантера, както го наричаха неговите другари, да се остави да бъде изненадан и съвършено неподготвен за нападението на Алеко паша. Подготовката на тия чети от около три хиляди души без съмнение е траяла със седмици и да не се намери един негов приближен човек, който да даде макар и най-малкия сигнал. Тодор Паница просто се е оставил, както се казва в такива случаи, да бъде намерен по бели гащи.

Второ, колко много е бил изолиран Петричкият окръг от вътрешността на страната! Два дена там една нелегална организация да държи положението и никой да не се притече на помощ. С право се питаме: ако Неврокопският гарнизон е бил вън от града, няма ли някой да му съобщи да се завърне, или не може ли да се справят с Алеко ? И нямаше ли централна власт, която веднага да се справи с положението ? Всичко това показваше, че властта на Земеделския съюз е слаба и че министрите от кабинета на Стамболийски се плашеха от ВМРО на Тодор Александров. И може би имаха право. Началникът на гарнизона в Неврокоп майор Никифоров, който беше се обявил за отявлен противник на организацията и правене публични изказвания срещу нея, след деветоюнския преврат 1923 г. бе ликвидиран от хората на Тодор Александров .

Разбира се, за да запази пристижа си, кабинетът на Стамболийски няколко дена след събитията в Неврокоп нареди да се

направи анкета. Назначена бе комисия, в която участвуваха министрите Райко Даскалов и Коста Томов и народните представители, членове на Земеделския съюз Георги Марков, Минчо Делянов и Вълков .

Те престояха в Неврокоп два дена , на 2 и 3 ноември 1922 г., разследваха случая, обаче при завръщането си в столицата на журналистите дадоха едно много сухо съобщение, състоящо се само от едно изречение: "Властите в Неврокоп се въдворили ред и спокойствие на населението" . Но по думите на Борис Бумбаров, комисията е направила обширен доклад предсъюзното ръководство и пред министерския съвет, като е изнесла в черни краски цялото положение не само в Неврокоп ,но и в целия Петрички окръг.

Превземането на Кюстендил

С Неврокопската акция, която донесе унижение за земеделското правителство, популярността на Тодор Александров порасна още повече. След тази "победа" той се почувствува силен да се разпорежда безотговорно в цялата страна. Не мина много време и у него се роди идеята да се повторят неврокопските събития и вече не в "негозия"окръг, а във вътрешността на България - град Кюстендил. Какви са мотивите ? Те лесно се създават. В Неврокоп се търсеха да се накажат санданисти, а в Кюстендил противници-федератисти, оръдия на земеделските управници.

Кюстендилската акция се предхождаше от една провокация. На 19 ноември 1922 г. бяха убити Велин Алайков,чиновник в пощата - Кюстендил и председател на подофицерското дружество в града, и Миле Мечкуевски и двамата редом от Македония, живущи в Кюстендил. Грековете им, че са били приближени на организацията,възглавявана от Тодор Александров .

Две седмици по-късно, на 4 декември сутринта,около пет хиляди души четници, предвождани от прославилия се в големи

сражения в Югославия войвода – поет Панчо Михайлов, обсаждат от всички страни Кюстендил. Веднага една колона от подбрани четници се отправя към градските казарми и след кратка престрелка, при която падат убити трима четници, казармите биват овладени. Това дава възможност да бъде овладен целият град. Едно след друго, по предварително изработен план, се превземат пощата, полицейските участъци и банките. Поставят се постове пред магазините и пред портите на по-богатите граждани, с явната цел да се осуетят всякакви волности за нападения и грабежи.

След като нападателите се убеждават, че градът е в техни ръце, помощникът на Панчо Михайлов – Бърльо войвода тръгва от къща на къща да дири противниците-федератисти. Понеже държанието на четниците е било много лоялно, самите граждани залавят търсените лица и ги предават на началствата. В момента още на предаването те биват екзекутирани.

След екзекуцията на противниците Панчо Михайлов нарежда да бъде свикан голям митинг пред градския площад. Разбира се, обзети от страх, на митинга се явява цялото гражданство, пред което войводата Панчо Михайлов произнася голяма реч. Произнесената реч е интересна и я предавам почти текстуално.

Речта на Панчо Михайлов

Драги кюстендилски граждани, ние идем от страната на вечните сълзи, Балканската Голгота – от бреговете на синия Охрид, от кулите на легендарния Крали Марко, от сънливите води на река Черна, от мътния, кървав Вардар, от височините, гдето духът на дивния Самуил витае, за да докажем за личен път, че не се гаси туй що не гасне, не умира това, що носи в себе си елементите на безсмъртното и че има една страна ей там, зад снежния Руен, която се влачи веригите на робството. Ние идем,

за да докажем, че няма власт, сила и закони над тия глави, които за свободата на своя роден край са готови да се откъснат от раменете, върху които се крепят ...

Кюстендилски граждани, следвайки пътя на историята, ние днес с оръжие в ръка бродим по колиби, селца, паланки и ридове в Македония, движейки се из пътища, осеяни със смъртна неизвестност, за да крепим духа на населението ... В Македония ние с успех водим борба на живот и смърт с оная бясна власт, която носи мръсното име "сръбска", с оная византийска управа, която се нарича "гръцка". Нашите позиции там са непробиваеми, защото всички са се наредили под знамето на ВМРО ...

Спирам се на въпроса , защо дойдохме тука ? Ние дойдохме не за да свалим правителството, защото в статутите на нашата организация е легнал принципът: "никакво вмешателство във вътрешните работи на България". Някои може би ще запитат: "Ами какво търсите тук ? " На този въпрос ще ви отговоря.

Българският народ е господар на съдбините си. Той и само той има право да сваля и качва правителствата си. Ние дойдохме тук не да горим града, да убиваме гражданството и да го обираме, не да безчестим наши сестри и майки, защото това ще изрази нашата низка култура.

Ето два дни ние сме пълни господари на града и аз моля почитаемото гражданство да каже има ли извършено насилие над някого от вас от хвърчатите наши юнаци ? Ако има някъде каквато и да е проява на низост, кажете, аз съм тук и заявявам ви тържествено, че ей на онзи телеграфен стълб ще обеся злосторника /викове - няма, няма . Да живеят революционерите!"/. Има нещо по-възвишено от това да откъснеш един живот, да ограбиш мъката, труда, сълзите на човека. Това е безсмъртието на благородната душа. Ние идем тук не за да манифестираме своето бунтовничество ...

Ние знаем, че всеки има нужда от мир, затова и нашето стремление постоянно е насочено към хармония между народите. Ние дойдохме тук, за парализиране волята, която инспирира престъпни движения против хората от нашата мощна организация и отклонява нашето пряко назначение.

Ние дойдохме тук, за да очистим града от оная утайка от престъпници, която под покровителството на по-висши фактори върши убийства и грабежи над тъй ограбения македонски роб, която граби и убива и ваши граждани, чиято вина е, че симпатизират на родното си дело, респективно на ВМРО. Например човека на труда Милан Атанасов, скромния шивач Алек Гюргинчев убиха пред очите на администрацията, която от самата уста на Гюргинчев преди той да умре, чу имената на убийците, които и досега се разхождаха свободно из Кюстендил. Пред очите на администрацията, с нейно съдействие и покровителство, се уби тихият и всеуважаван ваш гражданин, председателят на подофицерското дружество Велин Алайков. И сега при официалното бездействие на властта се вършат гребежи и изнудвания над ваши и заможни граждани. Аз питам где е оная власт, която трябва да тури всекиго на мястото му ?

От председателя на Еврейската община в Кюстендил се търсят 150,000 лева. Писмото носи подпис на някой си Филиполски от името на някаква федеративна организация -Централен комитет /чете писмото /.

Срещу това писмо са им предали 35,000 лева, за която сума притежават разписка без подпис. Где е тази тяхна организация ? Кой е този Филиполски ? Къде са нейните борци ? Македонският народ не познава такава организация. За него те са утайка от престъпници, които намерили покровителство от престъпни фактори, вършат своите престъпления.

Прочее, нашето идване в Кюстендил е начало на нова ера

за града. Ние сме ви дали доказателства, че ценим мъката ви и сега при пълното владение на града от нас, взели сме всички мерки никой от вас да не пострала ... Ние сме дали нареждане косъм от главата на нито един граждани да не падне. Снощи бе извършен атентат против едного от нас, за щастие без да пострада лицето, което е било обект, с цел да ни предизвикат и се предадем на изстъпления. Заявявам ви, че съм дал заповед да не се тормози гражданството, дори ако падна и аз убит. Ние ще дирим истинските убийци на наши другари и само тях ще съдим.

Нека сега конкретизирам нашите искания. Те са: 1.Залавяне всички разбойници спрямо организацията, живущи тук и в София. 2. Пълен неутралитет на властите в България спрямо наши разпри, невземане страна наред с обикновени престъпници. 3.Абсолютно забраняване влизането на подозрителни хора в Кюстендил и София, еднакви неприятели и нам и на българските закони. 4. Коренция на изявленията чрез в. "Земеделско знаме", направени от г.Александър Стамболийски пред българската преса. 5. Назначаване честна администрация в пограничните околии на Македония.

Залавянето на разбойниците трябва да стане поради напълно основателни съображения. Тия престъпници ще тормозят и вас и нас, докато имат покровителството на по-висши фактори. Черни са делата на тия престъпници. И днес в Щипско и Кочанско не са засъхнали сълзите на майки и деца, през чиито долове те са минали за обири и опустошения. Населението на Македония иска възмездие за тези сълзи . И организацията не би била на поста си, ако не накаже тия престъпници, забулени зад някаква идейна маска.

Подгонени от организацията, те заседнаха в Кюстендил.. Нима наказанието на убийците не трябваше да дойде от законите на законната държавна власт, а трябваше да идва през снежните върхове на Султан тепе и Руен и то от една революционна власт

като нашата ? ... Когато един ден се изчерпи покровителството над тия хора, същите тия разбойници ще компрометират и своите покровители и държавата, като напуснат България и се предадат на сръбското правителство, което ще създаде от тях български главорези по подобие на ренегата Стойчо Добрев, бивш чиновник на външното министерство в София ...

Ако може да се търпят и ширят из България едни вулгарни бандити, отговорни и пред българските закони за убийствата из София и Кюстендил, тия, които явно образуваха чети, за да ни нападнат от България, както би трябвало да се каже за нашите хора в България, които нито са престъпници, нито провокират някого, нито трябва да изпращат чети там,които рекрутираме само местни чети ?

Аз питам защо ни преследвате и коя е нашата вина? Какво престъпление крие в себе си понятието македонец ? Никой не може да удуши националната гордост на македонеца ... Този народ, който е записал светли страници в своята история като Илинденското въстание, никога няма да умре, въпреки изявленията на разни политици от българското обществено поле. Господин Стамболийски, ако той наистина е говорил това, трябва да се корегира за чест на българското племе, защото той не е собственик на Македония за да я подарява.

... Назначаването на дейна и идейна администрация, както и забраняване влизането на престъпници в Кюстендил,новите земи и София се налага от обстоятелството да се оправят тези работи и престанат да бъдат база за бандитите в Македония и създаване улики, че от България се изпращат чети, както това стана с четата на Крум Зографов и неговия другар, видния земеделец Ал.Панов .

Драги кюстендилски граждани, преди да напуснем града,

не можем да не ви благодарим за радушния и братски прием, който ни оказахте през двудневното пребиваване тук ... Разделяйки се с вас, аз ви отправям следния апел: повече участие в обществения живот на Родината ви, защото страна, в която жителите стават равнодушни към общите интереси, е страна, която се изражда и която е осъдена на близка гибел ... Вам, младо поколение, отправям следния апел; трябва да изучавате грижливо историята на вашето отечество. Колкото повече го познавате, толкова повече ще го обичате ... А вам, войници, други българи, които сноши покосихте няколко цветя от градината на Македония, казвам следното: вашето назначение е не да убивате юнаци като нас и със своите си щикове да крепите тук в Кюстендил едно безправие, защото във от войнишкия ви дълг има и такъв на човека. Вие заедно с нас трябва да се борите против корупцията и разврата ...

А вам, хвърчати мои мили комити и качаци, борци за човешки правдини, вие, които победихте снежните бури при Руен и Султан тепе, вие, които давате младост и кръв за род и родина, вие, които надраснахте себе си и излязохте победители, моите сърдечни благодарности. Втори път ви благодаря за крепката ви дисциплина и за отличното ви държание. А сега напред, към снежните преспи на планините, където ще построим своите бели долове с весели комитски оръжове. Да живее независима Македония! Да живее България ! Ура !"

Кюстендилските събития и земеделското правителство

След шумната реч на войводата Панчо Михайлов, късно вечерта, обсадата на града се вдига и четниците на групи се оттеглят към границата . Преди това в Кюстендил пристигат да водят преговори, изпратени от правителството, военният министър Коста Томов и министър Александър Радолов. Изпращането им бе по-во унижение на земеделското правителство, защото да приемеш да

преговарят с една нелегална организация означава признак на слабост. Така или иначе обаче положението налагаше и земеделските управници да действуват и под сянката на позора. Изпратените парламентьори се завърнаха в София и направиха доклад, че случаят с превземането на Кюстендил е малко по-друг от Неврокоп. Панчо Михайлов превзел града изключително с хора от македонските селища, намиращи се под сръбска власт. И за да излезе от безизходното положение и се оправдае никак си пред българската общественост, правителството отправя до Белград нота, в която протестира пред сръбското правителство, че е допуснало да се мобилизират югославянски граждани за превземането на Кюстендил .

Както и да бяха представени кюстендилските събития пред нашата общественост, случаят с Кюстендил бе по-горчив хап за земеделското правителство отколкото Неврокоп. Защото Неврокоп бе от "изтървания" Петрички окръг, мълчаливо признат като територия на организацията. Дори и голма част от нашата общественост схващаше така положението. Наистина заместникът на Стамболийски министър Райко Даскалов побърза да успокои дружбите, като заяви пред представителите на столичния печат, че се повтаряли неврокопските събития, обаче нямало място за безпокойствие, защото властта щяла да постави всекиго на мястото му .

Въпреки тия успокоителни изявления на Райко Даскалов, възбуждението сред дружбите в страната бе голямо. Още през месец октомври 1922 г. те бяха предупредени от съюзното ръководство посредством едно "тайно" окръжно да бъдат бдителни, защото черният блок и македонците готвят преврат. Това тайно окръжно, попаднало по някакъв начин в ръцете на широките социалисти, бива публикувано във в. "Народ" и от него научиха много други дружби, на които не е било четено тайното окръжно . Съюзният земеделски печат на свой ред помести няколко статии, пълни със закани срещу

ония, които си позволяват да нарушават обществения ред. При така наелектризираната атмосфера всред дружбите дойде и кюстендилският от Северна България след съобщенията във вестниците вдигат се вят със смутителите. Но в София те биват спрени, понеже правител- Ал.Радолов .

Несполучлив атентат срещу Райко Даскалов

Протестната нота, която земеделското правителство отправи до Белград по повод превземането на Кюстендил, беше повече за външна консумация, макар че тя можа да послужи и за вътрешно успокоение. Правителството на свой ред обаче поиска да се потърси отговорност от ония, които са станали причина за кюстендилските събития. То формира и съд, пред който да бъдат привлечени виновниците. Но тъкмо по това време, на 19 декември вечерта, бе извършен несполучлив атентат срещу министър Райко Даскалов. В момента, когато м-р Райко Даскалов излиза от Народното събрание, на път за къщи, преди да е влязъл в колата, се дава изстрел, обаче той остава невредим .

Това нападение бе схванато като предупреждение към правителството, за да бъдат изпълнени поставените му от организацията условия. Някои го свързваха и с факта за отлагането на насрочения за 17 декември обединителен конгрес на македонската емиграция, а други - като провокация за формирания съд да съди виновниците за кюстендилските събития.

Стамболийски и македонският въпрос

Когато ставаха неврокопските и кюстендилските събития, Стамболийски бе в обиколка из Чунбина . От тази стодневна обиколка Стамболийски се завърна в столицата през средата на м.януари

1923 г. При завръщането си в България той се отби в Белград и бе гост на Никола Пашич и бе приет от сръбския крал. Пред белградските журналисти Стамболийски направи изявления по македонския въпрос .

Тия изявления в Белград по македонския въпрос станаха причина м-р Стамболийски да се изяснява пред Народното събрание. Бяха му зададени множество въпроси, но най-съкрушителни бяха тия на представителя на широките социалисти Янко Сакъзов- Притиснат до стената, Стамболийски даде следните обяснения: /по стенографския отчет/ "Говорих пред белградските журналисти по македонския въпрос, защото ме питаха. Ние не мислим, казах, за македонците, но има други, които мислят - това са самите македонци . Дайте им възможност да живеят. Взехте им земята, вземете ги и тях, а аз не държа за македонствуващите групи, а за целия народ. Никой не мисли за Македония. Ние не искаме да владеем македонците, защото те се показаха ирландци".

Това обяснение на Стамболийски в Камарата бе посрещнато много студено от народното представителство. Не ръкопляскаха даже неговите привърженици. Македонската организация и лично Тодор Александров го посрещнаха като вредителско и обявиха Стамболийски за враг на Македония.

Повдигнат в печата, македонският въпрос, партиите, всяка за себе си, вземаше становище по него. Така на 9 декември 1922 г. Комунистическата парламентарна група в Народното събрание прочете декларация по македонския въпрос. В нея се казваше между другото, че македонското население ще добие своята национална и социална свобода заедно с всички потиснати народи на Балканския полуостров .

След като бяха се изострили отношенията между Тодор Александров и правителството на Ал.Стамболийски, за заговорниците,

начело с Ал.Цанков се откриха възможности да привлечат на своя страна македонската организация. Те вече можеха свободно да разкрият плановете си пред Тодор Александров за свалянето на Стамболийски. Нещо повече. Те поискаха да знаят с каква сила Тодор Александров ще вземе участие в готвения преврат и точно къде ще действуват неговите хора.

За връзка е бил определен Янко Стоенчев, бъдещ министър в кабинета на Ал.Цанков. Според сключеното споразумение между организацията и хората на Цанков , Тодор Александров се задължил да действува в Софийския и Кюстендилския окръг, както в София и в Пазарджийския район .

Във връзка с участието на Тодор Александров в деветоюнския преврат, Мишо Шкартов в своите спомени казва: "В една среща с Янко Стоенчев той ми каза следното: „Турихме в торбата и Тодор Александров" . Тези думи означаваха, че Тодор Александров е включен в готвения преврат . Спомням си, наскоро срещнах Димо Хаджидимов и споделих с него за възможността Тодор Александров да бъде използван в превратa. А той ми отговори :

-Та ти чак сега ли се увери, че Тодор Александров е отишел с Черния блок? Не забравяй ⁂ допълни Хаджидимов,- че Тодор е на страната на Черния блок още с появяването си на македонската сцена."

Обединителният конгрес на македонската емиграция

Отрицателното отношение на земеделското правителство по македонския въпрос като че ли създаде по-благоприятни условия за обединението на враждуващите македонски лагери в страната. От изявленията на министър Стамболийски и неговото държание не бяха доволни и хората от македонската левица и тия от неутралните братства. Открито се говореше сред емиграцията, че Стамболийски евтино

е продал Македония на сърбите • Независимо от този факт и Тодор Александров, след като заздрави своята власт, поиска да се направят по-големи усилия за реализиране на обединението. Първата крачка бе направена още през месец декември 1922 година. Тогава дори бе обявена датата на проектираният обединителен конгрес - 17 декември 1922 година. За свикването на конгреса беше постигнато споразумение между Изпълнителния комитет, Временното представителство и федератистите, но по неизвестни причини даде се във вестниците второ съобщение, че обявеният за 17 декември конгрес се отлага.

След дебатите в Камарата по изявленията на Стамболийски пътят за обединението бе разчистен. Конгресът бе свикан за 28 януари 1923 година. Една седмица преди това, на 20 януари, в столицата се състоя конгресът на Илинденската организация. В своите си резолюции конгресът взе отношение и по въпроса за обединението на македонската емиграция, като подкрепи идеята за неговото свикване.

Обединителният конгрес се откри на 28 януари в столицата в салона на Градското казино. Присъствуваха делегати на Изпълнителния комитет, федератистите и неутралните братства. Конгресът бе открит от федератиста д-р Далкалъчев и от председателя на Изпълнителния комитет Ив.Каранджулов. Бюрото имаше за състав свещеник Поповски - председател и секретари -Гардановска, Благой Томов и Симеон Евтимов. Разискванията през първите два дена бяха много бурни . При пререканията се разменяха и обиди. Работата стигна до там, че представителите на федератистите на третия конгресен ден напуснаха заседанията. Спорът възникна главно по бъдещия устав на обединената организация. Представителите на Изпълнителния комитет предлагаха уставът да носи названието "Устав на съюзните македонски организации", а федератистите

искаха - "Устав на федеративните македонски организации".

Демонстративното напускане на делегатите - федератисти оказа известно влияние. Конгресът реши да изпрати при тях една петочленна делегация, която да ги покани да се върнат и заседанията да продължат. Тоя път федератистите се показаха доста отстъпчиви и без много увещания приеха поканата да се върнат. Тоя ден конгресът заседаваше в салона на Дюлгерското здание. С появата на групата - федератисти всички делегати станаха прави и екна шумно "ура" и възгласи: "Да живее единната обединена македонска емиграция!". Представителят на федератистите Славчо Ковачев се качи на трибуната и направи следната декларация: "Нашата група е съгласно уставът да носи названието "Устав на съюзните македонски организации". Думите на Ковачев се посрещнаха с радостни викове и одобрения. Обладани от възторг, делегатите взеха да се прегръщат и си разменят братски целувки.

Така конгресът завърши успешно своята работа, постигайки обединението на македонската емиграция. Но до кога трая това споразумение и обединение ? Както казват - "ден до пладне" Не мина и година и половина и столицата бе свидетелка на нови разпри и проливане на кръв по софийските улици и в другите населени места на страната. Но за това ще дам подробности в следните страници на моето изложение.

Обсадата на град Кочани

Героят е същият, който обсади град Кюстендил - войводата Панчо Михайлов. С акцията си в град Кочани той доказа пред света, че селищата отсам Вардара са под негова власт. Населението му вярва и той може да си вербува хора, на които да възлага революционни задачи.

Името на Панчо Михайлов е популярно в селищата отсам Вардар, знаеха го и сръбските власти и треперят от него.

На 28 януари 1923 г. град Кочани осъмна обсаден от няколко хиляди македонски четници, предвождани от Панчо Михайлов. След прекъсване на телеграфните и телефонни линии една голяма колона от четници обгражда казармите, обезоръжава войниците и офицерите и ги задържа затворени в казармите. За срам на сръбската власт, градът е бил държан обсаден цели три дни. След оттеглянето си от град Кочани четниците нападат село Кадрифаково, населено със сърби-колонисти и избиват повечето от населението му и го изгарят на основи.

Това озверява сърбите и те след това, образували големи команди от съседните градове, тръгват да гонят четниците и върнат безобразия. Цялата Щипска бановина е подложена на нечуван терор: убийства, грабежи и насилия. По това време пострада и село Гарван, Радовишко, когато лично жупанът Маткович изби с картечница 29 души гарванци. Извършените изстъпления от страна на сърбите бяха като отмъщение за извършеното в село Кадрифаково. Повтори се Валандовската афера. Нападнаха се във Валандово сръбски войници и офицери, но затова пък след това населението във Валандово и околните села бе подложено на сеч и огън.

Нашият печат по това време се пълнеше със съобщения за извършените вандалщини над населението в селищата отсам Вардара след инцидента в град Кочани. По нареждане на Тодор Александров емиграцията в България устройваше протестни митинги. По повод избитите 29 души българи в село Гарван, Радовишко, Радовишкото братство в столицата устрои общоградски митинг, на който произнесе реч плевенският архиерейски наместник протонерей Димитър Ташев, родом от Радовиш.

Чувствувайки се на върха на своята слава, Тодор Александров отправи до сръбския крал и Никола Пашич писмо, в което предупреждава, че ако сърбите не напуснат Македония, ще се повтори историята в село Кадрифаково, Кочанско. Точният текст на

писмото ще предам в следващите страници.

Подреждане на революционните окръзи в Македония

По плана на ВМРО Македония беше разпределена на революционни окръзи и Тодор Александров се погрижи да назначи ръководители на всеки окръг. На Битолския революционен окръг бе назначен старият войвода Георги Попхристов, на Скопския – Панчо Михайлов, на Серския – Алеко паша, който се титулуваше заместник на Яне Сандански. Солунски окръг Т.Александров беше резервирал за Мишо Шкартов, който по времето, когато ставаха назначенията, беше в село Лъджене. В Чепино Мишо Шкартов получи от Т.Александров писмо, което и аз личносъм чел . То имаше следния текст: "Драги Мишо, Македония те зове. ВМРО ти определя мястото окръжен войвода на Солунския революционен окръг. Ако откажеш, организацията ще те смята, че си неин враг".

Преди да даде съгласието си, Мишо Шкартов,както той ми е разправял, се съветвал с другарите си Чудомир Кантарджиев и Ал.Буйнов. Уведомил е също така Димо Хаджидимов и члена на ВПС на БКП Иван Манев, които дали съгласието си Мишо да заеме предлагания му от Тодор Александров пост. Мишо Шкартов поддържаше тесни връзки с Иван Манев. Същото твърди и професор Туше Влахов . Туше Влахов ми е казвал: "Мишо Шкартов работеше с ЦК на БКП чрез Иван Манев. Връзката между Иван Манев и М.Шкартов бях аз . Иван Манев, както ми е доверявал, беше много доволен от сведенията, които му даваше Шкартов".

Всъщност това не ме е учудвало. Мишо Шкартов ми е казвал,че още през 1919 г. заедно със Скриковски станал член на партията. Двамата са били членове – основатели на кооперация "Освобождение".

Аз често съм питал Мишо как си обяснява,че след като Тодор е знаел, че той си е от левицата, че подписът ти е сложен в

апел на македонската емиграция за автономна Македония в рамките на Балканската федерация. при избора за Солунски окръг се е спрял именно на тебе. А Мишо неговите ми отговаряше: "Именно защото е знаел това".

Мишо Шкартов ми е разказал и следното: "Когато отидох при Тодор Александров в с.Тросково, Горноджумайско,за да му съобщя, че приемам предложеният пост, той ме прие най-радушно и приятелски. Разговаряхме около два часа. Той ми изложи програмата на ВМРО и накрая усмихнат ми каза: "Както виждаш, нашата програма е същата, която ти знаеш от Добри Даскалов и по-късно от Даяян Груев и Яне Сандански. И наистина - допълваше Мишо Шкартов - тя беше същата на бившата ВМОРО. Накрая Тодор Александров ми каза и следното: "Помни , Мишо, че когато отидеш в Македония, ще агитираш всред населението да подкрепя там Комунистическата партия, защото тя единствена се бори за самоопределението на народите". И Мишо добавяше: "Известно беше двуличието на Тодор . В Македония - с комунистите, а тук , в България - против тях ".

Атентатът срещу Ал.Стамболийски

Като ръководител на земеделското правителство, Ал. Стамболийски беше опълчил всичко и всички против себе си . Беше обявил, така да се каже, война на комунисти, анархисти, професори, на църквата, на македонците, на армията . При всички предупреждения, които са му били правени от разни места, той е отговарял, че има здрава опора у селяните и не се плаши от никого.

Но ето че на 4 февруари 1923 г. бе му сервиран атентат. На тази дата имаше в Народния театър тържество, на което присъствуваха министрите и цар Борис. През време на антракта бе хвърлена бомба - одринка. От партера към министерската ложа хвърля бомба млад, набит, черен човек. Когато бомбата полетяла към ложата, забелязали това само Стамболийски и м-р Томов, които за

миг изхвърчват от ложата. Бомбата пада в празна ложа и прави доста големи разрушения. Настъпва сумотоха. Като голям демагот цар Борис използва случая и вред суматохата става прав и заявява гласно : "Аз и министрите сме невредими".

На другия ден вестниците излязоха с обширни описания и предадоха, че атентатът е дело на анархистите и че атентаторът е Асен Даскалов-анархист. Разбира се, това съобщение на вестниците беше прибързано и не отговаряше на истината, защото Асен Даскалов отдавна беше изключен от анархистическата група и беше се приобщил към ВМРО на Тодор Александров. Тъй че беше ясно от къде е инспириран атентатът .

В този смисъл няколко дни след атентата се изказа и сам Стамболийски . На 14 февруари той направи изявления пред представителите на печата, заявявайки, че атентатът е дело на македонската организация. Това Т.Александров не опроверга.

Нишкото споразумение

През пролетта на 1923 г. в Ниш бе подписано между българското и югославското правителство споразумение във връзка с граничните инциденти. Тенденциозно или не, белградските вестници съобщиха, че съгласно споразумението, разрешавало се на югославските войници да преследват македонските чети и на българска територия. По повод на това съобщение в Камарата бе повдигнат въпрос и бяха направени интерпелации, на които Стамболийски отговори твърде лаконически: "Не мисля че ще се намери българско правителство, което да подпише такова споразумение".

Въпреки тия изявления, югославянското правителство често отправяше ноти с искане да се изпълни споразумението.

Изостряне отношенията между Стамболийски и Т.Александров

Нишката спогодба спомагна да се усилят подозренията и

с това да се обтегнат още повечезотношенията между земеделското правителство и македонската организация. За да напробва почвата, веници да поискат от Министерството на вътрешните работи да им се разреши да основат македонска партия.

Разбира се, такова разрешение не бе им дадено. Последваха няколко убийства, извършени по нареждане на организацията. На 8 март 1923 г. в Неврокоп бе убит старият революционер и другар на Гоце и Санданski - Георги Попатанасов. На 17 март бе убит в столицата Иван Арсов от Щип. Убиецът бе Трайчо Пачков , щипянин, член на ВМРО.

Две седмици по-късно, на 28 март, в село Кочериново и Бараково бяха намерени увиснали на телеграфните стълбове труповете на шест души, с бележка - "наказани от ВМРО". На 10 април с.г. в столицата бе убит Дано Георгиев, 25-годишен, родом от Щип. През месец април, 22 дата, пак в столицата бе убит бившият старши стражар при земеделската полиция Младен Иванов от Скопие. Като обяснение на всичките тези убийства столичните вестници поместиха едно предупреждение от Тодор Александров, отправено до Стамболийски . Предупреждението беше остро и пълно със заплахи.

Предупреждението ,след като то бе направено през вестниците, Стамболийски сметна като хвърлена ръкавица. През месец април той свика съвещание в своето родно място Славовица, за да обсъдят мерките, които трябва да се вземат за защита престижа на властта. Но тъкмо в дните, когато ставаха тези съвещания, на 26 април 1923 година, в столицата бе убит архитект Юруков,родом от град Костур, съпритежател на най-модерния за онова време хотел в столицата "Юнион палас". Архитект Юруков се занимаваше с активна македонска дейност и бе един от водачите на федеративните. Убийството на Юруков бе извършено при следните обстоятелства:

към 7 часа вечерта на 26 април влизат в кафене "Прентан" архитект Юруков и сдружникът му Наумов . Сядат на една маса и почват да играят табла. Победител излиза архитект Юруков. Обикновено при тия случаи се разменят шеги, че победеният трябва да плаща за играта. Архитект Юруков излиза пръв от кафенето, оставяйки Наумов да плати сметката, като му подхвърля шеговито: "Хайде, остани да платиш, а аз ще си изляза да те чакам вън, за да не ти видя резила". Докато Наумов плаща сметката, вън вече се чуват изстрели. Едно лице стреля срещу Юруков и го поваля мъртъв.

Текстът на писмото на Т.Александров до Пашич и до сръбския крал

Писмото е отправено и до Никола Пашич, както до самите сърби – преселници в Македония, носи дата 16 януари и бе поместено в революционния лист "Свобода или смърт" . Столичните вестници го препечатват на 4 март 1923 г. То има следния текст: "През трите войни /1912, 1913 и 1914-1918/ вие и всички ваши сънародници се убедихте на самото място, че Македония не е сръбска, че там няма кьорав сърбин и че цялото население е крайно враждебно към вас, сърбите , и към всички чужденци, които искат да заграбят бащинията му, да отнемат свободите му и да го денационализират. Всички сърби отдавна узнаха какво сполетя мохаджирите от турско. При все това вие сте се съгласили да дойдете като натрапници в нашата борческа страна.

Не стига това /обръща се пряко към сърбите-преселници/ но по съветите на вашите управници, вие още с пристигането си заграбихте имотите им и насила ложънахте и прибрахте житото . Силно въоръжени, вие демонстративно , пред очите на населението обрахте техните бостани, лозя и плодовете от дворните им места. Почнахте да им обирате кошерите с мед, добитъка им и всичко,

каквото ви попадне. Отивахте въоръжени с погери заедно с главорезите Кръстьо Търговишки, Дончо Църморински, Стойчо Добрев и др., за да убивате, изтезавате, безчестите .

За всички тези престъпления, съгласно наредбите на ВМРО, вие заслужихте жестоките наказание. Довечера ще изпълним наказанието над една част от сръбското мохаджирско заселище в село Кадрофаково, Свети-Николско.

На останалите мохаджирски заселници в Македония, при условие, че няма да върпите злуми, се дава срок от три месеца, за да приберете плодовете от вашия труд и си отидете, отдето сте дошли. Ако не се съобразите с настоящето предупреждение, всички вас ще сполети това, което ще видят тази нощ някои от сърбите в Кадрофаково. Вие от Кадрофаково, които евентуално ще се спасите, кажете на вашите сънародници, да не идват да се натрапват в чужди бащини и да не слушат примамките на вашите управници".

Писмото носи подпис: от ЦК на ВМРО Т.Александров

С извършеното злодеяние над село Кадрофаково, повтори се валандовската провокация през март 1915 година, на която бе пак главният "герой" Тодор Александров .

Последното предупреждение до Ал.Стамболийски

За Тодор Александров групата на федератистите бе станала враг номер едно и понеже тя се намираше под закрилата на земеделците, това засили и изостри още повече отношенията между македонската организация и земеделското правителство. Работата стигна до там - Тодор Александров да отправи последно предупреждение към Стамболийски . Българската общественост научи за това посредством изявленията на министъра на вътрешните работи Христо Стоянов пред представителите на столичния печат .

На 26 април 1923 г. министър Христо Стоянов покани в кабинета си представителите на софийските вестници и им прочете

115

писмото от члена ва ВМРО Тодор Александров до Ал.Стамболийски . Министър Стоянов съобщи и номера на писмото – 423, със заглавие "Последно предупреждение". Заедно с писмото прочете ми и "тайно окръжно" номер 416 от 6 април 1923 г. И писмото и окръжното предавам текстуално .

Последно предупреждение до Ал.Стамболийски копие–министрите,депутатите,председателите на земеделските дружби,редакторите на вестниците и пр.

"Ако въпреки нашите неколкократни напомняния, пак се одързостите да изпратите в Македония, под българска власт, известните на българското общество разбойници – "федератисти" и дискредитираните пред всички български граждани и пред света обираджии "оранжево гвардейци", ВМРО преди да тури в изпълнение точка втора от решенията в окръжно 303/1922 г. и окръжно 416 от 1923 г., по един екземпляр от които се прилагат тук, счита за свой повелителен дълг да ви предупреди за последен път, че за всички лоши последици от това безумие за цяла България и за цялото българско племе дърми отговорни: вас лично, другарите ви министри и всички усърдни съучастници в това мръсно и предателско злодеяние: председателите на дружбите и други земеделски големци" /към писмото са приложени двете окръжни 303 и 416 /.

Свобода
или смърт
ВМРО
№ 416
Македония 5.IV.1923 г.

Окръжно /най-тайно /

До заведущия окръга, околийските войводи и нелегалните групи на спомагателна организация на ВМРО в Македония под българска власт

По повод настъпилото смущение в населението там след нишките сръбско-български преговори,поради заканите: сръбски

войскови части да влизат в българска територия и с цел да преследват чети или разбойници "федератисти" заедно с "оранжево-гвардейци", предвождани от разни изверги като Панища П.Ангелов и други подобни да нахлуят в границите на Македония с цел да унищожат задружно със сърбите спомагателната и ВМРО организация и при заплашването на земеделското правителство да обяви военно положение в Петричкия окръг и да отложи депутатските избори там, за да се успокои населението и да се запази престижът и обаянието на ВМРО, поканват се да вземете веднага следните най- сериозни мерки :

1. Ако се явят в Македония, под българска власт о.разните сръбски капи, синоним на робство и кърджалийски зулуми - да се избиват от нелегалните групи на организацията, щом минат те навътре от българската граница.

2. Ако потеглят за там известните разбойници - "федератисти", да се избиват безпощадно, без да им се позволи да скверният с присъствието си борческа Македония.

3. Ако бъдат пратени от безумното българско правителство "оранжево-гвардейци", които се отличиха със своите грабежи, бойства и "храброст" към беззащитното население, за пръв път да се предупредят да се върнат обратно или да се обезоръжат и пратят в родните им места и след първото - едно за всички - предупреждение, да се ударят и избиват докрай от нелегалните групи, подкрепяни от четници в отпуска и други нелегални там, като се внимава да не се спасят по никакъв начин нито един от извергите - водачи.

4. Ако наистина земеделското народовластническо правителство се реше да обяви военно положение в Петричкия окръг и отложи изборите там, да се вземе мнението на населението: трябва ли да плаща данъци и да изпълнява наредбите на сегашното "българско правителство", което го лишава от изборното право - това, що не

посмяха да сторят даже тираните сърби и гърци в частта на Македония под сръбско и гръцко робство .

Българското правителство своевременно е предупредено да не допуска сръбски части да минават там, нито да праща "оранжевогвардейци". Ако при все това дръзне да ни предизвика, бъдете безпощадни в мерките, понеже остава върху него цялата отговорност за всички лоши последствия от това. Който поради малодушие, небрежност или по други причини не изпълнят горните нареждания, ще бъдат наказани със смърт ". /Окръжното завършва: "с много сърдечни поздрави - член ВЦКГ на ВМРО организация - Тодор Александров /.

След като министър Стоянов прочете на журналистите писмото и окръжното, приключи изявленията си със следните думи : "Като оставим писмото и окръжното на Т.Александров на преценката на всеки, който ги прочете, от името на българското правителство съм длъжен да направя следната декларация:

1. В нишката спогодба, която тези дни ще бъде публикувана изцяло, престижът на българската нация и суверенитетът на България са напълно запазени. В нея и помен няма, а и българското правителство не би приело да третира въпрос за преследване с чужди войски в българска територия, които и да били лица. Държавната власт в страната достатъчно е силна, за да постави на място всички, които излизат извън кръга на законите .

2. Вчера имах случай пред представителите на печата да кажа и днес пак повтарям: правителството не се е месило и няма да се меси във фаталните борби между двата македонски лагера - федератисти и автономисти, които само изяждат и разстройват и двете страни . Лансираният слух, че от него се изпращат федератисти в Петричкия окръг, изцяло е неверен. Самоволно бяха се отправили за там някои лица, делата на които цом станаха известни, дадоха се бързи нареждания да бъдат заловени, обезоръжени

ни и под страха декларани в стара България, където пред законната власт ще отговарят за действията си. Ако тези лица се считат за федератисти, земеделското правителство няма нищо общо с тях. Никой не е натоварил Паница да отива в този край, нещо повече лично аз като министър на вътрешните работи, даже не познавам този човек.

3. Полицията, която се изпраща в Петричкия окръг, и която подигравателно се окачествява с термина "оранжевогвардейци", се състои от добросъвестни и безкористни хора в Стара България. Те не са пратени да грабят, изнудват и крадат, а да турят край на грабежите, изнудванията и произволите в този край. На тях са дадени нареждания за крайно добросъвестна справедливост. Чрез тях искаме да внесем успокоение вред измъченото население в тези покрайнини и вяра в делата на правителството, както и в грижата на последното за него и за каузата му. Нека се знае, че и най-малкото провинение на изпратените в Петричкия край полицаи ще получат най-тежко наказание, защото омиротворение се желае от българската власт, а не дезорганизация и анархия.

4. Към тези, които се заканват да убиват, да проливат братска кръв, и да вършат атентати на всяка стъпка, правителството от своя страна прави предупреждение да знаят, че чашата на търпението е препълнена. Земеделската власт даде достатъчно доказателства за защита на интересите на България и българското племе. Ето защо нека се знае, че всяко убийство или атентат, които биха се извършили върху член от българското правителство, виден земеделски деец или полицаи от стара България, пратен в Петрички окръг за омиротворение и издигане престижа на властта - ще постави цяла нация на щрек. Цялото българско племе ще бъде призовано за отмъщение и тежко и горко на тези лица и организация, които ще изпитат неговия гняв и железен юрук.

Нега всички имат предвид, че тежка е присъдата на народа, когато той бъде предизвикан. И м-р Стоянов продължи : "След тези предупреждения от името на правителството аз каня всички български граждани да бъдат на поста си. Аз каня земеделските организации да бъдат готови, техните бойни ядра добре стъмени и всеки момент да чакат заповед за действие. Иска се проливане на братска кръв. Народната поговорка казва: "Който вади нож, от нож умира". Правителството изпълни дълга си и снема от себе си отговорността пред историята и поколенията . Нека тя тежи върху душите на тези, които първи зацапат ръцете си с кръв" - завърши декларацията си министър Христо Стоянов. /Колко са си взели бележка водачите на ВМРО , лични от факта, че същата вечер бе убит архитект Юруков/.

Убийства и след декларацията на м-р Стоянов

Покушението срещу архитект Юруков бе последвано от други убийства. Изглежда предупрежденията на правителството не дадоха никакъв отглас в средите на организацията. И това, което е важно, непосредствено след декларацията на министра на вътрешните работи, както казах, бе убит архитект Юруков, същата вечер на ул. Пиротска, между улиците "Цар Симеон" и "Цар Борис", бе убит Димитър Стойчев - Гърчето. Същата нощ експлодира бомба пред Халите без да причини човешки жертви . Няколко дни по-късно, на 3 май, близо до град Свети Врач бе нападната една камионетка, натоварена с полицаи , от които бяха убити двама полицаи и двама войника .

Разтурянето на Илинденската организация и арестите на македонстващи

Очевидно, както заяви м-р Христо Стоянов, чашата на търпението е била преляла. Правителството на Стамболийски е сметнало ,че трябва да се действува и то по-сурово срещу македонска-

та организация, щом като тя не си взима бележка от предупреждаваха решението на правителството, предвиждащо мерки срещу македонците. От решението давам три от най- важните точки :

1. Да се арестуват всички нелегално действуващи лица в България: автономисти и федератисти. Да се арестуват техните ятаци и вдъхновители. Арестуваните да бъдат разпределени в концентрационни лагери в страната, а следствието срещу тях да почне, като се създаде специален закон за съденето им.

2. Да се спре издаването на в "Илинден" и на всички вестници, които раздухват отрастите.

3. Нелегални ще се считат само тези лица, които са проявили престъпни действия спрямо българската власт и на българска територия. Лица, извършили политически престъпления в чужди държави, ръководени от идейни съображения, но почитащи реда и законите в страната, не се смятат за нелегални.

Публикуването на това решение обтегна още повече отношенията между правителството и македонската организация . Мнозина неориентирани смятаха, че с това решение правителството ще поставя на място организацията. Така мислеше и Стамболийски, очевидно слял да види какво му се крои. Той и не подозираше, че организацията на Тодор Александров ще бъде най-широко използвана в готвения му преврат . На 13 май на един митинг в Хасково той отправи ново заплашване и то не само спрямо македонците, но и против Черния блок, а даже и против комунистите, че ще постави всички на такива места, че ще го помнят, докато са живи". С каква лекота той постави на една нога, заедно с македонците и Черния блок и комунистите. За един ръководител на българската държава не беше простено да слага комунистите в кюпа на македонците и Черния блок . Но очевидно смущението е било много голямо, за да

се правят такива декларации.

За създалото се смущение в правителствените среди говори и друг един факт: правителството нареди да бъде обезоръжена групата на Тодор Паница, която беше на тяхна страна. Отделни дружби бяха сключили споразумение с Паница да действуват задружно срещу Тодор Александров. Обаче и първият им опит за задружно действие бе безуспешен. Групата на Паница, подсилена с оранжево-гвардейци, потегля на поход срещу хората на Т.Александров , но въпреки всичкия шум успява да стигне само до село Якоруда,където бива посрещната от военни части и върната обратно .

Как реагираха македонците

Мярката за арестуването на македонци и спирането на печатните им издания не сплаши македонската организация и не даде никакъв резултат. Македонската емиграция, поддържаща Тодор Александров и Протогеров, не бе сплашена от предприетите мерки .Нещо повече, тя се активизира. Свикване протестни събрания и митинги, без да иска разрешение от властите и на тях се отправяха най-люти закани срещу Стамболийски . На 23 май 1923 г. една многочислена делегация, предвождана от Георги Занков, професор Милев, Георги Баждаров , Димо Ачков и др. се яви при министра на вътрешните работи Христо Стоянов и настоя да се освободят всички арестувани македонци и се вдигне възбраната над печатните издания. Министър Стоянов дал обещание на делегацията, но въпреки това няколко дни по-късно , на 5 юни, отново се разсърди на македонците от Петрички и Кюстендилския окръг, заплашвайки ги, че ще се отправи към тия два окръга и ще ги "направи на прах и пух".

Но въпреки заканите, на другия само ден, 6 юни, в пивница "Нов живот" на ул."Пиротска" двама старши полицаи и то от охраната на министъра на вътрешните работи, бяха убити и на

груповете им оставена бележка, че са наказани от ВМРО".

Явно, това бе отговор срещу постоянните закани на м-р Стоянов и в същото време – признак на безсилие на земеделското правителство, неспособно да се справи с организацията .

Участие на ВМРО в превратa на 9 юни

Общо се говори, че ВМРО на Тодор Александров е подпомогнала превратаджиите на 9 юни за сваляне на земеделското правителство, обаче малцина знаят в какво точно се изразява помощта на македонската организация.

Няколко месеца преди превратa групата от военни, наричаща се "Народен сговор", беше влязла във връзка с ВМРО и бяха постигнали тайно споразумение за общо действие срещу правителството на Стамболийски. Съгласно изработения общ план, Тодор Александров беше разпределил бойната си сила на отряди, които по единично или групово трябваше да се отправят към определените пунктове още през месец май. За всеки четник бе осигурено облекло и оръжие. Цялата тази организационна подготовка, по думите на Перо Шанданов, е траела цели три месеца, от м.март до м.юни.

През нощта срещу 9 юни в София младежите Йордан Чкатров Ив.Михайлов, Кръстьо Велянов, Киро Дрангов, П.Колищърков, Кръстан Поптодоров, Васил Шалдев, Сотир Нанев, Симеон Евтимов и др., облечени във военни униформи, със свои групи заемат определените им пунктове. От Витоша слизат големи отряди, предвождани от М. Гюрлуков, Иван Параспуров, Петър Герасимов и др.

По същото време в София пристигат Тодор Александров и генерал Протогеров и със своя щаб заемат канцеларите си на ул. "Турко" 29. Улица "Турко" става център на голямо движение. Тук пристигат куриери с леки коли, мотоциклети и колела, както и пешеходци, носещи сведения и получаващи нови нареждания.

Съгласно сключеното споразумение, хората на организацията се използваха главно за "ликвидаторска сила", т.е.за прехвърляне на противниците, онзи, които трябваше да изчезнат без съд и присъда и без знанието на близките им. Другото - официалното - арести на министри, депутати и разни големци - се извършваше от войската . Разбира се, срещу тази "джелатова" помощ Тодор Александров, това добре знае и Перо Шанданов и може би ще го предаде в мемоарите си, беше си извоювал правото да ликвидира и той по същия начин своите противници от македонската девица - в София и в провинцията .

Странното бе, че за всичко това, което се е подготвяло преди превратa, оформирани на отряди, групи и пр., земеделското правителство не е имало никакви сведения. Разузнаването им е било съвършено слабо, или по-точно не е имало никакво разузнаване. Даже и на сутринта на 9 юни, когато властта беше преминала в ръцете на превратаджиите, някои от министрите са били в пълно неведение. Случаят с м-р Недялко Атанасов, разказан ми от капитан Васил Монев, който е бил между тия, които са били заели столичното градоначалство. На 9 юни сутринта м-р Недялко Атанасов чува стрелба и веднага пристига в градоначалството, за да се осведоми върху положението . На входа стоят войници, които той поздравлява по войнишки "здравейте юнаци". Качва се горе и в коридора среща дежурния офицер, който му задава въпроса - Какво желае господинът . Не схванал положението, Недялко Атанасов отговаря: "Аз съм министър Недялко Атанасов". Много добре - отвърнал дежурният офицер - тъкмо пращах команда да ви арестува. Вие не знаети ли, че правителството е свалено и че има установена нова власт ? ...

За убийството на Ал.Стамболийски

На 8 срещу 9-ти юни, когато се извършваха арестите на

124

министрите, както е известно, Стамболийски отсъствуваше от столицата. Беше си в родното село Славовица. Това организаторите на преврата добре знаеха и затова задачата за неговото залавяне бе възложена на така наречения Юндолски отряд на Тодор Александров, начело на който стоеха Стоян Филипов, Ташко Янакиев и скопският войвода Величко - чичото. Към тях бяха придадени от страна на военните капитан Хърлаков и капитан Антон Кръстев. През нощта на осми срещу девети юни Стамболийски не бе намерен в дома му в село Славовица.

Със свои близки той беше се укрил другаде. И затова сутринта на 9 юни, макар превратаджиите да бяха успели да заемат властта, тревогата им бе голяма. Всички съзнаваха, че без Стамболийски преврата не е приключен. Но по-късно, както е известно, Стамболийски бе заловен и ликвидиран. В печата се дадоха някои съобщения, обаче истината не се каза. Бяха пуснати най-различни версии.

Аз ще предам това, което ми е разказал полковник Васил Конев, доверено лице на двореца и на военното министерство, често натоварван със специални тайни мисии. През 1934 г. аз му бях квартирант и наскоро след 19-томайския преврат при един интимен разговор, като говорихме за ликвидирането на Стамболийски, той ми довери, че Стамболийски е бил ликвидиран от капитан Харлаков, Величко - чичото и капитан Антон Кръстев. От София - разказваше ми полковник Конев - бе дадено нареждане да се изпрати жив Стамболийски, но тази заповед не бе изпълнена. В дома му в Славовица бяха намерени злато и чуждестранни валути. Отначало Стамболийски не признавал, че има скрити пари, но след жестоки изтезания сам той посочил къде ги е заровил. За намерените ценности аз донесох в София и главното командване нареди всичко да бъде изпратено в столицата. Обаче Величко и капитан Кръстев бяха

задигнали доста от парите. Кръстев по нареждане на началството ги върна, но Величко си построи къща в столицата.

От главното командване бе дадено и друго нареждане - да остане неизвестен гробът на Стамболийски и затова бе изваден трупът от първоначалното място, където беше погребан и заровен другаде. Задачата бе изпълнена от Величко - чичото и капитан Антон Кръстев . Само те знаеха къде точно е погребан Стамболийски.

Едно изказване на Димо Хаджидимов за 9 юни

Предавам един разговор, който съм имал с македонския революционер Милан Ангелов от Прилеп, стар комунист, близък приятел на Димо Хаджидимов. "След като се вдигна блокадата - разказваше ми Милан Ангелов - в къщи дойдоха Кръстьо Попов - Шакир и Наум Терзиянов, за да се осведомят какво становище има Партията по превратa. Тримата се отправихме към къщата на Димо Хаджидимов, предполагайки, че той е осведомен. В къщи обаче не го намерихме. Хаджийката ни каза, че отишъл към къщата на Васил Коларов, като вървяхме по ул."Цар Освободител", точно пред Военния клуб срещнахме Димо. Направи ни впечатление, че е нервиран . Кръстьо Попов шеговито закачи - да не съжаляваш, че се е изгубил раят на земеделците. Димо обаче отговори много троснато: "И вие ли така леко гледате на тези събития? и добави - разберете ,това ще бъде за главите ни. Сега може да не ни закачат нас,комунистите, но скоро ще ни забият ножа в гърба ".

Как Паница се изплъзна от мрежите на Т.Александров

Девети юни завари Тодор Паница в столицата. Дълго време той се укриваше в София и за целта често сменяше квартирите си. Най-много е стоял в квартирата на Петър Григоров. При един разговор с Петър Григоров той ни разказа следния случай: "В

126

моята квартира Паница се чувствуваше най-удобно . Аз живеех на ул."Витошка", близо до ул."Солунска /сега "Васил Коларов/. По едно време забелязахме, че квартирата ни е под наблюдение. Един приятел ме предупреди, че са били по дирите на Тодор Паница и че се насочвали към моята квартира.

Съобщих това на Паница и той веднага взе мерки да напусне квартирата ми. Декизира се като някакъв учен, с голяма брада, очила и бастун в ръка и на 20 юни излезе от стоята си. При слизането си по стълбите срещнаха го Йордан Гюрков и Киро Драгов и го отминаха.

Не мога да забравя с какво спокойствие той мина покрай тях без да го подозрат. Влязоха в моята квартира и потърсиха Паница.

Убийството на свещеник Милан Конев

През време на деветюнските събития, както вече казах и на друго място, в Петричкия окръг не бе посегнато на комунисти и на хора от македонската левица. Но, разбира се, това не трая за дълго. Заели изцяло властта в окръга, хората на Тодор Александров замислиха да си разчистят сметките с ония, които са били тяхна опозиция. Първата жертва бе архиерейският наместник на град Неврокоп Милан Конев. Той от младини, преди още да приеме свещенически сан, бе с леви убеждения, а по-късно открит противник на Тодор Александровата ВМРО и човек с огромно влияние върху населението в Неврокопския край. Това, разбира се, дразнеше организационните хора, а главно неврокопския войвода Стоян Филипов и затова искаха да се освободят от него .

Стоян Филипов прави опит да премахне свещеник Конев и преди девети юни. Устроеното обаче нападение излезе несполучливо. Привечер на 20 юли 1922 година свещеник Конев излиза от дома си и се отправя към кафене "Централ", дето го чакали негови

127

приятели, санданисти. Тъкмо наближава кафенето, от кулата на митрополията се дават изстрели против Конев, които за щастие не го засягат. Няколко куршума разпокъсват расото му. Той набързо прибягва в поценската станция и там се укрива. Куриозното е, че нападателите вместо свещеник Конев улучват с куршумите си смъртоносно лицето Караманов, близък човек на Стоян Филипов, който дал сигнал на убийците да стрелят по свещеника.

Приятелите на свещеник Конев, които чакали в кафенето, били Иван Кумджиев, Кочо Павлов, Кочо Титянов, Лаков и съдържателят на кафенето Кръстьо Делипанзов. Като чули изстрелите, излезли от кафенето и намерили трупа на Караманов. Един от приятелите забелязал, че нападателите, които стреляли от кулата, прескочили в съседния на митрополията двор. Всички тръгнали за там и поставили засада. В тъмнината те видели една сянка и стреляли по нея, обаче по погрешка убиват своя другар Д.Икономов.

След несполучливото нападение срещу свещеник Конев, Стоян Филипов дири начин да го премахне. Девети юни му развързва ръцете за по-свободно действие. Свещеник Конев обаче, чувствувайки, че организацията вече ще действува по-свободно, напуска Неврокоп със семейството си се установява в столицата при своя бадиганак Никола Хърлев, живущ на улица "Антим I" 18. Стоян Филипов е по дирите му. На 18 юни 1923 г. той свиква в дома си в Неврокоп съвещание, на което присъствуват приятели на Тодор Александров, между които Илия Попиванов, Никола Атанасов и Димитър Усталиев.

За това съвещание са ми разказвали многократно, но аз предавам това, което ми е разказал Георги Петров, чиновник в Земеделската банка тогава, човек от антуража на Стоян Филипов. "Съвещанието - каза Георги Петров - продължи доста много. Стоян Филипов направи обширно изложение и набеляза имената на хората, които трябва да бъдат ликвидирани. След него взеха думата Илия

Попиванов, Атанасов и Шейнин. Първият човек в списъка бе свещеник Конев. За него се изнесе, че е голям противник на организацията, използва църковния амвон, за да говори против организацията. Припомни се скандалът между него и владиката, станал в църква, и отпечатани в "Пирински глас", редактор на който бе Конев. За тия му провинения бе да бъде убит - завърши разказа си Георги Петров.

След това съвещание Стоян Филипов пристига в столицата и отива при Задграничното представителство - Георги Бакдаров, да получи съгласие за привеждане в изпълнение смъртната присъда срещу Конев.

Съгласието се получава и се нагласява машината. Филипов знае къде е отседнал Конев и се изработва набързо план. На 23 юни 1923 г. след обед група от 14 души, предвождани от Йордан Гюрков, Кръстан Поптодоров, Киро Дрангов и Иван Параспуров, пристигат на ул. "Антим I" 18. Трима от тях - Джузданов, Калчев и Ангел Тарлишанов Брашнаров се изкачват в квартирата, дето живее Конев, влизат с насочени пистолети в стаята, дето е почивал на кревата попът заедно с племенника си Кирил Хърлев и стрелят срещу беззащитния Конев, който моментално издъхва. Съпругата му и двете невръстни деца, които в този момент били в кухнята, се втурват към стаята, обаче убийците им препречват пътя и ги изблъскват най-брутално. След това те слизат спокойно по стълбата на двора, дето ги чакала групата /Може да се види някому чудно, че между групата на терористите са били Гюрков и Дрангов, но те тогава още бяха само изпълнители, а по-късно станаха големци/.

За убийството на Милан Конев съпругата му Вера разказва следното:

В къщата на Антим I- 18 живеехме заедно със сестра ми Руша Хърлева. На 23 юни 1923 г. обядвахме заедно и разговорът

между съпруга ми Милан и зетя ми Никола Хърлев бе около станалия
преврат на 9 юни. Зет ми увещаваше съпруга ми да се закрие за
известно време, докато мине бурята, както той се изрази. Съпру-
гът ми му каза: "Отидох у Дарвингови, но на тях не ми бе прият-
но моето присъствие в техния дом и когато станах да си ходя,
не само не ме спряха, но дори с охота ме изпратиха до външната
врата.". Също той каза на зетя ми, че се е опитал да се свърже
с Пашич, който нелегално се укриваше в София, но усилията му
останали напразни. При такъв разговор мина целият обед, след
което съпругът ми Милан заедно с племенника Кирил се оттеглиха
в стаята на следобедна почивка. Аз се прибрах в кухнята и по
едно време чух изстрели и тутакси заедно с децата се втурнахме
към стаята, но нападателите попречиха пътя ни и ни изблъскаха
най-брутално. Нещо повече, те ни и изругаха. Съпругът ти -
казаха те - не ще цар и царска България , а иска болшевишка
България, ето нека прави сега болшевизъм на оня свят" . Не мина-
ха 15 минути - продължава разказа си Вера Конева - пристигна
окръжният прокурор и един лекар, за да констатират смъртта ".

За да се види колко тежка беше атмосферата по онова
време, трябва да припомня думите на Вера Конева: на погребението
никой не посмя да присъствува. Бяхме само ние, семейството на
сестра ми и един приятел от Радовиш, с когото съпругът ми много
дружеше, когато бяхме в Радовиш" .

Приятелите на попа наистина не са присъствували на по-
гребението, обаче те намерили начин да изпълнят своя приятелски
дълг. След не много продължително време, когато съпругата отива
на гроба, намира паметник, без дори и досега да е разбрала кои
са тия негови приятели, които са поръчали паметника .

Свещеник Конев е родом от град Прилеп. Произхожда от
бедно, но борческо семейство. След като завършва трети клас в

родния си град, постъпва в българската семинария в Цариград. Като ученик в семинарията Конев се интересува от революционната организация и е активен член на революционния младежки кръжок в семинарията.

След завършването на семинарията Конев учителствува в Кукуш и Одрин, а впоследствие заминава за Швейцария, дето в Лозана и Цюрих следва правни науки. Като студент в Швейцария Конев поддържа връзки с прогресивни студенти, избягали от Русия, между тях и Владимир Ленин .

След завръщането си от Швейцария, Конев приема свещенически сан и бива назначен архиерейски наместник в град Радовиш, където го заварва Балканската война. Преди да бъде окупиран Радовиш от сърбите Конев напуска града със семейството си и се настанява пак на длъжност архиерейски наместник в град Неврокоп. В Неврокоп Конев се сприятелява с Яне Сандански, завързва връзки с Тодор Паница, Димо Хаджидимов, Васил Мулетаров и др. Конев е човек с висока култура, много начетен и притежава качествата на оратор. Прогресивните хора го търсят да поддържат дружба с него.

В Неврокоп той се издига като пръв гражданин, дружи с мнозина и пред никого не скрива своите леви убеждения, открито говори против действията на организацията. Тъкмо затова той става първата жертва след девети юни.

Поред свещеническата си служба Конев е и учител в Неврокопската гимназия по български и френски езици. През 1922 г. след един скандал с неврокопския владика Макарий, той бива анатемосан и остава само с учителската си длъжност. Милан Конев бе горещ привърженик за автономна Македония в рамките на Балканска федерация, която позиция бе и на БКП.

Таската Серски

Деветоюнският преврат помогна на Тодор Александров

и Протогеров да разчистят сметките си със своите противници. След направената чистка бяха определи твърде много хората, които правеха опозиция. Между останалите по-големи фигури бе Таската Спасов - Серски, който след убийството на Гьорче Петров толкова много се почувствува огорчен и разочарован от хода на македонските работи, че реши да се махне от света и да се затвори в родното си село Враня и там да прекара в уединение, без да се среща с никого, последните дни от живота си .

Месец след 9 юни той заболява и постъпва на лечение в Александровата болница. Налокило се да му се направи операция. Операцията извършил професор Станишев и макар сполучлива впоследствие настъпват усложнения - пневмония и на 7 юли 1923 г. починал. Приятелите му устроиха тържествено погребение. За някои от тях обаче смъртта на Таската предизвика известни съмнения. Пуснат бе слух, че проф. Станишев, по искане на Т.Александров , Таската бил отровен. Това обаче не се потвърди и до ден днешен. Отрекоха го даже и противниците на Станишев.

Таската е крупна фигура в македонското революционно движение и редно е да дам на кратко черти от неговия живот. Роден е в село Враня, Мелнишко. Още в младини се включва в революционната организация, а като ученик в Серското педагогическо училище вече е нейн активен член .

След като свършва училището, Таската става учител, но не само на малките деца, но и на възрастните им родители. Като запален революционен деец, Таската обръща вниманието на бродещия по това време из Пирина Гоце Делчев. Прави му впечатление, че у младия учител гори революционан огън и затова го прави ръководител на няколко села и войвода. Таската оправдава оказаното му доверие, създава гъста революционна мрежа в Мелнишко, Демирхисарско и Серско. Надарен с дар слово, той лесно печели

обичта на населението. В Серския окръг той се прочува с изгонването на 60 души албанци, свирепи пазачи на бейските чифлици ,и по този начин накарва бейовете да си продадат земята и потърсят убежище в Цариград и Солун .

Таската е бил и прекрасен просветен деец. В Серския окръг той е открил повече от 40 български училища, за което при едно посещение в Цариград Екзархът лично му е изказал благодарност.

След смъртта на Гоце Делчев, когато Яне Сандански застава начело на Серския революционен окръг, Таската е един от главните му съветници. Яне е ценил твърде много мнението на Таската и само на него е позволявал да му прави опозиция по известни въпроси.

Населението е запомнило Таската и с това, че той е полагал големи грижи за личната хигиена на селяните .

Хуриетът в 1908 г. сварва Таската в Серес. Той бе един от тия, които правилно прозряха, че хуриетът е празна работа и че свободата ще бъде ден до пладне . Както и стана. Наскоро той бе стрелян от един гръцки терорист и ранен в главата . Приятелите му го настаняват в италианската болница в Солун, откъдето бива изписан здрав.

След като излиза от болницата, Таската отива в Серес, Запазено е едно писмо, писано от Серес, с дата 27 април 1909 г. което има следния текст: "Драги Мишков, писмото ти получих.Всичко за тебе разбрах, как те преследват и прочее. Аз за сега оздравях от раните, но инак не съм добре. Щом като оздравея, смятам да се преселя в някое село и се занимавам със земеделие, докато дотегне на хората и ми дотегнат. Положението ми е както всякога: един против всички и всички против един. Маса неподатливи на добро, а само към зло. Право говорят социалистите. Те се клатушкат

кат, не могат да се установят- дават ухо на всяка съблазън, но все пак аз съм най-добре от другарите си . Но трудът, който полагам и резултатът, който се получава, е незадоволителен. Освен мен и Андрея почти всички другари се заловиха на работа. Аз ще те моля пак за една работа. Тук е Иван Сматракалев, секретарят на общината. Гаден човек беше в България, като председател на Серско-драмско дружество. Говори се, че сума злоупотребления е направил и заглубил някои работи. Както виждаш, тези работи доста ни трябват. Заради туй събери сведения за него и ни ги прати. Най-добри сведения ще получиш от Петър Стайков /бронзеца/. Моля изпрати това. Всички другари взеха участие в контрареволюцията, само аз не отидох,защото съм болен. Сега добре сме поставени. Всички доброволци бяха от нашата партия. От патриотите няма нито един. Може ли да знаеш къде е Апостолов, фотографа, защото откак го изпратих, ни писмо съм получил, нито пък го зная къде е. Поздрави всички приятели и познати".

Турската мобилизация през септември 1912 г. сварва Таската в Серес. Турската полиция имала заповед да го арестува, но той успява да се измъкне заедно с другаря си учител Щерьо Нашков. Пристига в Мирина и участвува в свиканото от Яне Сандански съвещание в Роженския манастир, когато, както казах и на друго място, е бил разискван въпросът - на чия страна да се обяви организацията - на страната на България или на Турция. Отбелязах също, че Таската единствен на това съвещание остава на особено мнение.

Известно е една среща между Яне Сандански и Таската, станала на 23 октомври 1912 г. в покрайнините на Баракли Джумая. За тази среща ми е разказал Иван Чонтев, който е още жив и живее в град Сандански. Понеже Яне се бил запътил с четата си за Солун, Таската го подиграл със следните думи: "И ти ли

искам да влезем пръв в Солун, както Фердинанд в Цариград ?"

На поканата на Яне да тръгне и той с четата си за Солун Таската отговорил: "Наивно е да вярва, че Солун може да бъде български. Той трябва да остане столица на автономна Македония."

Три дена след срещата с Яне, Таската разформировал своята чета, като казал на четниците: "Другари, нашата задача е вече свършена, вие трябва да си отидете по домовете си". Разделяйки се с другарите си, Таската казал: "Помнете, че ние се отървахме от едно робство, но ни чака по-тежко, от християнски деспоти". Колко пророчески са били думите на Таската !

След националната катастрофа в 1918 г. Таската бе извикан в София от Гьорче Петров и Дино Хаджидимов, за да обмислят бъдещата дейност. Както казах и на друго място, тогава именно, в противовес на Т.Александровата и Протогеровата ВМРО създадоха Временно представителство и заедно със серчани издадоха известния апел до македонската емиграция. В ръководството на Временното представителство влезе и Таската, който в същото време бе и един от редакторите на издавания тогава Бюлетин .

Правителството на Ал.Цанков и нишките спогодби

Изглежда въпреки опроверженията на Ал.Стамболийски, нишките споразумения са съдържали някакви тайни клаузи, щом както Белград постоянно поставяше искането те да бъдат изпълнявани. На 30 юли 1923 г., когато в Синая заседаваха външните министри на Малкото съглашение, югославският външен министър даде пред пратеника на в. "Утро" изявления, в смисъл, че ако българското правителство спазва Нишките спогодби, приятелството между България и Югославия ще се развива нормално.

За да успокои сърбите /професор Ал.Цанков заяви, че ще изпълнява Нишките спогодби, сключени от Ал.Стамболийски,

Белградският вестник "Време" помести интервю от Ал.Цанков, в което се казва, че българското правителство ще следва пътя на приятелство и сближение между двата народа. Тия изявления на Ал.Цанков обаче се посрещнаха от Тодор Александров враждебно. По негово нареждане и като отговор на изявленията на Цанков, на 2 август, Илинден, и на 6 с.м., 20-годишнината от смъртта на Гоце Делчев, в столицата бяха устроени големи протестни манифестации на македонската емиграция.

По думите на Михаил Монев, зет на Тодор Александров, Тодор казал дословно следното: "Този козел /за Ал.Цанков/ ще стане по-опасен за нас, дори от Ал.Стамболийски, щом неукрепнал още положението си, започва да кокетничи с Белград. Наш дълг е да следим всяка негова стъпка". И добавил: "Ще излезе наша голяма грешка, че организацията взе участие в преврата на 9 юни."[11]

Въпреки кокетничението на Ал.Цанков, Белград не вярваше и се държеше крайно предпазливо. Мъчно се разрешаваше българин да стъпи на тяхна територия. Дори не изпълниха едно свое международно задължение и не пуснаха за конгреса на есперантистите в Загреб делегацията на българските есперантисти. Коментето на югославското правителство по този повод гласеше: "Югославското външно министерство не се съмнява в добрите намерения на българските есперантисти, но все пак не може да повярва, че между тях няма да бъде и Панчо Михайлов ".

Убийството на Райко Даскалов

Преврата на 9 юни завари Райко Даскалов в Прага като български пълномощен министър в Столицата на Чехословакия. За Земеделския съюз беше изгодно един такъв силен човек като Райко Даскалов да бъде извън границите на България, откъдето да води борба против узурпаторското правителство на Ал.Цанков. Скоро

136

около него се групираха многобройни земеделци, които емигрираха от България, след като бе свалено правителството на Ал.Стамболийски. Райко Даскалов на събрания и в печата атакуваше цанковото правителство и ВМРО на Т.Александров. За тази му дейност, в София бе взето решение той да бъде убит. За начина, по който е било организирано убийството ми е разказал Тодор Попадамов, един от функционерите на Т.Александров. „Райко Даскалов - разказа ми Попадамов - беше най-голям враг и като министър той неведнократно е отправял закани против нас".

Решение за неговото премахване имаше много отдавна, а с дръзкото си в Прага той предизвика присъдата да бъде изпълнена без всякакво отлагане. Че беше далеч, вън от България, това не беше пречка. Наказания вън от България имат това значение, че могат да действуват „възпитателно", в смисъл че никой престъпник, където и да се намира, не може да отбегне присъдата.

Като изпълнител на решението бе определен младежът Атанас Николов, родом от град Цип. Не беше много трудно да снабдим убиеца с паспорт. Още на 26 май 1923 г. срещу една сума от две хиляди лева един земеделски функционер ни снабди с паспорт на името на Атанас Николов. Николов заминa много спокойно за Прага и на 26 август 1923 г. извърши покушението срещу Райко Даскалов."

Пред пражката полиция Николов заяви, че е убил Даскалов, защото като министър в България е преследвал неговите съотечественици, а тук в Прага предателствувал против България.

Убийството на Райко Даскалов бе голям удар за Земеделския съюз, тъй като излизаше от строя вторият човек след Стамболийски. На Тодор Александров то донесе голям престиж, нашата и чужда преса предаде случая като голяма сензация.

Организаторът на нападението на Кица Лазич

Населението в Македония беше пропиляло от действията на министра на вътрешните работи на Югославия Кица Лазич. ВМРО бе решила да устрои атентат против него. За целта бе използван Григор Милчинов, помощник на околийския началник в Неврокоп през времето на земеделското управление и близък приятел на Тодор Паница. След преврата на 9 юни Милчинов бе арестуван и доведен в дирекцията на Обществената безопасност в София, от където организацията му устрои "бягство". За случая ми разказа Тодор Попадамов следното: "Григор Милчинов е от Прилеп и мой роднина.

Когато научихме, че Милчинов е доведен в София, аз поисках разрешение да го посетя като близък . С помощта на приятели от полицията, които бяха наши хора, инсценирахме бягството му. Поставихме го във връзка с негови другари земеделци и чрез канал го прехвърлихме в Югославия. Снабдих го и с голяма сума пари. Отговорник за канала беше Борис Бумбаров. Милчинов първо е пристигнал в Милановец, а от там е заминал за Загреб. В Загреб ние влязохме във връзка с него и получихме много ценни сведения. Свързахме го с нашия човек Коста Царнушанов, също от Прилеп, чрез когото му изпращаха пари. Милчинов свърши много хубава работа. Организира нападението срещу Кица Лазич."

Спирането на в."Илинден".

Правителството на Ал.Цанков вече беше почнало да чувствува народното негодувание и за да бъде външно спокойно, то прие унижението да изпълни искането на югославското правителство и да спре излизането в столицата в."Илинден". Спирането на вестника предизвика големи протестни демонстрации на македонската емиграция в България. Във всички градове бяха

устроени протестни събрания и манифестации.

Отражението на септемврийските събития в Горноджумайско

Както вече казах и на друго място, Тодор Александров в първите дни след превратa не посетна на комунистите в Петричкия окръг. Той си устоя на дадените обещания в срещи с комунистическите водачи. Една от първите срещи бе през месец ноември 1922 г. Тя е станала в село Покровник, Горноджумайско, между Тодор Александров и Иван Илиев, водач на комунистите в Петричкия окръг.

На тази среща Тодор Александров поискал комунистите от окръга да влязат масово в организацията, тъй като и организацията се борила за същите социални права, както и партията. На това предложение Иван Илиев отговорил, че комунистите са дисциплинирани членове на партията и затова препоръчал на Тодор Александров да се обърне към Централния комитет на партията . Такава среща е станала в София. За нея ето какво ми разказа Стоян Лазаров, от Струмица, активен участник в Септемврийското въстание: "От страна комунистите бяха определени да се срещнат с Тодор Александров,Димо Хаджидимов и Иван Илиев. Срещата стана в началото на м.август 1923 г. в дома на инженер Христо Станишев на ул."Цар Крум" и Раковска. Доколкото зная на тази среща бе уговорено ВМРО да не се намесва в работите на БКП.

На неориентираните хора такова споразумение може би ще се види чудно, но то бе факт. Тодор Александров беше се разочаровал от Ал.Цанков,вследствие на непрекъснатите му изявления пред печата за приятелство със сърбите. В момента, той не искаше да изостря отношенията си с комунистите."

След срещата в София състоя се и втора в Горна Джумая. От страна на комунистите присъствували Иван Илиев, Алекси Ве-

личков, Методи Алексиев, Коста Сандов, Ацев, Лисичков и анархиста Тодор Чопов, а от страната на Т.Александров присъствували Междуречки, Киро Мончев, Асен Попавранов и др. На срещата постигнато е било споразумение при какъвто и да е случай никоя страна да не насочва оръжие срещу другата.

„Като имахме това споразумение – продължава разказа си Стоян Лазаров – ние потеглихме на 22 септември 1923 г. с въоръжен отряд към Дупница. Главнокомандуващ на отряда бе учителят и запасен офицер Алекси Величков, а отрядът се делеше на четири групи от по 50-60 души всяка една. Началник на първата група бе Коста Сандев, на втората – Методи Алексиев, на третата – Димитър Ацев и на четвъртата – Тодор Чопов. Когато излизохме от Горна Джумая, комитите ни поздравиха дружелюбно. При село Бараково на моста на Рилската река се противопоставиха местни полицаи, но при завързалата се престрелка двама от тях бяха убити, а другите се разбягаха.

По пътя за Дупница срещнахме един камион с войници, спряхме ги и ги обезоръжихме. На гара Бобошево вдигнахме релсите, за да спрем движението. Продължавайки пътя си, срещнахме р. Дупница
члена на ВМРО Чернев, срещнахме го под гр. ~~Кюстендил~~, когото също обезоръжихме, той, види се, имал е задача да ни предаде.

Методи Алексиев не позволи да го убием, тъй като, както каза той– трябва да се придържаме със споразумението. Близо към Дупница ни посрещнаха двама наши другари куриери и ни съобщиха ,че в Дупница акцията е пропаднала и всички по-видни другари били арестувани, а и властта знаела за нашето придвижване и затова е извикала кавалерия,един ескадрон от който вече пристигнал в Дупница . Нашият главнокомандуващ Алекси Величков и началниците на групите решиха да вземем посока към Рила. В село

Рила водихме сражение, в което дадохме няколко другари жертва и
ваи разбрахме, че сме били измамени от Тодор Александров. Раз-
брахме, че същия ден, когато потеглихме за Дупница, 2 септем-
ври, големците в Горна Джумая събрали всички чети на брой около
две хиляди души и на различни места поставили засади . Най-голя-
мата засада бе при село Бистрица и там при сражението дадохме
около 30 души убити и ранени, между които тримата братя Борис,
Киро и Минко Костови, Алекси Илиев и Петър Ичков .

След като утихна сражението, комитите вдигнаха бял
байрак и поискаха примирие. Ние приехме предложението и пратихме
делегат, който да води преговорите, Тодор Чопов. Чопов замина,
но се забави дълго време и ние взехме да се безпокоим. След като
той не се завърна, ние разбрахме играта и бяхме положителни, че
Чопов е убит. Ние отново изменихме посоката и се отправихме към
Разлог. Бяхме получили сведение, че в Разлог нашите другари са
заели властта. Минахме много труден път, изморени и гладни, се
отзовахме на Предела.

Вече беше 28 септември. Тук попаднахме на голяма заса-
да,ръководена от Никола Северов и Гоно Роговски. Влязохме в
бой, но скоро получихме по двама горски стражари съобщение, от
Владо Поптомов и Георги Пенков да спрем всяка съпротива и се пре-
дадем, тъй като те били включили споразумение с Алеко паша. Всич
ки предадохме оръжието, с изключение на Алекси Величков, който
се отдели, пое пътя из Рила и после научихме, че чрез уредени
канали стигнал в Съветския съюз. Стана ясно, че и споразумението
с Владо Поптомов е било измама, защото Северов ни извърза като
роби с въжета .

Този факт много ни покруси, но изведнаж блесна лъч на
надежда. Яви се Георги Пенков, който имаше дъскорезници на

Предела и каза на Северов да ни освободи, тъй като той гарантира за нас. Георги Пенков ни заведе в стопанството си, в уредения там стол ни предложи храна и ние се почувствувахме, че сме хора, ободрени от надеждата, че животът ни е гарантиран. Но изведнаж работата се промени. По заповед на Северов и Роговски ние отново бихме извързани, въпреки протестите на Георги Пенков и повети ни държаха цели осем дни. След един нестон разпит отново ни извързаха и ни подкараха към Предел. По пътя бяха отделени от нас Стойчо Падешки, Ангел Кирков и Борис Димитров и пред нас заклани. Това ни смути много, всички разбрахме, че ни чака същата участ. Когато стигнахме при Симитли, от групата извадиха Димитър Ацев и Лисичков и ги обесиха. На същото място бе обесен и Филип Велинов, нотариус в Горна Джумая. Смъртните присъди привеждаха в изпълнение Аргир Манасиев, Никола Северов, Киро Мончев, Васил Мечкуевски, полицейският началник Алексиев, кратовец и др.

След като ни държаха в Симитли няколко дена, заведоха ни в Горна Джумая. Беше вече 15 октомври. След нов инквизиционен разпит освободиха ни. Тогава научихме за убийството на Тодор Чопов и Иван Илиев, изтезавани най-жестоко .

След като ни освободиха, за дълго време бях следен в Горна Джумая, но успях да се свържа с наши другари и чрез канал бях прехвърлен в Струмица, моето родно място, дето останах при близките си. Там образувахме нелегална комунистическа група - завърши разказа си Стоян Лазаров .

Иван Илиев

През септемврийските събития - 1923 г. Комунистическата партия в Петричкия окръг даде много скъпи жертви. Аз тук ще спра на две големи фигури в македонското и комунистическото дви-

жените – Иван Илиев и Тодор Чопов.

Иван Илиев не взе участие в отряда, който потегли от Горна Джумая за Дупница, защото по това време беше болен, приковат на легло от тежка малария с 40 градуса температура. Но властта и хората на организацията знаеха, че вдъхновител и организатор на отряда беше Иван Илиев и затова го търсеха под дърво под камък. На 26 септември 1923 г., като нахлуват в дома му, той се качва на покрива, за да се укрие, но и там го откриват и раняват. След като го свалят в двора, пред жена му го намушкват най-нестоко с ножове. Така загина големият македонски революционер и водач на комунистите в Петричкия окръг.

Редно е да дам кратка биография за него. Роден е в село Ново село, Струмишко. Още юноша, той се интересува от работите на организацията и скоро става нейн активен член. След като свършва правните науки в Софийския университет, той се връща в Струмица и застава в първите редици на нелегалната борба, достигайки поста – инспектор на Струмишкия революционен окръг.

Големият македонски войвода Христо Чернопеев, когато отсъствувал от Струмишко, винаги казвал на приятелите си: "Аз съм спокоен за окръга, защото съм го оставил в здрави ръце – Иван Илиев. Като културен човек, Чернопеев го е ценил и го е имал за свой пръв съветник. Иван Илиев бързо става известен между македонските революционни среди. Популярността му вбесява върховистите и те на няколко пъти правят опити да го премахнат. След хуриета 1908 г. Иван Илиев става социалист, а след това деен член на тесните социалисти. След като Струмица бе даден на сърбите, той се установява в Горна Джумая. Става водач на комунистическата партия и с право може да се каже, че Иван Илиев е предтеча на единния фронт.

За него се заговорва в цялата страна, където има маке-

донски провъдеництци. Този авторитет обаче създаваше грижи на Тодор Александров и Протогеров. Ето защо те се заеха да го обезвредят, първо като се опитат да го привлекат на своя страна.По думите на Мишо Шкартов, Тодор Александров казвал на Протогеров, че е опасно да посегнем върху него физически, тъй като това може да предизвика сътресение в македонските среди поради неговата популярност, по-скоро да го привлечем. И наистина през лятото 1923 г. Тодор Александров поискал среща с Иван Илиев, но въпреки всички увещания, не е могъл да го привлече.

С хората на ВМРО Иван Илиев е имал и други срещи в Горна Джумая, но все безуспешни. Важна е друга една среща с Александров, която е станала в София през месец август 1923 г. На тази среща е присъствувал и Димо Хаджидимов. На тази среща Тодор Александров направил декларация, че ВМРО няма да се меси в работата на Комунистическата партия и каквито действия да предприеме тя, ВМРО няма да бъде против тях и не ще даде подкрепа на правителството. За тая декларация са ми казвали Милан Ангелов и Кръстъо Попов, Шакир, близки другари на Димо Хаджидимов. Но Тодор Александров удържа ли думата си ? - Разбира се, не.

Комунистическите водачи в Петричкия окръг, базирайки се на тази декларация, и със съгласието на Централния комитет, решават в Горна Джумая да не се вдига въстание, а вместо това в Горна Джумая да се формира отряд, който да отиде на помощ в Дупница. За действията на този отряд предадох в предните страници и известна е съдбата на хората от отряда, станали жертви на измама и подлост.

Тодор Чопов

Трагичен е случаят с убийството на Тодор Чопов. Както казах в предните страници, Чопов участвува в Горноджумайския

144

отряд като началник на четвъртата група. По пътя за Дупница от куриери се разбира, че хората на организацията са нарушили споразумението, постигнато между комунистите и ВМРО.

Понеже било поискано да се изпрати делегат за нови преговори, съветът на отряда определя Тодор Чопов, като най-удобния човек в момента. На 25 септември Тодор Чопов пристига на определеното място в с.Бистрица, Горноджумайско, и се явява пред околийския войвода Коларов, за да се почнат преговорите. Но Коларов вместо да седне да преговаря, обезоръжава Чопова и го връща в Горна Джумая при големците, конвоиран от усилена стража. Заведен бил в къщата на Станке Захариев и там пазен под стража. В часовете, когато го е пазел Михаил Арнаудов, казал му следното: "Драги Тодоре, вземи моето оръжие и бягай, защото доколкото можах да разбера, осъден си на смърт". Чопов се показал твърд, нищо не му отговорил, а само поискал хартия и мастило. Написал дълго изложение,което обаче остана неизвестно. Според думите на Арнаудов, в изложението между другото се нападали нетрпниците в организацията, че са погазили устава и правилника на македонските апостоли Гоце, Даме, Пере и Гърче.

На 26 септември в къщата на Станке Захариев пристигат девет души въоръжени лица, водени от Васил Мечкуевски. Докарват коне, всички възсядат на коне,като предлагат същото и на Тодор Чопов. Преди да потеглят, Чопов се обръща към Мечкуевски и го пита къде отиват. Мечкуевски отговорил: "Ще ходим пак в село Бистрица, където ще продължат преговорите и там ще разгледаме всичко, което си писал в изложението. Знай едно, ако се опиташ да викаш, чака те куршум ".

Пристигат в Бистрица, обаче не става дума за никакви преговори. Вместо преговори завеждат Чопов при чарка на Кото и там го застрелват. Вината му е, че е дръзнал да прави въстание

заедно с комунистите за ново работническо правителство. Вуйчо му Христо Делчев отива при Михаил Монев и пита защо е убит Тодор Чопов. С цинична откровеност Монев отговорил: "Тодор Чопов бе опасен човек, най-опасният човек за македонското движение. Той разби два наши склада с оръжие и ги раздаде на комунистите.

Разложката република

За разлика от Горна Джумая, въстанието в Разлог, макар и за няколко дена само, има начален успех. Разложките комунисти успяха да превземат казармите, полицейския участък и другите административни учреждения в града. Не само че ги превзеха, но обявиха и република. Как е било организирано въстанието и как са протекли събитията, ще предам това, което ми е разказал Иван Панин, партиен секретар на времето в с.Баня, Разложко.

"На 21 септември 1923 година - започва той разказа си- пристигна от София, изпратен от Владо Поптомов, нашия другар Трифон Тумбев. Той донесе писмо от Владо Поптомов. Още същата вечер партийният комитет се събра, за да разгледа писмото. Извикан бе и Владо Седлоев от Банско, секретар на комитета. В писмото се съобщаваше, че е дошло време за въоръжено въстание и че носителят Тумбев ще изясни в подробности как да бъде организирано то. И наистина Тумбев направи обширен доклад, като накрая каза, че както са се уговорили, ще пристигне и Владо Поптомов, който е избрал маршрут през Лъджене.

След доклада на Тумбев реши се да се изпратят куриери по селата, за да се съобщи комунистическите ударни групи по селата да бъдат в бойна готовност. За селата Бачево, Годлево, Горно и Долно Драглище бе изпратен Иван Крачанов, а аз поех задължението да вляза във връзка с партийната организация в село

Белица, най-голямата партийна организация в цялото Разложко. За селата Бачево, Годлево, Горно и Долно Драглище сборен пункт бе определен при бора на Голия рид, където трябваше да ги дочака Данаил Юруков, за да ги заведе на общия сборен пункт, определен от околийския партиен комитет в Разлог - ливадите на Валовишката река.

Аз веднага влязох във връзка с партийната организация в село Белица чрез учителя Герасим Данев. Така бе набързо организирано Разложко и на определения общ сборен пункт се събрахме повече от 80 души, болшинството от село Белица, начело на който бе Владо Поптомов. Не можаха навреме да пристигнат другарите от Годлево и Долно Драглище, поради лошата организация на Данаил Юруков.

На общия сборен пункт бе изработен план за превземането на Разлог. Изпратиха се двойки за къщите, където живеят офицери, със задача да ги арестуват. Една група от осем души бе пратена да превземе полицейския участък, но без да откриват огън, докато не чуят изстрели в казармата. На тази група командир бе Георги Рачев от Разлог. Третата група, най-многобройната бе определена да атакува казармата. Този план се изработи на 22 септември вечерта. Вечерта срещу 23 септември бе ясна, имаше пълнолуние. Това ни наложи да чакаме да се закрие луната чак до 4 часа. Владо Седлоев даде команда за действие. Операцията беше успешна и трая само час и половина. Малка съпротива оказаха няколко души часови и един фелдфебел в казармата, фелдфебелът бе убит, а трима войници бяха ранени ...

И при превземането на участъка от групата на анархисти те начело с Ас. Младенов един стражар се опита да се съпротиви, обаче бе обезвреден чрез раняване.

Това бе всичкото. Ние не дадохме жертва. От офицерите

успели да избягат началникът на гарнизона подполковник Самоковлиев, който се укрил в плевнята на местния ръководител на Тодор Александровата ВМРО Атанас Дупинов и капитан Манев, който при бягството бе ранен. На другия ден подполковник Самоковлиев бе открит от въстаниците и задържан при останалите офицери. Към задържаните не бе упражнен никакъв терор. След като бе овладян градът, създаде се революционно управление. За комендант на града пе поставен Владо Седлоев. Той постави постове пред банките, за да се избегнат провокации. Също издаде заповед за комунистическо държание на въстаниците.

Още същия ден бе отворена чаршията и населението прие промяната като нещо реално. На 23 септември пристигна и Атанас Стайков и се образува революционно управление, който пое властта. Разложката република трая четири дена. Войниците от казармата бяха обезоръжени. Някои от войниците поискаха да се присъединят към нас. Това бяха около 20 души момчета-войничета от Кюстендилски които се поставиха на наше разположение, а останалите войничета, радостни, се отправиха по домовете си . Ние владеехме Разлог четири дни, от 23 до 26 септември. За съжаление, научихме, че ние сме сами, никъде в окръга и в съседните окръзи не е имало подобни акции. При нас пристигна куриер,който ни съобщи, че големи войскови части от Леджене и Неврокоп се насочват към нас, след като се е разбрало, че ние сме превзели властта в Разлог. Също и Алеко паша събрал местните чети, наброяващи около пет хиляди души и се насочва към нас. Узнахме също, че в Добринище войводата Стоян Филипов пристигнал с голяма чета, подпомогната от войскова част от Неврокопския гарнизон.

След тия получени сведения военният щаб се събра,за да обсъди положението. Изказаха се две мнения, Едното, изразено от Владо Поптомов, да се влезе в преговори с Алеко паша, а второто,

изразено от Владо Седлоев, да се побърза да се разкъса обръчът и всички въстаници се укрият в Пирина и Рила и от там по канал се прехвърлят в Югославия.

Владо Пантомов се противопостави на предложението на Седлоев, като се мотивира, че ако ние напуснем боесраженията и отидем в Югославия, Тодор Александров и Алеко паша ще подложат на сеч нашите семейства. Ето защо, моментът налага само преговори с Алеко паша, като ще потърсим подкрепата на нашите стари приятели-сандинисти- Георги Пенков, Александър Буйнов и Георги Ковачев. Те макар да са съветници на Алеко, но не са скъсали с левичарските си разбирания. При тази защита предложението на Владо Пантомов бе прието. Определиха се и хората, които да водят преговорите - партийният секретар в Банско Никола Сирлещов, и Георги Ковачев, които веднага заминаха за Горна Джумая при Алеко паша.

Алеко паша, след като изслушал делегатите, повикал Георги Хаджиевтимов от Симитли, пълномощник на ВМРО, и наредил той веднага да тръгне за Разлог и подготви всичко за водене преговори с комунистите. Георги Хаджиевтимов пристигнал в Разлог, обаче щабът отказал да преговаря с него, даже и Георги Пенков бил възмутен от тази постъпка на Алеко, че праща за преговорите един човек, враг на комунисти. Георги Пенков се заел сам да уреди въпроса с предаването на комунистите, като им гарантирал живота. При Георги Пенков са били по това време и въстаниците от Горноджумайския отряд Методи Алексиев, Ангелов, Захов, Стефанов и анархистите от същия отряд. Георги Попиванов /Гецата/ и други. Всички тези гореизброени въстаници от Горноджумайския отряд благодарение намесата на Г.Пенков са били отървани от лапите на Никола Северов, Стоян Филипов и др., които са се канили да ги разстрелват.

Разложките въстаници пред извънредния съд на Алеко паша

След застъпничеството на Георги Пенков споразумението между организацията и разложките въстаници е било постигнато и въстаниците предали оръжието си. Всички обаче са били задържани за разпит. Владимир Поптомов и Владо Седлоев са били настанени в сградата на прогимназията, а другите въстаници – в казармените погреби.

На другия ден, след като са се върнали в Разлог военните и административни власти, пристигнал с щаба си и Алеко паша. Тойсе настанил в къщата на Благо Максимов, където е било определено да заседава революционен съд. Преди да почне работата си съдът, Алеко посетил затворниците и им държал назидателно слово .

Съдът започнал да действува на 28 септември при една много наелектризирана атмосфера. Във връзка със съденето на въстаниците пристигнали в Разлог с четите си Стоян Филипов, Ташко Янакиев и Никола Северов. Щабът на Алеко се е охранявал от четата на Воденския войвода Мицо Чегански. Тримата войводи настоявали всички въстаници да бъдат ликвидирани. В този смисъл се получила до Алеко и телеграма от Тодор Александров.

В защита на задържаните явили се Георги Пенков, Георги Ковачев и Ал.Буйнов и пред съда изнесли блискава пледоария в полза на затворниците. Георги Пенков припомнил на Алеко, че той е дал дума, че косъм от главите им няма да падне, ако предадат оръжието си . Толкова повече, че те след като овладяха града, не се отдадоха на изстъпления, даже запазиха онзи граждани, към които населението има отрицателно отношение.

Георги Ковачев подчертал, че не е уставно да се съдят въстаниците от революционен съд, тъй като те не са вдигнали

оръжие срещу ВМРО, а освен това повечето от тях са и членове на ВМРО , а някои – членове на бившата ВМОРО и още носят в гърдите си турски куршуми.

Най-блискава е изградена върху логиката била защитата на Ал.Буйнов, който между другото и той подчертал, че не е уставно да се съдит от революционен съд, защото те са вдигнали бунт не срещу нас, а срещу властта на Цанков. Освен това ние неедноократно сме давали тържествена дума, че няма да се месим във вътрешните работи на България. Ако ги съди наш съд – казал Буйнов – ще рече, че заставаме на страната на професор Цанков, който е против нас и нашето дело. Те не са погазили клетвата пред ВМРО. Те могат да се изпратят във вътрешността на Македония, те са интелегентни и могат да се изпратят като секретари на четите.

След тази защита съдът произнесъл оправдателна присъда. Щабът на въстаниците, начело с Владо Поптомов и Владо Седлоев били изпратени да ги пази войводата Мицо Чегански. Чегански ги е пазил в Мелник до убийството на Алеко паша. След това те били прехвърлени по канал в Югославия.

Двадесетте войници, които бяха се поставили на разположение на въстаниците, половината от тях бяха осъдени на смърт от военния съд, а останалите, след като успяха да избягат, също по канал, бяха прехвърлени в Югославия.

Георги Казепов

В Петрички окръг, особено в Мелнишко и Разлошко, влиянието на Санданski и след смъртта му бе голямо. Сандanистите бяха наистина голяма сила, с която мъчно можеше да се справи организацията. Те бяха открита опозиция на Тодор Александров и Протогеров.

Между изтъкнатите и челни сандanисти бе и учителят

Георги Казепов, който беше си създал голям авторитет в окръга. Той често предупреждаваше приятелите си да се пазят от Алеко паша и да не му дават подкрепа. Защото всяка наша подкрепа - казвал той - е за главите ни.

Това поведение на Казепов, разбира се, дразнеше Алеко паша, който като всесилен властелин, не можеше да търпи неподчинение. Ето защо, той замисли да го премахне и то с измама. За целта той си послужи със своите оръдия - братята Хаджиеви от село Пиперица, бивши сандански, а по-късно ортаци на Алеко паша по грабежите .

През лятото на 1923 г. - 23 септември - братята Хаджиеви поканват Георги Казепов на гости в село Пиперица, за да си поприказват върху положението и някои други политечески въпроси Неподозиращ клопката, която му се крои, Георги Казепов приема поканата и на уречения ден пристига в къщата на братя Хаджиеви. Обаче подготвени от по-рано, те хващат госта и вързан го вкарват в плевнята и го държат там цели два дена с главата надолу, като накрая го намушкват с ножове и трупът му зариват в нивите на село Пиперица.

Георги Казепов бе виден серски ръководител и близък сътрудник на Яне Сандански. Той е родом от град Мелник и произхожда от будно революционно семейство. От малък живее с мечтите да стане революционер. Още при създаването на ВМОРО Георги става неин член и разпален агитатор. Когато Яне Сандански се явява за пръв път в Мелник, за да основе чета, Георги е първият, който тръгва с него. Като образован и културен, Казепов става секретар в четата на Яне.

Учителят Никола Темелков, другар и колега на Казепов, разказва следното за Георги: "Още като ученик в прогимназията Георги ни превъзхождаше с физиката си. При игрите и боевете с

турчетата той винаги ни беше водач. По-късно като ученик в Серес той бе най-активният член в революционния кръжок при гимназията. В четата на Яне той изпъква като смел революционер, участвувал в десетки сражения с турците. Участвува и в Първата световна война и след катастрофата се прибира при семейството си в Мелник.

Когато ВМРО на Тодор Александров се настанява в Петричкия окръг и Алеко паша става безотговорен разпоредител, Козепов негодува дълбоко в душата си и се обявява за противник на организацията. За това му поведение обаче държи сметка Алеко и както вече казах, по горе, намира начин да се освободи от него.

Срещата Тодор Александров, м-р Янко Стоенчев

Една среща, която реши съдбата на Горноджумайския отряд през септември 1923 г., Когато предавах случая в горноджумайския отряд, потеглил да се яви на помощ на другарите си от Дупница, аз съобщих за постигнатото споразумение между организацията и петричките комунисти. Съобщих също, че споразумението е траело ден до пладне.

Всъщност споразумението е било чиста измама, фактически една клопка. за да се нанесе удар на комунистите в окръга и се подкрепи правителството. Да се прибегне до такава измама, е било решено на срещата, която е станала в началото на месец септември 1923 г. между Тодор Александров и м-р Янко Стоенчев. След срещата си с м-р Стоенчев Тодор Александров е имал разговор с полковник Дарвингов и той му доверил всичко, което приказвал с м-р Стоенчев .

Полковник Дарвингов е мой родина по линия на жена ми и той ми разказа подробно за тази среща между Тодор Александров и м-р Стоенчев . Тодор Александров изказал своите огорчения - от политиката, която Ал.Цанков води с Югославия. М-р Стоенчев

обаче го успокоил, че това е дипломация и да не се плаши. Никой министър от кабинета на Цанков – казал Стоенчев – не може да мисли като земеделците. Тия уверения на м-р Стоенчев успокоили Тодор Александров. Както ни е разказал полковник Дарвингов, на същата тази среща е било взето друго по-важно решение – да се изпият горноджумайските комунисти , като организацията първо се представя за техен приятел, а след това ги излови. Така и стана. Случаят с касапницата в село Бистрица.

Убийството на Никола Генадиев

На 31 октомври 1923 г. в столицата на ул."Шипка" бе застрелян от неизвестни лица бившият министър в кабинета на Радославов – Никола Генадиев. На сутринта столичният печат даде широки описания за убийството като правейе намеци за станалото разцепление в национал-либералната партия. Но като по даден сигнал вестниците млъкнаха, от което се разбра, че убийците са изпратени от друго място, от македонската организация.

Никола Генадиев е македонец, родом от град Битоля. Като министър в кабинета на Радославов, той не е могъл да търпи намеса от страна на организацията. В македонските среди се знаеше и друг един факт, датиращ още от 1915 г. Правителството на Радославов беше възприело България да се намеси на страната на Тройния съюз. Министър Генадиев беше пратен в чужбина да се осведоми върху настроенията всред Великите сили. От чужбина той се завърна съчувственик на противната теза – България да се намеси на страната на Съглашението.

В този смисъл бил си приготвил и доклада до Радославов Един ден Радославов в кабинета си в Народното събрание устройва среща между министър Генадиев и Тодор Александров и Протогеров – ярки привърженици на двойния съюз, с явното намерение да сплашат Генадиев и той се откаже от доклада си . Генадиев обаче се пока-

зал много твърд и дори заявил.след тяхната намеса,че той непременно ще защити доклада си в Министерския съвет .

По-късно се прибавя и друг факт. През 1923 г. столичният адвокат Милан Грашев излиза с една брошура, озаглавена "Македонските мафии", открито насочена срещу ВМРО на Тодор Александров и Протогеров. Организацията имала сведения, че зад тази брошура стои и бившият министър Никола Генадиев.

Никола Генадиев беше македонец и при това една сила, следователно Тодор Александров не можеше да търпи това положение. Като се вземе всичко това предвид, става ясно, ч от къде са били пратени убийците и защо е бил убит Генадиев .

Разбира се, от това имаха полза и Сговорът, и национал-либералите. Сговорът се освобождаваше от една сила,която можеше да се яви в опозиция,а разцепилите се крила вред национал-либералната партия можеха да си уредят по-лесно своите партийни котерийни сметки .

"Превземането" на братствата и младежките организации

След девети юни, когато Тодор Александров свободно и безотговорно се разпореждаше не само в окръга, но и в цялата страна, погледите на Македонския национален комитет,ръководен от приближени на Тодор Александров, бяха обърнати към братствата в македонските младежки организации. Националният комитет успя набързо да "превземе"братствата в столицата и в провинцията и си постави за ръководители свои слепи оръдия.

Същото се направи и с младежките организации, начело на които застанаха Васил Василев, Петър Ацев, Димитър Титизов, Любен Димитров и други, всички приближени на Тодор Александровата ВМРО. Те бяха подкрепяни от бившия македонски младежки

говор, ръководен от все изпечени привърженици на Тодор Александров - Сотир Нанев, П.Колищърков, Кръстьо Вельков, Йордан Чатров, Кръстан Поптодоров и др.

По нареждане на Т.Александров, вериоподаничният Македонски младежки съюз се впусна да създава навсякъде в провинцията младежки организации и да поставя в настоятелствата свои хора. Трябва да отбележа,че тия младежки организации финансово се подкрепяха от правителството на Ал.Цанков, защото бяха използвани за негови цели. На много места обаче младежи с прогресивни разбирания се противопоставяха на разните машинации отгоре, въпреки че се излагаха на опасни преследвания.

Читалище - левичарски център

Това бе читалище "Гоце Делчев" в столицата. В него членуваха повече от стотина души младежи и девойки,предимно кукушани, всички с леви и прогресивни разбирания. Те бяха образували ансамбъл, който изнасяше спектакли вред македонската емиграция. Читалището и ансамбълът не бяха гледани с добро око от Националния комитет и често им се сервираха спънки от най-различно естество. Посещенията в читалището бяха под наблюдение от хората на Тодор Александров .

Когато се случеше ансамбълът да бъде поканен някъде в провинцията, Националният комитет му създаваше всевъзможни пречки. Характерен е случаят с отиването на ансамбъла в Пловдив. За него ми е разказал Никола Гугушев, художник,член тогава на ръководството на читалището, следното: "През месец октомври 1923 г. бяхме поканени да изнесем спектакъл пред пловдивската прогресивна младеж. Не всички обаче разполагахме със средства и затова решихме да поискаме да ни се разреши от Министерството на железниците да пътуваме безплатно или с намаление. Отидохме при тогавашния министър на железниците Димо Казасов. Делегация-

та той прие много радушно, може би е сметнал, че сме от младежкия съюз на Тодор Александров. Веднага върху заявлението ни сложи резолюция, че ни се разрешава. На другия ден обаче, когато отидохме при началника да си получим писмото-разрешително, положението вече беше се променило. Отказва ни се разрешение.

Отидохме при министър Казасов, той вече не беше любезен както предния ден, и ни заяви, че той ни обещал, обаче "оказало се", че по правилник нямал правото да ни даде безплатно или с намаление пътуване. Бяхме и при главния директор на железниците, който издекламира същото. При него обаче бяха разположени на меките кресла Кръстьо Велянов и Васил Шалдев и ние разбрахме - защо не ни се разрешава безплатно пътуване.

Въпреки това ние заминахме, като финансово по-слабите бяха подпомогнати от своите другари. В Пловдив обаче други пречки - всички салони "ангажирани". Но прогресивните младежи преодоляха тези трудности и ни намериха салон в един тютюнев склад и ние пак изнесохме спектакъла. Разбира се, хората на Тодор Александров беснееха, но нямаше какво да направят .

След Пловдив бяхме поканени да изнесем спектакъл и в Плевен, но тук вече враговете успяха да го провалят. На гара Червен бряг бяхме предупредени от наши приятели, че в Плевен ни се готви нещо много неприятно.

За там предния ден били заминали Иван Михайлов, Кръстьо Велянов, Петър Колищърков, Васил Шалдев и други. Слязохме на гара Червен бряг и се върнахме обратно в София . Ето с такава "свобода" се ползвахме тогава ние, левичарите младежи, които бяхме неудобни за Тодор Александров" - завърши разказа си Никола Гутушев.

Обърканост и безпътица на Тодор Александров. Убийството на Милан Грашев, Алфред Ешконази и П.Д.Петков

През първата половина на 1924 г. в столицата се извър-

ката три убийства. Станала жертва столичният адвокат Милан Гра-
нев, софийският банкер Алфред Ешкенази и Петко Д.Петков .

Убийството на Милан Гранев бе извършено при следните обстоятелства: на 27 май 1924 г., към 8 и половина часа вечерта, Гранев напуска адвокатската си кантора, находяща се на ул."Цар Симеон" срещу "Мария Луиза", носейки под мишниците си папки с дела, и се отправя на ул. "Цар Симеон" за към Докбунар. На кръс-
тата на ул."Антим първи" и ул."Цар Симеон" се приближават към него две лица и стрелят едновременно. От дадените изстрели Гра-
нев пада на земята и моментално издъхва.

На другия ден, 28 май, столичният банкер Алфред Ешке-
нази заедно със съпругата си и двете си деца се връщал от кон-
церта, устроен в Ловния парк. Съпругата на Ешкенази с малкото си дете вървяла напред, а на 15 крачки зад тях - Ешкенази със 16-годишния си син. Когато стигнали към вратата на Борисовата градина /сега Парка на свободата/, две лица стрелят кръстосано по Ешкенази и сина му . Ешкенази пада и издъхва моментално, а синът му тежко ранен, бива пренесен в болницата и там издъхва. При тази картина жената пада в безсъзнание и по-късно получава нервна криза и полудява.

Както после се разбра, убийците са били Димитър Джуда-
на и Атанас Калчев, същите, които прострелияха и адвоката Милан Гранев.

Две седмици по-късно, на 15 юни 1924 г.става трето нападение: на ул.Раковска, срещу Московска бе прострелян на-
родният представител Петко Д.Петков, бивш главен секретар на Министерството на външните работи през времето на Ал.Стамболий-
ски. След нападението един младеж, добре облечен, се спасява с тълпата, почва да стреля във въздуха и вика :"Дръжте убиеца". Някои от пристигналите на местопроизшествието се усъмняват, че

той е именно убиеца, хващат го и го обезоръжават. Пред полицията той се легитимар. Това бе известният терорист Стефан Каракалашев.

За убийството на Милан Грашев причините бяха ясни .Той беше издал брошура, озаглавена "Македонски мафии", насочена против Тодор Александров. Знаеше се, че при списването на тази брошура Грашев е бил подпомогнат от бившия министър Никола Генадиев и свещеник Конев от Неврокоп, които, както казах на друго място, бяха по-рано ликвидирани.

За убийството на столичния банкер Ешкенази се знаеше, че е било поискано от него двеста хиляди лева налог за организацията и той бил отказал.

Най-загадъчно обаче бе убийството на Петко Петков . Като народен представител от Земеделския съюз, Петко Петков беше се проявил като голям опозиционер на Цанковия сговор, в Народното събрание, атакувайки правителството на Цанков, той изнесе на показ кървава риза, с което на времето се вдигна голям шум. Като привърженик на Стамболийски, той наистина бе противник на Т. Александровата ВМРО, обаче не проявяваше никаква активност и не минаваше за борец срещу македонската организация. Следователно с убийството на Петко Петков всъщност се услужваше на Цанковия сговор. И тъкмо затова необяснимо беше защо бе нужно да се изпрати терористът на ВМРО Стефан Каракалашев, за да убие Петко Петков.

От убийството на Петко Петков и Ешкенази личеше, че през 1924 г. вече работите на организацията се движеха по инерция. Настъпила беше една обърканост и безпринципност. Главната причина за това бе, че Тодор Александров беше се разочаровал от съюзниците си. Участието на ВМРО в 9 юни и Септемврийските събития явно не създаде трайно приятелство между правителството на Ал.Цанков и Тодор Александров. Скоро настъпи хладнина в отношенията им. Може би Тодор Александров е очаквал да получи по-голем

изгоди от Сговора, отколкото са му били дадени.

Главната причина за охлаждането на отношенията бе външната политика на правителството, по-специално политиката по отношение на македонския въпрос. Кокетирането на Ал.Цанков с белградското правителство създаваше известни подозрения в средите на ВМРО. За да угоди на Белград, правителството на Цанков даде нареждане в Деня на освобождението, 3 март 1924 г. - да бъдат арестувани всички македонци, за които има данни, че са смутители на установения ред. Арестуваните бяха въдворени на местожителство в Разград. Между арестуваните имаше и видни функционери като Панчо Топев, Владо Куртев и др. При това положение любезностите на м-р Стоенчев при срещите, устройвани в София и Горна Джумая, не можеха да успокоят Тодор Александров.

Тодор Александров не беше спокоен и от липсата на перспектива за разрешаването на македонския въпрос. Въпросът за Македония си стоеше на същата мъртва точка. Ето защо Тодор Александров предприе една обиколка на европейските столици, за да види каква е хавата и как се гледа на македонския въпрос .

Никъде той не срещна ласкав прием и съчувствие. Дори частното английско дружество за Близкия изток в Лондон през месец февруари 1924 г. му сервира едно предложение за разрешаване на македонския въпрос, което не бе изгодно - автономна Македония в рамките на Югославската федерация; макар че Тодор Александров, по думите на неговия зет Михаил Монев, го възприел привидно. Белградското правителство направо го отрече. Според белградските вестници, такова едно предложение означаваше вмешателство във вътрешните работи на Югославия. Македонският въпрос, по мнението на Белград, бил разрешен още през 1912 г. и в Македония нямало македонци и македонски въпрос, а имало Сърбия и южносърбияни. Противопоставиха се също и политиците

159

Атина.

Изпаднал в безизходица и погледнал по-трезво на между-
родните събития, Тодор Александров почва да се убеждава, че
ътят за истинското разрешение на македонския въпрос води към
ъсква. И той почва да се приспособява за такъв един обрат в
олитиката на ВМРО. Последва слухът, че Тодор Александров и
ротогеров са подписали Виенския манифест и протоколи. Това
фициално го оповести и Арсени Йовков във вестник "Илинден".

С подписването на Виенските документи вече съвсем се
остриха отношенията между правителството на Ал.Цанков и
одор Александров. За да се спаси положението, м-р Стоенчев бе
постоянно движение и срещи с Тодор Александров и Алеко паша.
одор Александров след упражнения върху него натиск, се отказа
т подписа си върху Виенските документи, обаче подозренията си
станаха и пропастта беше открита. За Цанковия сговор Тодор
лександров беше несигурна личност. Затова м-р Стоенчев почна
а кокетира с Алеко паша, което доведе до физическото прена-
ане на Тодор Александров. Но за това по-подробно ще предам в
ругата част на моето изложение .

1952 година

София,